

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Přírodovědecká fakulta

katedra sociální geografie a regionálního rozvoje

Studijní program: Geografie

Studijní obor: Regionální a politická geografie

Tomáš Krajňák

**POLITICKO-VOJENSKÁ RIZIKA PRO CESTOVNÍ RUCH NA
BLÍZKÉM VÝCHODĚ**

Political-Military Risks for Tourism in the Middle East

Diplomová práce

Praha 2016

Vedoucí diplomové práce: RNDr. Jiří Vágner, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracoval samostatně a že jsem uvedl všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze, 29. 6. 2016

Podpis

Poděkování

Předně bych chtěl poděkovat RNDr. Jiřímu Vágnerovi, Ph.D., za jeho cenné rady, připomínky, trpělivost a čas, který mi věnoval při psaní této práce. Bez jeho pozorného vedení by tato práce nemohla vzniknout. Nelze opominout ani další výzkumné pracovníky z katedry sociální geografie a regionálního rozvoje na PřF UK, stejně jako odborníky z katedry geografie na Universidade do Minho, za jejich návrhy, rady a doporučení během konzultací.

Velký dík patří mé mamince, která mě vždy vedla a vychovávala správným směrem. Během studia mi poskytla morální, materiální podporu a dokázala přetrpět i mé neurotické výjevy při psaní této práce. Stejně tak bych rád poděkoval své sestře a prarodičům za jejich neutichající zájem o mé studium. Konečně také ostatním příbuzným, přátelům a spolužákům je třeba poděkovat za živé diskuze, které představovaly značnou inspiraci a motivaci pro tuto práci.

Politicko-vojenská rizika pro cestovní ruch na Blízkém východě

Abstrakt

Předkládaná diplomová práce analyzuje vnímání politicko-vojenských rizik pro příjezdový cestovní ruch na Blízkém východě z pohledu českých potenciálních turistů. Zkoumaná oblast Blízkého východu vykazuje určité geografické a geopolitické imaginace, jejichž výzkum v českém prostředí stále absentuje. Blízkovýchodní cestovní ruch zároveň funguje v prostředí politicko-vojenských rizik. Odborná literatura naznačuje, že právě tato rizika představují jeden z hlavních faktorů ovlivňující výběr destinace. Práce prohlubuje chápání tohoto vztahu zaměřením se na percepci politicko-vojenských rizik v prostoru, z hlediska jejich typologické rozrůzněnosti a analyzuje podmíněnosti této percepce. Hlavní výzkumný nástroj, dotazníkové šetření, posloužil pro sběr dat, jež byla analyzována prostřednictvím popisné statistiky a statistického usuzování, v podobě párového t-testu, analýzy rozptylu (ANOVA) či korelační analýzy. Zjištěné závěry povětšinou odpovídají teoretickým poznatkům a předchozím studiím. Jednotlivé typy politicko-vojenských rizik vykazovaly odlišný dopad v percepci na realizaci cestovního ruchu. Jako statisticky významný se ukázal rozdíl mezi násilnými a nenásilnými politicko-vojenskými riziky. V některých případech se však naše hypotézy nenaplnily, když potenciální turisté negeneralizovali politicko-vojenskou rizikovost na Blízkém východě. Pouze Jordánsko a Kuvajt v tomto ohledu značně doplácí na nestabilní situaci v okolních státech. Překvapivě docházelo k optimističtějšímu hodnocení politicko-vojenské rizikovosti respondenty, oproti skutečné politicko-vojenské rizikovosti celých států. Potenciální turisté vykazují také značnou odolnost vůči negativním mediálním zprávám. Vztah mezi jejich vnímáním a hodnocením cestovních kanceláří/agentur, popřípadě státními doporučeními k cestám do zahraničí, již je silnější. Sociodemografické charakteristiky, jako pohlaví a věk, sehrávají důležitou roli v této percepci. Stejně tak cestovatelské charakteristiky, jako jsou předchozí zkušenost a strach z cestování nebo psychografický typ turistů, hrají zásadní roli v percepci politicko-vojenské rizikovosti Blízkého východu a v konečném důsledku zásadně ovlivňují naše zjištění.

Klíčová slova: cestovní ruch, rizika, politicko-vojenská rizika, percepcce, Blízký východ

Political-Military Risks for Tourism in the Middle East

Abstract

The master's thesis analyses the perception of political-military risks for incoming tourism in the Middle East from the perspective of Czech potential tourists. The examined area of the Middle East bears some geographic and geopolitical ideas, that are still absent in the Czech scientific milieu. Tourism in the Middle East also operates in the environment of political-military risks. Scholarly literature suggests that these risks represent one of the main factors influencing the choice of destination. The paper deepens understanding of this relationship by focusing on the perception of political-military risks in space, in terms of their typological diversity, and analyses determinants of this perception. The main research tool, a questionnaire, served to collect data that was analysed through descriptive statistics and statistical inference, as a paired t-test, analysis of variance (ANOVA) and correlation analysis. The findings are mostly in consensus with theoretical knowledge and previous studies. Individual types of political-military risks showed different impact on the perception for realization of tourism. A statistically significant difference exists between violent and non-violent political-military risks. In some cases, however, our hypotheses were not confirmed, when potential tourists did not generalise political-military risks in the Middle East. In this regard, only Jordan and Kuwait greatly suffer from the unstable situation in their neighbouring countries. Surprisingly, there was a more optimistic perception of political-military risk by the respondents, than the entire states' real political-military risk. Potential tourists also show considerable resistance toward negative media reports. The relationship between their perception and evaluation of travel agencies, or government recommendations for travelling abroad, shows a stronger association. Sociodemographic characteristics, such as gender and age, play an important role in this perception. Similarly, travel characteristics, such as previous experience and fear of travelling or psychographic type of tourist, play a crucial role in the perception of political-military risks in the Middle East and ultimately significantly affect our findings.

Key words: tourism, risks, political-military risks, perception, Middle East

Obsah

1	Úvod.....	7
2	Politicko-vojenská rizika cestovního ruchu.....	10
2.1	Zranitelnost cestovního ruchu vůči rizikům	10
2.2	Image destinace / rozhodovací proces a jejich determinanty	15
2.3	Obecný rámec dopadů politicko-vojenských rizik na cestovní ruch	22
2.4	Časový aspekt politicko-vojenských rizik cestovního ruchu.....	26
2.5	Prostorový aspekt politicko-vojenských rizik cestovního ruchu	29
2.6	Typy politicko-vojenských rizik cestovního ruchu	31
2.7	Politicko-vojenská rizika cestovního ruchu na individuální úrovni	33
3	Percepce a imaginace v geografickém prostoru	35
3.1	Obecný rámec percepce a imaginace v geografickém prostoru	35
3.2	Percepce a imaginace Blízkého východu	44
4	Cíle, výzkumné otázky a hypotézy.....	51
5	Metodika	53
5.1	Výzkumné metody	53
5.2	Profil respondentů	57
6	Stručná charakteristika zkoumaného regionu Blízký východ	60
6.1	Geografické vymezení Blízkého východu.....	60
6.2	Cestovní ruch na Blízkém východě.....	63
6.2.1	Porovnání s ostatními makroregiony	63
6.2.2	Porovnání zemí v rámci makroregionu.....	66
6.2.3	Předpoklady cestovního ruchu.....	69
6.2.4	Nové trendy v blízkovýchodním cestovním ruchu	75
6.3	Politicko-vojenská rizika na Blízkém východě	77
6.3.1	Politickogeografický vývoj Blízkého východu.....	77
6.3.2	Vybrané typy politicko-vojenských rizik na Blízkém východě.....	82
7	Výsledky a interpretace výzkumu	90
7.1	Relevantnost politicko-vojenských rizik	90
7.2	Dopad jednotlivých typů politicko-vojenských rizik na blízkovýchodní cestovní ruch.....	92
7.3	Geografické vnímání a realita politicko-vojenských rizik pro cestovní ruch na Blízkém východě	95
7.4	Multifaktorová podmíněnost vnímání policko-vojenských rizik pro cestovní ruch na Blízkém východě	102
8	Závěr	109
9	Seznam literatury a zdrojů.....	113

Seznam tabulek, obrázků a grafů

Tab. 1: Typy krizí v turistických destinacích.....	12
Tab. 2: Odlišné klasifikace rizik cestovního ruchu dle motivu.....	14
Tab. 3: Příklady míry přímé a nepřímé znalosti prostoru	37
Tab. 4: Faktory ovlivňující percepci aktéra cestovního ruchu	40
Tab. 5: Profil respondentů	59
Tab. 6: Výstupní sestava korelační analýzy zkoumající vztah touhy vycestovat a vnímání politicko-vojenské rizikovosti v zemích Blízkého východu.....	91
Tab. 7: Vliv politicko-vojenských typů rizik na cestování do zemí Blízkého východu.....	93
Tab. 8: Výstupní sestava párového t-testu pro porovnání vlivu násilných a nenásilných politicko-vojenských rizik na cestování do zemí Blízkého východu	95
Tab. 9: Výstupní sestava korelační analýzy zkoumající vztah vnímání a skutečnosti politicko-vojenských rizik cestovního ruchu v prostoru Blízkého východu	99
Tab. 10: Výstupní sestava interkorelací mezi vnímáním, realitou a informačními sekundárními zdroji hodnotící politicko-vojenská rizika pro cestovní ruch na Blízkém východě	103
Tab. 11: Výstupní sestava analýzy rozptylu zkoumající vliv cestovatelských a sociodemografických charakteristik na vnímání politicko-vojenských rizik pro cestovní ruch na Blízkém východě	107
Obr. 1: Světová rizika pro byznys v roce 2016.....	15
Obr. 2: Model formování image destinace.....	18
Obr. 3: Politická nestabilita a percepční vzory rozhodovacího procesu	19
Obr. 4: Vymezení Blízkého východu pro účel studie (2016).....	63
Obr. 5: Turistické příjezdy na Blízkém východě v roce 2013	67
Obr. 6: Příjmy ze zahraničního cestovního ruchu v blízkovýchodních státech v roce 2012.....	69
Obr. 7: Ozbrojené konflikty a přímé bojové oběti na Blízkém východě mezi lety 1990 - 2014.....	84
Obr. 8: Terorismus na Blízkém východě v roce 2015.....	85
Obr. 9: Pravděpodobnost násilných demonstrací na Blízkém východě v roce 2015	86
Obr. 10: Zbraně hromadného ničení na Blízkém východě v roce 2015.....	87
Obr. 11: Politická práva a občanské svobody na Blízkém východě v roce 2015.....	88
Obr. 12: Vysídlené osoby na Blízkém východě v roce 2015	89
Obr. 13: Vnímání politicko-vojenské rizikovosti států Blízkého východu v roce 2016.....	96
Obr. 14: Skutečná politicko-vojenská rizikovost států Blízkého východu v roce 2015.....	97
Obr. 15: Předpokládaný model (zdánlivých) korelací mezi vnímáním, realitou a informačními sekundárními zdroji hodnotící politicko-vojenská rizika pro cestovní ruch na Blízkém východě.....	105
Graf 1: Pokles a zotavení cestovního ruchu s ohledem na riziko.....	27
Graf 2: Podíl Blízkého východu na mezinárodních cestovních příjezdech, příjmech, výjezdech a výdajích mezi lety 1995 - 2014	65
Graf 3: Vývoj turistických příjezdů v blízkovýchodních státech mezi lety 1995 a 2014.....	68
Graf 4: Rizikové faktory odrazující respondenty od cestování na Blízký východ (%).....	91
Graf 5: Vliv politicko-vojenských typů rizik na cestování do zemí Blízkého východu.....	94
Graf 6: Pořadí dle politicko-vojenské rizikovosti blízkovýchodních států	98
Graf 7: Vztah vnímání a skutečnosti politicko-vojenských rizik cestovního ruchu na Blízkém východě ..	99
Graf 8: Rozdíly v percepci a skutečnosti politicko-vojenských rizik za jednotlivé státy na Blízkém východě.....	101

Seznam příloh

- Příloha 1: Různé varianty oslovení potenciálních turistů na webových stránkách za účelem vyplnění dotazníku
- Příloha 2: Motivační dopis pro cestovní kanceláře a agentury k účasti na dotazníkovém šetření
- Příloha 3: Shodné a odlišné prvky ve vymezení Blízkého východu
- Příloha 4: Blízkovýchodní památky zapsané na Seznamu světového dědictví UNESCO v roce 2015
- Příloha 5: Dotazník pro potenciální turisty

1 Úvod

Cestovní ruch dle mnohých autorů představuje vysoce zranitelné odvětví. Jinými slovy, reaguje velmi citlivě na celou řadu změn a rizik. Analýza povahy těchto rizik je velmi důležitá, jelikož může poskytnout vnitřní pohled na to, jak mohou být tyto události zvládnuty (Ritchie 2004). Široce je pak přijímáno, že politicko-vojenská rizika představují rozhodující faktory pro formování image destinace a způsobují závažnější a dlouhodobější poškození než ostatní rizikové faktory cestovního ruchu (Sönmez 1998; Seddighi, Nuttall a Theocharous 2001; Cavlek 2002; Aktas a Gunlu 2005).

Přitom ještě v devadesátých letech 20. století se jednalo o značně zanedbané téma v oblasti výzkumu, jakožto součást málo zkoumaného tématu propojení cestovního ruchu a politických věd, potažmo politiky (Hall 1994). Zároveň se však od tohoto období studium politicko-vojenských rizik cestovního ruchu začíná těšit rostoucím zájmu. Vlivem 11. září 2001 a následných událostí došlo k transformaci cestovního chování a následně vznikla nutnost jeho přezkoumání, což zapříčinilo ještě zvýšenější zájem vědců a akademiků. V současnosti jsme svědky jiných zásadních politických událostí, které mohou zapříčinit další výraznou změnu v těchto vzorcích cestovního chování a rozhodování. Snaha o propojení zdánlivě neslučitelných vědních disciplín geografie cestovního ruchu a politické geografie představuje prvotní motiv k sepsání této práce.

Navzdory výše zmíněnému, stále zůstávají značné mezery ve studiu politicko-vojenských rizik. Paradoxně pak jde o ty části, jež se jeví jako nejdůležitější, tj. zejména percepce. Výstižně vyjadřují její význam Sönmez a Graefe (1998a), když tvrdí, že zda destinace nebo regiony jsou bezpečné/rizikantní, ve skutečnosti není tak důležité pro cestovní rozhodování, jako vlastní percepce potenciálního cestovatele. Celá řada autorů pak volá po vyplnění této mezery (Sönmez 1998; Aktas a Gunlu 2005; Mercille 2005; Yap a Saha 2013; Williams a Baláž 2015). Williams a Baláž (2015) konkrétně cítí potřebu systematického pochopení, jak individuální turisté vnímají odlišné typy rizik, jejich rozsah působnosti a vnímaný rozsah působnosti k jejich zvládnutí; a jak toto vše ovlivňuje jejich rozhodnutí zůstat doma, které místo navštívit a jak zvládnout tyto návštěvy. Sönmez (1998) zase tvrdí, že vnímané riziko může převážit realitu, a tak by měla být rizika cestovního ruchu studována v kontextu skutečného a vnímaného rizika, protože právě pochopení percepce a postojů je zásadní pro určování propagační strategie destinace.

Jelikož jsou dle této autorky potenciální turisté často vystaveni mediálnímu pokrytí politicko-vojenských rizik, je třeba hlubší porozumění tomu, jak média přispívají k rozvoji percepce geografického prostoru. Stejně tak Mercille (2005) upozorňuje, že se zapomíná zkoumat obojí - vnímání destinace a faktory, jež jej formují, tj. média. Aktas a Gunlu (2005) vedle toho cítí potřebu pochopení vnímání rizik i ze strany vlád hlavních výjezdových trhů a cestovních organizací.

Problém v přístupu ke zkoumání politicko-vojenských rizik se jeví též v nerozlišování mezi jejich jednotlivými typy. Ty jsou často chápány jako jednodílná entita a shlukují se pod pojmy politické nestability nebo násilí. Z důvodu určité možné vazby terorismu na cestovní ruch je tomuto tématu věnována celá řada studií, naopak ostatní typy politicko-vojenských rizik bývají marginalizovány. Pro geografie je nejkřivější otázka prostorových aspektů politicko-vojenských rizik cestovního ruchu. Zde sice existují ustálené teorie generalizačních a substitučních efektů (např. Neumayer 2004), výsledky studií se však často rozcházejí, a to v závislosti na horizontální a vertikální poloze, kulturním kontextu, struktuře odvětví cestovního ruchu či atraktivitách destinací.

Geografové ve zkoumání problematiky politicko-vojenských rizik cestovního ruchu sehrávají ústřední roli. Colin Michael Hall, Yoel Mansfeld, Eric Neumayer nebo Julien Mercille představují jen hrstku geografů, jakožto odborníků na dané téma. Výzkumem v této oblasti se dostáváme na půdu behaviorální, případně humanistické, ale někdy i imaginativní geografie (Gregory 2005; Said 2008).

V českém prostředí však tento výzkum zcela absentuje, což je dáno zejména tím, že území našeho státu nebylo po dlouhé období přímo ohrožováno politicko-vojenskými riziky. Dle Máchy a kol. (2015) však stejně tak nebyla v českém kontextu zatím věnována větší pozornost geografickým a geopolitickým představám - imaginacím. V důsledku zcela chybí výzkum jejich implikací pro cestovní ruch. Přitom by dle Siweka (2011, s. 117) bylo zajímavé „z hlediska vnímání lépe prozkoumat rozvoj znalostí světa zejména u mladých Čechů, vzhledem k nyní prakticky neomezené možnosti cestovat, studovat i pracovat v zahraničí. To musí mít velký vliv také na mentální mapu světa, která je s každou další generací plnější a reálnější”.

Jako vhodná oblast ke zkoumání politicko-vojenských rizik cestovního ruchu se jeví region Blízkého východu, který zajisté může podléhat určitým geografickým imaginacím (např. Said 2008). Zdejší cestovní ruch pak bývá často charakterizován jako nerozvinutý, a to z důvodu politických problémů (např. Štěpánek, Kopačka a Šíp 2001;

Drobík, Hoch a Rudincová 2012; Morakabati 2013). Tento vztah cestovního ruchu a politicko-vojenských rizik se s rostoucím významem cestovního ruchu pro místní ekonomiky stává o to závažnější. A navzdory posledním trendům, vůči politicko-vojenským rizikům zranitelnější mezinárodní cestovní ruch z vně regionu stále tvoří klíčovou složku blízkovýchodního cestovního ruchu (Morakabati 2013). A proto zkoumání vnímání rizik z pohledu „západního“ turisty představuje značně relevantní téma.

Základním cílem této práce je *vysvětlit vnímání politicko-vojenských rizik pro příjezdový cestovní ruch na Blízkém východě z pohledu českých potenciálních turistů*. Konkrétně se práce zaměřuje na percepci politicko-vojenských rizik v prostoru a z hlediska jejich typologické rozrůzněnosti. Zároveň analyzuje podmíněnosti této percepce. Snahou je tak zaplnit výše popsané mezery v odborné literatuře zaměřující se na politicko-vojenská rizika cestovního ruchu, a tím přispět k hlubšímu pochopení jejich povahy pro účely nejen akademické obce, ale i dalších subjektů, jež mají zájem na udržitelném rozvoji cestovního ruchu v oblastech vykazující negativní image. Součástí je i naznačení určitých nesrovnalostí, jež vykazují vnímání a realita politicko-vojenských rizik. K dosažení tohoto cíle byly stanoveny následující výzkumné otázky:

- (1) *Jak různé typy politicko-vojenských rizik ovlivňují cestovní ruch na Blízkém východě?*
- (2) *Jaké je geografické vnímání politicko-vojenských rizik pro cestovní ruch na Blízkém východě a jak se odlišuje od reality?*
- (3) *Jaké faktory ovlivňují vnímání politicko-vojenských rizik pro cestovní ruch na Blízkém východě?*

Následující řádky jsou nejprve věnovány diskusi s literaturou zaměřenou na vztah politicko-vojenských rizik a cestovního ruchu, následuje obecný rámec percepce geografického prostoru a percepce v kontextu Blízkého východu. Na základě těchto dvou kapitol jsou prohloubeny naše výzkumné otázky a stanoveny hypotézy. V následující kapitole je objasněna metodika výzkumu, ze které se přechází do stručné charakteristiky regionu z pohledu jeho vymezení, cestovního ruchu a politicko-vojenských rizik. Poté jsou již prezentovány výsledky a interpretace samotného výzkumu, jehož cílem je odpovědět na dané výzkumné otázky. Závěr je věnován shrnutí výsledků, hodnocení vlastního šetření, doporučením a možnostem dalšího výzkumu.

2 Politicko-vojenská rizika cestovního ruchu

2.1 Zranitelnost cestovního ruchu vůči rizikům

Navzdory nezpochybnitelnému ekonomickému významu a důležitosti je cestovní ruch vysoce zranitelným odvětvím, které je silně ovlivňováno vnějšími faktory, jež jsou schopny narušit křehkou rovnováhu, v níž cestovní ruch funguje (Seddighi, Nuttall a Theocharous 2001). Podobně se vyjadřuje i Ritchie (2004), který tvrdí, že v dnešním propojeném světě je cestovní ruch více a více ovlivňován silami a událostmi v jeho vnějším prostředí tak, že dokonce krize malého měřítká může mít značný dopad na destinaci, a to dokonce až u incidentu v jejím bezprostředním okolí či nikoliv. Vskutku, turisté často cestují za odpočinkem a bezstarostnou dovolenou, a proto reagují velmi citlivě na různé druhy nebezpečí v místě jejich cílové destinace.

Je ironické, že po většinu lidské historie bylo cestování spojeno s rizikem a strachem o osobu a majetek cestovatele (Neumayer 2004). Jisté riziko samozřejmě představovaly například objevitelské cesty, křižácké výpravy, ale i v éra tzv. „Grand Tour“¹, v níž lze spatřit zárodek moderního cestovního ruchu. Mladí muži z vyšších společenských vrstev, kteří podstoupili „Grand Tour“, si byli dobře vědomi hrozby banditů a lupičů po celém kontinentu. Proto sebou vždy nosili teleskop a zbraň, ale také byli doprovázeni svým tutorem či strážcem, aby zůstali v bezpečí a naživu. Nemoci, zdolávání Alp, útoky barbarských pirátů či později Napoleonské války představovaly další značná rizika pro cestovatele (Burk 2005). Nicméně moderní cestovní ruch se zcela liší, s výjimkou dobrodružných cestovatelů, jelikož turisté jsou ochotni cestovat do oblastí v masových počtech pouze tehdy, pokud jejich cesta a pobyt jsou bezpečné a chráněné od událostí, které ohrožují radostný zážitek z dovolené (Neumayer 2004).

Zmíněné faktory, které mohou narušit křehkou rovnováhu cestovního ruchu, nazývají autoři rizikové faktory cestovního ruchu, popřípadě někdy také krize a katastrofy. Dle Ritchieho (2004) je povaha těchto krizí a katastrof chaotická a komplexní. Navzdory tomuto tvrzení existují snahy definovat a klasifikovat tyto faktory. Faulkner (2001) odlišuje krize od katastrof, kde hlavní rozlišení tkví v základní

¹ Cesta na kontinent, především do Francie a Itálie, ke zlepšení sociálního, kulturního a oděvního vědomí mladých mužů z vyšších sociálních vrstev. Dále sloužila k získávání užitečných kontaktů a především měla za účel představit cestovatelům zahraniční země a kultury. Myšlenka „Grand Tour“ byla vytvořena v sedmáctém století a během osmnáctého století podstoupení cesty nebylo pouze přijímáno, ale bylo to očekáváno. V průběhu devatenáctého století také tisíce starších mužů a dokonce žen uskutečnilo tuto cestu.

příčině problému. Hlavní příčina krize se vytváří sama prostřednictvím problémů vytvořených nekompetentními strukturami managementu a praxe. Zatímco katastrofy představují situace, kde destinace zažívá nepředvídatelné katastrofické změny, které jsou vyvolané externě a nad kterými má management relativně malou kontrolu. Přináší tak kvalitativní hledisko do této dichotomie, které je odborníky často opomíjeno.

I přesto Aktas a Gunlu (2005) dokládají, že převažujícím přístupem směrem ke klasifikaci takovýchto událostí zůstává jejich sloučení pod hlavičku krizí. Tito autoři využívají označení destinační krize a navrhují, že jedním způsobem určení typu krize je pohled na jejich původ, rozsah, trvání a motiv. Jak ukazuje tabulka 1, krize se může objevit nejen v cílových destinacích, ale také na trzích generujících turisty. V takovémto případě by se měly politiky na oživení příjezdového cestovního ruchu zaměřit na přilákání náhradního nebo nového potenciálního tržního segmentu, dokud se hlavní tržní segment nezotaví z krize. Rozsah krize může být lokálního, regionálního, národního nebo dokonce mezinárodního charakteru. Lze je také klasifikovat dle doby trvání, zda se jedná o jednorázový, opakující či pokračující problém. A konečně nejčastěji užívanou klasifikací krizí je jejich členění dle motivu. Motiv odkazuje na hlavní důvod stojící za počátkem krize, a tudíž se může jednat o socio-kulturní, technologické, environmentální, ekonomické nebo politické krize.

Nicméně tito autoři poznamenávají, že rozlišení mezi odlišnými krizovými typy není vždy jednoznačné. Například bezprecedentní útoky z 11. září 2001 rychle nabraly obavy mezinárodního charakteru částečně z toho důvodu, že se jednalo o politicky vedené teroristické útoky následované vojenskými akcemi v Afghánistánu a Iráku. Kromě toho, jelikož byly útoky provedeny prostřednictvím letadel, které jsou přímo spojovány s průmyslem cestovního ruchu v očích potenciálních cestovatelů, došlo ke zvýšení obav o bezpečnost cestujících využívajících letecké dopravy. Faulkner (2001) zase tvrdí, že hranice mezi přírodními a člověkem vyvolanými katastrofami se smazává, jelikož žijeme ve stále více komplexnějším světě.

Tab. 1: Typy krizí v turistických destinacích

	Škodlivé účinky krize				
	Minimální				Maximální
Původ krize	Krise u konkurenta		Krise na generujících trzích		Krise v destinaci
Rozsah krize	Lokální	Regionální	Národní		Mezinárodní
Trvání krize	Jednorázová		Opakující se s intervaly		Následná a pokračující
Motiv krize	Technologická	Environmentální	Sociokulturní	Ekonomická	Politická

Zdroj: Aktas a Gunlu (2005).

I přesto jsou dle Aktase a Gunlu (2005) snahy pro odlišování krizí velmi důležité, protože ne všechny typy krizí vedou k podobným důsledkům, ale liší se jeden od druhého na základě rozsahu a šíře způsobených škod. Identifikace a vyhodnocování krizí patří k nejdůležitějším činnostem krizového managementu pro tvorbu krizových plánů. Například Ritchie (2004) tvrdí, že pochopení povahy krizí a katastrof je prvním krokem při zvažování jak řídit a redukovat dopady těchto incidentů. Parsons (1996) tedy navrhuje, že v důsledku existují tři typy krizí, jež jsou určeny doprovodným časovým omezením. Každá z těchto typů krizí představuje odlišnou výzvu a reakci pro krizový management. Okamžité krize jsou těžko předvídatelné a složité na tvorbu krizových plánů. Ačkoliv mohou vznikající krize pomalu přicházet na mysl, nejsou o nic více předvídatelné. Potíž stojí především v identifikaci problémů a skládání dohromady oddělených vodítek. Udržitelné krize často trvají týdny, měsíce nebo dokonce roky a obvykle procházejí osudem spekulací a pomluv.

V této práci budeme operovat s označením rizika cestovního ruchu, jež lépe vystihuje podstatu potenciální hrozby a zároveň evokuje myšlenku, že se nemusí jednat o hrozbu skutečnou, ale pouze vnímanou. Proto je pro nás velmi důležité rozdělení s nímž přišel Haddock (1993, cit. v Dickson a Dolnicar 2004). V jeho konceptu rozlišuje absolutní, skutečné a vnímané riziko. Absolutní riziko představuje vrchní hranici, jestliže je riziko již přítomné a nejsou k dispozici žádné bezpečnostní mechanismy. Naopak skutečné riziko lze chápat jako absolutní riziko upravované bezpečnostními mechanismy, tedy jedná se o určité množství rizika, které skutečně existuje v daném okamžiku. A nakonec vnímané riziko představuje subjektivní hodnocení jednotlivce skutečného rizika přítomného v jakémkoliv okamžiku. Takovéto

subjektivní hodnocení rizik jedincem je dle behavioristického přístupu založeno na znalostech, jež ovšem nejsou nikdy perfektní a liší se napříč prostorem (mezi destinacemi) a časem (nabývání znalostí o destinaci před a během cesty). Dle modernistů k překonávání těchto nedokonalostí jednotlivci často využívají heuristiky (zkratk v rozhodovacím procesu) a jsou tedy schopni do určité míry realistického a racionálního rozhodnutí. Zde se rozchází s post-modernistickým přístupem, který zastává názor, že do rozhodovacího procesu vstupují intuice a emoce, jež nakonec vždy převáží. V obou přístupech ovšem platí, že podhodnocení či přecenění skutečných rizik je jedním z možných výsledků. V mezinárodním cestovním ruchu a obzvlášť při cestování do geograficky či kulturně vzdálenějších zemí, kde znalost slábne a rizika jsou často zveličeny, rostou nejistoty jednotlivců (Williams a Baláž 2015). Proto lze uvažovat a tato studie bude pracovat s předpokladem, že vnímané riziko nemusí být pouze odvozené ze skutečného rizika, ale může stát samostatně a myšlenka rizika může být naprosto falešná.

V důsledku toho se jako vhodná jeví široce pojatá, ale přesná definice Zelenky a Páskové (2012, s. 253), kteří definují rizika cestovního ruchu jako „ovlivnitelné nebo neovlivnitelné faktory, které mohou ohrozit realizaci cestovního ruchu, zdraví, životy nebo majetek návštěvníků“. Faktory rozdělují dle motivu do několika skupin: (1) fyzicko-geografické; (2) politické, ekonomické a sociální; (3) technologické a selhání lidského faktoru; (4) nedostatečná aklimatizace a vlivy cestování. Podobně Sönmez a Graefe (1998a) rozdělují rizika spojená s mezinárodním cestováním do několika skupin (10): funkční rizika, finanční rizika, zdravotní rizika, fyzická rizika, politická nestabilita, psychologická rizika, satisfakční rizika, sociální rizika, terorismus a časová rizika. Nicméně tyto dvě klasifikace se výrazně liší, jak je nastíněno v tabulce 2.

Tab. 2: Odlišné klasifikace rizik cestovního ruchu dle motivu

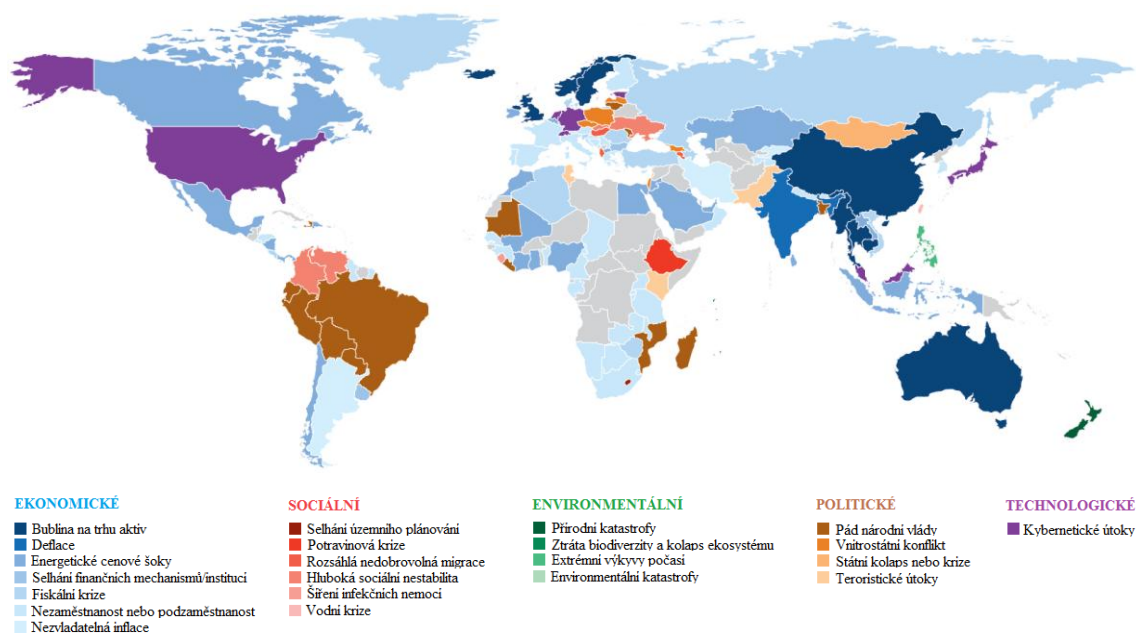
Zelenka a Pásková (2012)		Sönmez a Graefe (1998a)	
Rizikové faktory	Příklady	Rizikové faktory	Příklady
Fyzicko-geografické	Zemětřesení, záplavy, vulkanická činnost, cyklony, jiné podnebí	Funkční	Mechanické, výbavové nebo organizační problémy
		Finanční	Zážitek neposkytne hodnotu odpovídající ceně
Politické, ekonomické a sociální	Války, nestabilita měny, nedodržování zákonů, terorismus, kriminalita, korupce, rozdíly etnické, náboženské, kulturní	Zdravotní	Možnost onemocnění
		Fyzické	Fyzické ohrožení či zranění
		Politická nestabilita	Výskyt uvnitř politických nepokojů
		Psychologické	Zklamání z cestovní zkušenosti
Technologické a selhání lidského faktoru	Silniční, železniční a letecké nehody; nedostatečná turistická infrastruktura	Satisfakční	Nespokojenost se zážitkem
		Sociální	Riziko nesouhlasu ostatních s výběrem destinace
Nedostatečná aklimatizace a vlivy cestování	Nemoci - mořská nemoc, jet syndrom, cestovní horečka; rozdíly ve složení stravy, hygieně, absence zdravotní péče	Terorismus	Výskyt uvnitř teroristického útoku
		Časové	Cestovní zkušenost byla ztráta času

Zdroj: Zelenka a Pásková (2012), Sönmez a Graefe (1998a).

Velmi často se k rizikům přistupuje ve vztahu k podnikání/byznysu. World Economic Forum (2016) každoročně analyzuje tato rizika, a to i na úrovni států. Obrázek 1 nám ukazuje rizika ve světě, a to dle jejich největšího ohrožení pro byznys v zemi. Na Blízkém východě se pak jedná především o ekonomická rizika pro byznys, případně politická, ta se však nepromítla tak výrazně, jelikož jimi nejvíce zasažené státy (Sýrie, Irák a Jemen - více viz kapitola 6.3.2) ani nebyly do analýzy zahrnuty².

² U Česka se v tomto ohledu jeví jako největší riziko vnitrostátní konflikt. Samozřejmě se nejedná o konflikt ozbrojený, ale o spor, jenž dle World Economic Forum (2016) může eskalovat do ekonomického, vojenského, kybernetického, sociálního nebo jiného konfliktu.

Obr. 1: Světová rizika pro byznys v roce 2016

Zdroj: World Economic Forum (2016).

2.2 Image destinace / rozhodovací proces a jejich determinanty

Takovéto faktory mají zásadní vliv na image destinace, resp. státu a následně na rozhodovací proces výběru destinace. Alvarez a Campo (2014) tvrdí, že mezinárodní incidenty, teroristické útoky nebo přírodní katastrofy hrají roli ve formování image lokality, jelikož mění existující znalosti (a emoce), jež jednotlivec o místě má. Tyto autorky poukazují na konsenzus v současné literatuře, v níž je image definována jako dvousložkový konstrukt, který ovlivňuje behaviorální záměry. Celková image je tedy determinována kognitivní a afektivní dimenzí. Kognitivní dimenze zahrnuje znalosti a přesvědčení, zatímco afektivní dimenze emoce a pocity, které jednotlivec o místě má. Autorky dále naznačují, že míra dopadu těchto složek na celkovou image se liší v závislosti na typu destinace. Jejich studie zjistila, že pro „nepopulární“ země či země procházející mezinárodní krizí je image formována skrz pocity a emoce jednotlivce spíše než skrz kognitivní dimenzi. Naproti tomu Qu, Kim a Im (2011) dokázali silnější vliv kognitivní složky na celkovou image. Dle autorek Alvarez a Campo (2014) je to dáno faktem, že vyspělejší a známější země jsou více ovlivňovány kognitivní stránkou. Kromě toho Qu, Kim a Im (2011) přidávají ke kognitivní a afektivní dimenzi vliv unikátních komponentů na celkovou image, jejichž dopad byl dokonce větší než afektivní dimenze. Unikátní image je totiž ideálním zdrojem odlišení od konkurenčních destinací. Avšak tyto tři komponenty jsou blízce propletené a nemohou být úplně

izolovány, tj. dojem celkové image založený na zmíněných třech složkách ovlivňuje budoucí turistické chování.

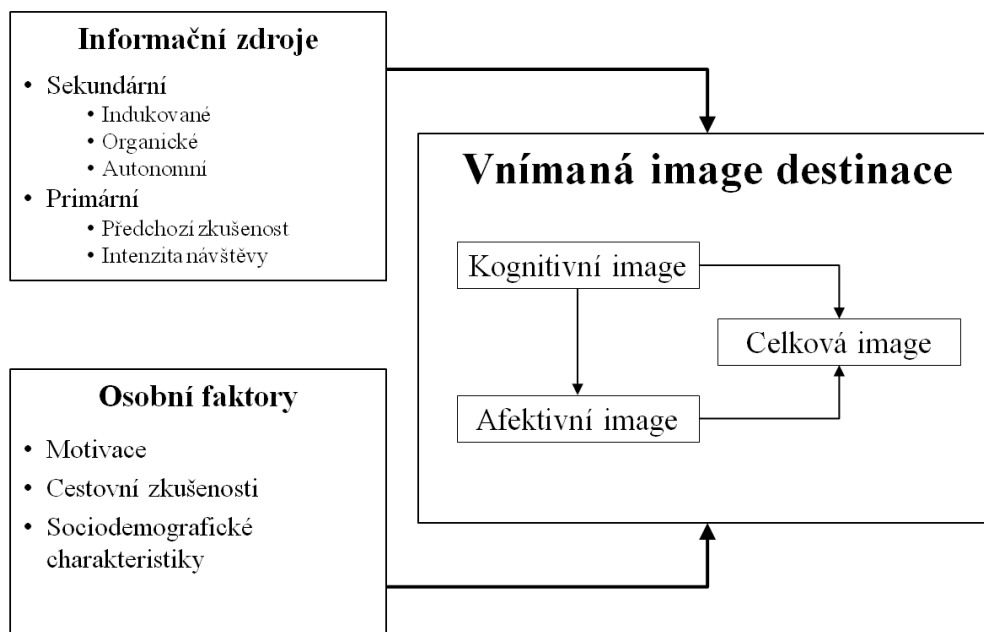
Campo a Alvarez (2010) vyzkoumali potřebu rozlišovat mezi koncepty image státu a image destinace. Hlavní rozlišení spočívá v tom, že image státu představuje celkové hodnocení, zatímco image destinace je využívána z turistické perspektivy a odkazuje na specifickou oblast. Také se liší v rámci formativního procesu, kde image státu může být vytvářena prostřednictvím politických, ekonomických, historických a kulturních produktů. Zatímco rozhovory či fotografie týkající se destinace mohou představovat nejvíce relevantní prvek pro hodnocení image destinace. Toto platí především pro rozvojové země, které vykazují pozitivnější hodnocení image destinace oproti image státu. Na druhou stranu autorky dodávají, že zmíněné dva koncepty jsou považovány za související, jelikož turistická destinace jako produkt státu může být ovlivňována pomocí státní image. Jak image státu ovlivňuje image destinace a vice versa, musí být objektem dalšího zkoumání. Stepchenkova a Morrison (2008) zjistili, že v Rusku image destinace je nepochybně ovlivněna konceptem image státu. Percepce Ruska americkými cestovateli byla často negativní a postrádali povědomí o ruských destinačních rysech. Země tedy byla hodnocena spíše jako celek pomocí negativních přívlastků, jako jsou chudá, nerozvinutá, nepřátelská či nebezpečná. Williams a Baláž (2015) upozorňují na potřebu pochopení rizik na dvou úrovních, vzhledem k tomu, že státy mohou být považovány za destinace stejným způsobem jako subnárodní oblasti. „Jinak řečeno, ve Spojených státech a Číně existují významné rozdíly mezi dvěma měřítky. Nicméně i navzdory těmto extrémům, rizika na subnárodní a národní úrovni mohou být velmi blízce propojeny; například když vypuknutí SARS odradilo turisty z cestování nejen do lokalit, kde výskyt byl zaznamenán, ale také - prostřednictvím asociace - do celé země“ (Williams a Baláž 2015, s. 25).

Co je však dle autorek Campo a Alvarez (2010) jisté, že oba koncepty (image státu a image destinace) se prolínají ve čtyřech společných charakteristikách. Jmenovitě jimi jsou komplexita, multidimenzionalita, relativita a dynamická povaha. Komplexita znamená, že pojem image je abstraktní a zahrnuje kognitivní a afektivní prvky zmíněné výše. Multidimenzionalita chápe image jako konstrukt odvozený z hodnocení jednotlivce formovaného řadou položek. Image je také relativní, založená na subjektivním hodnocení, jež v zásadě sleduje linii sociodemografických charakteristik a konzumního chování. A konečně představuje image také dynamický koncept, který se

mění v závislosti na interakci jednotlivce s objektem, tj. po zkušenosti se zemí či destinací.

Hall a O'Sullivan (1996) navrhuje, že tvorba image destinace je založena na třech prvcích: (a) vyprávěním navrátilých se turistů; (b) médií a tvorbou image; (c) vládní politikou a zájmy. Tedy vnímání image země je formováno skrz reklamu a propagaci, zprávy, konverzaci s přáteli a příbuznými, cestovními agenty a minulými zkušenostmi. Beerli a Martín (2004) na základě předchozí literatury sestrojili model formování image destinace. Obrázek 2 ukazuje existenci sady faktorů, jež ovlivňují tvorbu image, zahrnující informace získané z různých zdrojů a charakteristiky jednotlivců. (1) informační zdroje se vztahují k množství a rozmanité povaze informačních zdrojů, vůči nimž jsou jednotlivci vystaveni. Sekundární zdroje představují ty, které nám předávají informace zprostředkovaně. Indukované tedy mohou zahrnovat konvenční reklamu v masových médiích, od relevantních institucí z destinace nebo cestovních kanceláří a agentur. Také se může jednat o využívání destinačních reportů a článků, či využívání celebrit k propagačním aktivitám. Autonomní zdroje zahrnují mediální výstupy, jako jsou zprávy, dokumenty, filmy apod. Organické zdroje představují informace o destinaci od přátel, blízkých a příbuzných, založené na jejich znalostech a zkušenostech. Primární zdroj naopak vytváří ty informace, které sami získáme osobní zkušeností s lokalitou. (2) osobní faktory lze rozdělit na sociodemografické, kam spadají pohlaví, věk, vzdělání, sociální třída nebo země původu. Druhou kategorií představují ty, jež mají psychologickou povahu - motivace, hodnoty, osobnost, životní styl atd. S tím samozřejmě souvisí, jaký mají jednotlivci vztah k cestování a jaké cestovní zkušenosti nabyli.

Obr. 2: Model formování image destinace

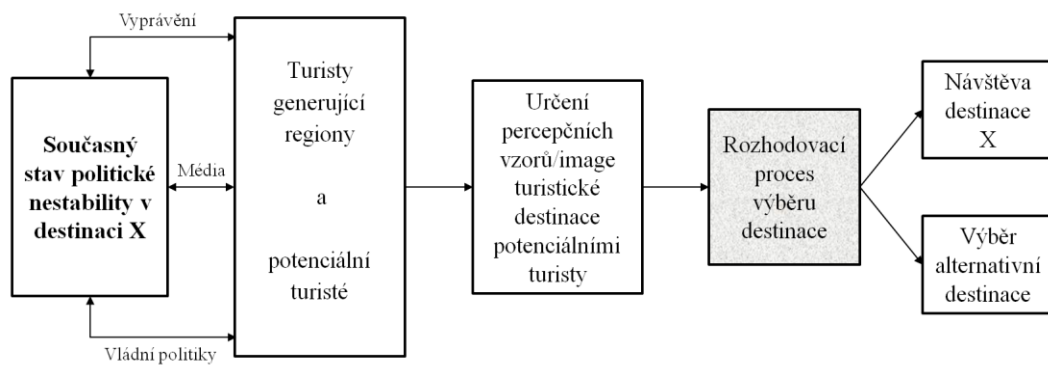

Zdroj: Beerli a Martín (2004).

Kromě toho tito autoři dali dohromady faktory vytvářející identitu destinace. Jsou jimi přírodní zdroje, obecná infrastruktura, turistická infrastruktura, turistické volnočasové aktivity, kultura, historie a umění, politické a ekonomické faktory, přírodní prostředí, sociální prostředí a atmosféra místa (Beerli a Martín 2004). Zde může dojít k mírnému zmatku v rozlišení konceptů image a identita destinace. Ve zkratce, Qu, Kim a Im (2011) vidí identitu jako vytvořenou odesílatelem, zatímco image vnímanou příjemcem. Identita tedy reflektuje příspěvek všech prvků destinace (viz Beerli a Martín 2004) k povědomí a image. Vzájemně se poté tyto dva koncepty ovlivňují.

Na formování image navazují Seddighi, Nuttall a Theocharous (2001), kteří navrhli model percepčních vzorů rozhodovacího procesu při výběru destinačního regionu turisty. Ze schématu, jež je uvedené v obrázku 3, vyplývá, že percepce potenciálních turistů je ovlivňována syntézou informačních toků, které mohou být buď z vyprávění, medií či vládních politik. Výběr destinace v rámci rozhodovacího procesu proto naprosto závisí na pozitivitě či negativitě percepčních vzorů potenciálních turistů neboli konceptu image určité turistické destinace. To je v konsenzu s definicí Kellera (2008, cit. v Qu, Kim a Im 2011, s. 466): „image značky může být definována jako vnímání značky spotřebiteli reflektující asociace, jež jsou zachyceny v myslích spotřebitelů”.

Obr. 3: Politická nestabilita a percepční vzory rozhodovacího procesu

Zdroj: Seddighi, Nuttall, a Theocharous (2001).

Role médií je zásadní. Mercille (2005) dokázal, že destinace projektovaná médii odpovídá signifikantně turistickým imaginacím, což naznačuje relativně silný vliv médií na tvorbu image. Například je argumentováno, že absence informací o westernizaci a sinifikaci Tibetu v médiích způsobuje překvapení turistů, ohledně relativně vysoké úrovně rozvoje a čínské přítomnosti, po příjezdu do regionu. Překvapivě jednotlivé mediální formáty nevykazovaly rozdíly v rozsahu formování image destinace. Nicméně vzhledem k tomu, že byly zkoumány mediální produkce o Tibetu z dílny pop kultury (filmy, knihy a magazíny), nelze dle autorů zamítnout variabilitu mezi mediálními formáty, obzvláště mimo pop kulturní sféru. Média tedy mohou potenciálního turistu povzbudit v cestování do destinace formováním pozitivní identity destinace či pozitivní image v myslích jednotlivců. Avšak stejně tak jsou schopná od cestování odradit. Například Ritchie (2004) zdůrazňuje roli komunikačních strategií v krizovém managementu cestovního ruchu, jelikož média mají schopnost zesílit tok a intenzitu krize. Ale pozor i v rámci krize mohou mít média pozitivní dopad v případě, že upozorní na problém politické elity, které jsou schopny urychlit proces obnovy image. Toto může také pomoci s implementací lepšího krizového managementu. Podobně Hall (2002) vyzdvihuje zásadní vliv médií na příkladech událostí po 11. září 2001. A mluví o jejich vlivném dopadu na politická opatření, které vlády přijímají s ohledem na turistické bezpečí. Donnelly (2005) zase tvrdí, že cestovní ruch je determinován z vnějšku očekáváními, jež jsou formovány filmy a televizí. Tento vztah vysvětluje na příkladu bojů v Severním Irsku. Ke shrnutí lze citovat Aktase a Gunlu (2005, s. 447): „nezáleží na tom, jak byla krize vzdálená od hlavních turistických míst a jak triviální její dopad na cestovní ruch byl. Destinace může ztratit její přitažlivou image, pokud

negativní událost dostane primární pokrytí v televizi nebo pokud se objeví na titulní straně novin”.

Specifický typ médií představuje internet. Jeho nástup dle autorů Frías, Rodríguez a Castañeda (2008) znamenal podstatnou změnu v turistickém chování. Ti ve své studii vyzkoumali, že internet vede spíše k negativní image destinace, což je dáno přehlcením informacemi. Na internetu se nalézá obrovské množství informací, které jednotlivec musí zvolit, odfiltrovat a ohodnotit. Nakonec se může tato získaná informace ukázat jako irelevantní či chaoticky strukturovaná. Ohroženi jsou zejména ti, kteří shání velké množství informací a mají nedostatečné zkušenosti s internetem. Nicméně podle Williamse a Baláže (2015) čím dál tím více turistů využívá informace z internetu. Například portál TripAdvisor znamenal revoluci ve vztahu producent-turista. Turistické služby jsou hodnoceny individuálními turisty na základě jejich zkušeností, což může připomínat informování od našich blízkých. Björk a Kauppinen-Räsänen (2012) zase zjistili, že turisté využívají cestovní blogy, jelikož vyhledávají „mluvené slovo” pro vytvoření jejich vlastní image destinace a navíc zde naleznou vzrušující incidenty předchozích cestovatelů, na základě kterých mohou hodnotit potenciální riziko. Sociální média posouvají toto ještě dále, avšak zde je zapotřebí dalšího zkoumání. Kromě těchto nových způsobů komunikace jsou významné i klasické způsoby. Dle Williamse a Baláže (2015) navráťivší turisté mají obrovskou moc formovat chování posluchačů, tj. vyprávění může ovlivňovat image a percepci rizik jednotlivců.

Frías, Rodríguez a Castañeda (2008) tvrdí, že cestovní kanceláře a agentury jsou v odborné literatuře považovány za hlavní informační zdroj pro výběr destinace a zároveň mají schopnost tvorby image. Dle Cavlek (2002) dokonce i individuální turisté často kontaktují cestovní agentury pro určitý druh informací o destinaci. Nástup internetu znamenal výzvu ve vztahu mezi turisty a těmito tradičními zprostředkovateli. Ale Frías, Rodríguez a Castañeda (2008) dokázali, že spíše než náhrada cestovních kanceláří internetem je pravděpodobná jejich spolupráce. Cestovní kanceláře totiž neposkytují pouze informace, ale také rady a doporučení. Sbírají, organizují a interpretují velké množství dat nejlepším vhodným způsobem pro zákazníka. Navíc „zejména pro mezinárodní destinace role cestovních zprostředkovatelů v podpoře a tvorbě image destinací je více než důležitá, jelikož mezinárodní cestovatelé více inklinují k využívání cestovních zprostředkovatelů v procesu výběru destinace” (Baloglu a Mangalolu 2001, cit. v Frías, Rodríguez a Castañeda 2008, s. 165).

Cestovní kanceláře také ovlivňují způsob, jakým je na destinaci nahlíženo v období krize, jelikož jejich chování směrem k destinaci³ ovlivňuje postoje všech potenciálních turistů. Často jsou chápány jako důvěryhodnější na rozdíl od subjektů z destinace, kteří jsou ochotnější vystavit turisty rizikům. Cestovní kanceláře často nechtějí prodávat zájezdy do nebezpečných destinací i když mají klienty, jež o ně jeví zájem, protože nechtějí riskovat problémy, kterým mohou jejich klienti čelit. Samozřejmě to záleží na tom, jaké zájmy cestovní kanceláře mají zejména v cílové destinaci (Cavlek 2002). Tato autorka uvádí příklad chorvatské cestovní kanceláře *Bemextours*, která prostřednictvím spolupráce s dalšími zúčastněnými subjekty dokázala vylepšit image a přilákat turisty na istrijský poloostrov, jenž nebyl zasažen nepokoji, ovšem byl tak vnímán po válečné agresii v Chorvatsku. Nicméně dodávají, že aby se turistické hodnoty vrátily alespoň na původní hodnoty před krizí, je zapotřebí návrat hlavních a respektovaných cestovních kanceláří z generujících trhů.

Dle Cavlek (2002) cestovní kanceláře musí dodržovat vládní doporučení ohledně cestování. Například když během války v Chorvatsku evropské vlády doporučovaly turistům vyhnout se dané zemi (léto 1991), nejenže byli turisté evakuováni do jejich domovin, ale všechny cestovní kanceláře se stáhly z Chorvatska. Autorka dodává, že vládní varování mělo vždy silný psychologický efekt na potenciální turisty a představují hlavní překážku v prodeji zájezdů i do míst státu, jež jsou stále bezpečné. Ve stejném duchu Williams a Baláž (2015, s. 27) tvrdí: „rozšířené jsou vládní doporučení proti návštěvě určitých zemí, které jsou efektivním varováním vůči rizikům založených na zdravotních, kriminálních a politických okolnostech“. V nedemokratických společnostech, jako jsou Severní Korea či bývalý Sovětský svaz, existují regulace výjezdových pohybů. Ale také v některých demokratických společnostech se vyskytují, například stále trvající restrikce pohybu Američanů na Kubu. Alvarez a Campo (2014), mluví o tzv. diplomatických konfliktech. Ty se vyskytují mezi státy a pramení z historických křivd. V podstatě se jedná o nepřátelství mezi státy, kdy studie zjistily, že takovéto nepřátelství může ovlivňovat záměr koupit produkt, či cestovat do země „nepřítele“. V důsledku mohou mít vliv na cestovní chování, primárně prostřednictvím afektivní složky image. V současné době lze pozorovat takovýto vztah mezi evropskými a ruskými destinacemi z důvodu politické nestability mezi Ruskem a Ukrajinou, což

³ Odstranění či opomenutí destinace z programů turistických kanceláří naznačující, že destinace není bezpečná.

vedlo k politické a ekonomické krizi. Naopak turecký cestovní ruch díky této nestabilitě vykazuje pozitivní výsledky (Tekin 2015).

Tyto zmíněné zdroje, formující image destinace a rozhodovací proces, nemohou být samozřejmě interpretovány homogenně na úrovni jednotlivců. Například Hall (1980, cit. v Mercille 2005) tvrdí, že dekódování mediálních zpráv může nabývat tří podob. (1) jednotlivec souhlasí se sdělenou informací; (2) jednotlivec je v opozici vůči sdělené informaci; (3) jednotlivec se nachází mezi těmito dvěma extrémy. Mercille (2005) zjistil, že v případě prezentování Tibetu lidé spíše důvěřují médiím. Nicméně i opoziční tendence se objevily. Z toho lze vyvodit, že mediální efekty nejsou deterministické ani homogenní, ale závisí na kulturním a sociálním pozadí jednotlivců. Jak se ukázalo v rozdílech mezi tzv. „baťůžkáři“ a turistickými skupinami, či mezi "západ'any" a "ne-západ'any". Toto lze aplikovat i na další zdroje formující image. Navíc takovéto faktory - sociodemografické a kulturní charakteristiky, zkušenosti s cestováním a motivace - mají schopnost samostatně ovlivňovat rozhodnutí a image tvořené jednotlivci (Beerli a Martín 2004). Vliv individuálních charakteristik relevantní pro tuto práci je hlouběji diskutován v kapitole 2.7.

2.3 Obecný rámec dopadů politicko-vojenských rizik na cestovní ruch

Mezi exogenní faktory, které mohou narušit cestovní ruch a mít dopad na image destinace, patří politicko-vojenská rizika. Seddighi, Nuttall a Theocharous (2001) dokonce tvrdí, že rozsah a závažnost politické krize jsou rozhodujícími faktory pro formování image destinace v turisticky generujících zemích a v rozsahu vnímané stability a bezpečnosti destinace v očích potenciálních turistů. Je široce přijímáno, že politické krize zahrnující války, teroristické útoky, státní převraty a mezinárodní konflikty, způsobují závažnější a dlouhodobější poškození turistických destinací než ostatní typy krizí (Sönmez 1998, Cavlek 2002, Aktas a Gunlu 2005). Obzvláště pokud se jejich dopady rozšíří mezinárodně. Dle Cavlek (2002) je to dáno tím, že války, terorismus či politická nestabilita mají mnohem větší negativní psychologický efekt na potenciální turisty. Bez míru a bezpečnosti nemůže destinace úspěšně konkurovat na generujících trzích, dokonce ani když prezentují nejatraktivnější a nejkvalitnější atraktivitu ve svých marketingových kampaních. Yap a Saha (2013) zjistili, že ani cestovní ruch v destinacích zapsaných na seznamu světového dědictví UNESCO se nevyhne nepříznivým dopadům politicko-vojenských rizik.

V odborné literatuře, zabývající se těmito riziky, se často setkáváme s pojmem politická nestabilita. Cook (1990, cit. v Sönmez 1998, s. 420) ji definuje jako stav země, kde vláda „byla svržena či je kontrolována frakcemi po převratu, nebo kde základní funkční předpoklady pro kontrolu a údržbu sociálního pořádku jsou nestabilní a pravidelně narušovány”. Alesina a kol. (1996, s. 3) ji popisují takto: „náchylnost ke změně výkonné, a to buď ústavními, nebo neústavními způsoby“. Často je tedy na politickou nestabilitu pohlíženo optikou rozpadu stávajících poměrů. Mírný odklon představuje definice od autorů Hall a O’Sullivan (1996, s. 116): „situace ve které podmínky a mechanismy vlády a práva jsou napadány v rámci jejich politické legitimacy prvky, jež působí z vnějšku normálních činností politického systému”. Tito autoři tedy tvrdí, že mezi složky politické nestability řadíme mezinárodní a občanské války, převraty, povstání, sociální nepokoje a útoky, ale i terorismus. Terorismus se často s ohledem na tyto definice stává rozpolceným konceptem, jenž někteří - spíše účelově - řadí mezi politickou nestabilitu (Hall a O’Sullivan 1996; Seddighi, Nuttall a Theocharous 2001; Neumayer 2004), zatímco druzí nikoliv (Sönmez 1998; Sönmez a Graefe 1998a; Sönmez a Graefe 1998b; Basu a Marg 2012; Yap a Saha 2013). Dle autorů Sönmez a Graefe (1998b, také Sönmez 1998) jsou terorismus a politická nestabilita propojené koncepty. Například politická krize může „vybuchnout” do podoby terorismu, či terorismus může vést k politickým nepokojům. Takovéto silné propojení terorismu a politické nestability může objasnit obtíže s odlišováním těchto dvou konceptů v odborné literatuře. Ty se však rozcházejí v rychlosti nástupu, době trvání a mediálním pokrytí. Proto Sönmez a Graefe (1998a) ve své klasifikaci rizik terorismus neřadí pod hlavičku politické nestability, ale přidělují mu samostatnou kategorii, viz tabulka 2.

Občas se lze také setkat s termínem politické násilí. Neumayer (2004, s. 260) o něm hovoří takto: „násilí samotné znamená užití fyzické síly se záměrem poškodit spokojenost nebo fyzickou integritu oběti. Politické násilí je užití takové síly, která je politicky motivovaná a může být užita vládními či protivládními skupinami”. Zatímco politická nestabilita ve svém pojetí může opomíjet terorismus, politické násilí nezahrnuje potlačování lidských a politických práv mj. Neumayer (2004) však dodává, že politická nestabilita a násilí jdou ruku v ruce, a proto využívá oba pojmy zaměnitelně.

I přesto je pro tuto studii vhodnější využití označení politicko-vojenská rizika, které zahrnuje jak politickou nestabilitu, tak i násilí, tedy rozsah záběru od válek, přes

převraty a terorismus, až po represivní režimy. Navíc jak už bylo zmíněno v kapitole 2.1, takovéto označení vystihuje myšlenku, že se nemusí jednat o hrozbu skutečnou, ale pouze vnímanou. Na následujících řádcích se však setkáme i s pojmy politická nestabilita a násilí, aby nedocházelo ke špatné interpretaci výsledků různých autorů.

Politicko-vojenská rizika nezpochybnitelně působí negativně na cestovní ruch v oblastech, ve kterých se vyskytnou. Například Clements a Georgiou (1998) ve své případové studii, zabývající se Kyprem, odkazují na historii ostrova, která ukázala, že během a v období po politické nestabilitě⁴ se vyskytuje nepříznivý dopad na počty zahraničních turistů. A dodává, že vzhledem ke křehkému stavu cestovního ruchu by opakovaný vážný konflikt mohl posunout cestovní ruch na celém ostrově do sestupné spirály. V lednu 2012, 12 měsíců po vypuknutí revoluce v Egyptě, prezentoval egyptský ministr cestovního ruchu výsledky tohoto klíčového odvětví. Pokles o £2,5 miliard z každoročních £8 miliard na turistických příjmech, či pokles o 32 % v příjezdech, znamenal, že egyptský cestovní ruch je zdecimován. Shenker (2012) popisuje konkrétní dopady na realitu: „dlouhý přístup k pyramidám v Gize, většinou přeplněný pouličními prodáváči s tretkami či neoficiálními průvodci, je nyní prázdný. Taxikáři, kteří pracují v této oblasti říkají, že zatímco dříve přepravovali desítky cizinců denně, mají nyní štěstí vidět jednoho denně. V pěti-hvězdičkovém hotelu Mena House, poblíž Velké pyramidy, nyní zaměstnanci převyšují hosty v poměru 5:1“. Kromě toho politicko-vojenská rizika ohrožují i místní atraktivity. Jak stojí v prohlášení U.S. Department of State (2014) na téma týkající se hrozeb pro kulturní dědictví v Iráku a Sýrii: „křehká místa a budovy utrpěly škody jako důsledky bitev, cíle pro záměrnou ideologickou destrukci a kořist pro systematické drancování“. Yap a Saha (2013) zkoumali dopady politické nestability, terorismu a korupce na výkon cestovního ruchu v 139 zemích pro období 1999 - 2009. V jejich modelu prokázali, že zvýšení o jednu jednotku v politické nestabilitě snižuje turistické příjezdy a turistické příjmy o 24 - 31 %, respektive 30 - 36 %. Avšak mezi politickou nestabilitou, terorismem a korupcí se vyskytly rozdíly, více viz kapitola 2.6. Neumayer (2004) zjistil ve své kvantitativní studii, že podstatné zvýšení politického násilí v jejich celosvětovém vzorku snižuje turistické příjezdy z dlouhodobého hlediska zhruba o ¼.

Avšak dopady politicko-vojenských krizí se mohou lišit mezi státy. Často se vyskytují rozporuplná zjištění mezi státy ohledně terorismu. V některých zemích se

⁴ Autoři zmiňují například tureckou invazi na ostrov z roku 1974.

dokonce negativní efekt vůbec nevyskytne. Tak například práce Tekin (2015) ukázala, že teroristické aktivity PKK⁵ a protivládní protesty neovlivnily cestovní ruch Turecka. Podobně ani v Indii teroristické útoky nevedly k poklesu turistických čísel (Ranga a Pradhan 2014). Jako jedno z možných vysvětlení se jeví vliv rozlehlosti státu. Politicko-vojenská rizika v rozlehlých státech, jakými jsou Indie a Turecko, mohou být vysoce lokalizované v relativně malém území. Díky tomu potenciální turisty netrápí nestabilita, jež se objevila například v příhraničních oblastech. Navíc tyto státy s větší pravděpodobností disponují unikátními charakteristikami, které nemohou být snadno nahrazeny. Avšak výsledky Neumayera (2004) ukázaly, že rozlehlost roli nehraje, což odpovídá negativní percepci Ruska americkými cestovateli jako celku (Stepchenkova a Morrison 2008). Neumayer (2004) jako důvod rozdílů mezi státy vidí to, že některé z nich disponují unikátními charakteristikami a nemohou tak být snadno nahrazeny poklidnějšími destinacemi. Na základě toho vyvozuje, že mírně závislé země na příjmech z cestovního ruchu jsou více zranitelné vůči dopadům politického násilí oproti těm, které jsou vysoce závislé na příjmech z cestovního ruchu, jež často disponují specifickými charakteristikami. Většina studií se snaží takto kvantitativně měřit dopady politicko-vojenských rizik. Nebo existují případové studie, které hodnotí dopady rizik zpětně v konkrétních zemích. Avšak unikátní charakteristiky některých států platí pouze jako částečné vysvětlení rozdílných dopadů politicko-vojenských rizik na turistické destinace. Ještě větší roli může hrát vnímání těchto rizik.

Slovo vnímání nezapomínají použít autoři Hall a O'Sullivan (1996, s. 117): „vnímání politické nestability a bezpečnosti jsou předpokladem pro turistickou návštěvu. Násilné protesty, sociální nepokoje, občanské války, teroristické akce, vnímané násilí na lidských právech, ale i pouhá hrozba těchto aktivit může vyvolat u turistů změnu v jejich cestovním chování.“ Důsledkem této percepce, v souladu s tvrzeními Williamse a Baláže (2015), může být podhodnocení či přehodnocení skutečného rizika. Naneštěstí percepci, v odborné literatuře zabývající se riziky cestovního ruchu, nebyla věnována patřičná pozornost. A přitom jak tvrdí Sönmez a Graefe (1998a), zda destinace nebo regiony jsou bezpečné/rizikantní, ve skutečnosti není tak důležité pro cestovní rozhodování, jako vlastní percepce potenciálního cestovatele. Opět hrají zásadní roli média a cestovní kanceláře/agentury. Sönmez (1998) konstatuje, že zejména k událostem započaté lidským násilím je přístupováno s nižší

⁵ Strana kurdských pracujících (kurdsky Partiya Karkerên Kurdistan).

tolerancí, jelikož jsou zveličovány prostřednictvím mezinárodních medií na rozdíl od přírodních katastrof. Takovéto tvrzení je v souladu se zjištěními Cartera (1998). Ten na základě rozhovorů s mezinárodními turisty zjistil, že informace poskytnuté médií vedou k bezpečnostním/rizikovým sociálním konstrukcím geografických regionů. Některé regiony jako Evropa a Severní Amerika byly vnímány jako bezpečné; Afrika jako nebezpečná a hodna vyhýbání; Asie riskantní, ale exotická a hodna návštěvy. Na percepci nezapomínají ani Seddighi, Nutall a Theocharous (2001), kteří tvrdí, že percepce potenciálních turistů relativní politické nestability v turistické destinaci má významný dopad na životaschopnost a dlouhodobé přežití destinace na turistické mapě.

Občas se vyskytují i názory vyznávající měkčí rétoriku ohledně dopadů politicko-vojenských rizik. Faulkner (2001) hovoří o tom, že teorie chaosu vidí chaos jako spíše kreativní než destruktivní proces. Proto dle něj může krize představovat bod zvratu k lepšímu, či horšímu. Jednak krize může vytvořit zpětnou vazbu pro krizový management. Ale co víc, díky kreativní povaze krizí, mají potenciál pro tvorbu nových elementů z „ruin“. Tak například Yap a Saha (2013) vyzkoumali, že teroristické aktivity působily „pozitivně“ na příjmy z cestovního ruchu. To naznačuje, že teroristické útoky mohou přitahovat turisty, jež chtějí být svědky destrukce nebo obnovovacích prací po útoku. Dobrý příklad představují útoky z 11. září na newyorské Světové obchodní centrum. Podobně Aktas a Gunlu (2005) vidí krize jako body zvratu, kde se války, zločiny nebo přírodní katastrofy mohou stát turistickými atraktivitami a přeměnit neznámou lokalitu na populární destinaci. Basu a Marg (2012) se zase domnívají, že turistické toky nejsou tak zranitelné na politické násilí, jak většina předpokládá, a dokonce tyto oblasti postižené násilím a válkou mají alternativní zdroj návštěvníků, jako jsou žurnalisté, humanitární pracovníci, obchodníci apod.

2.4 Časový aspekt politicko-vojenských rizik cestovního ruchu

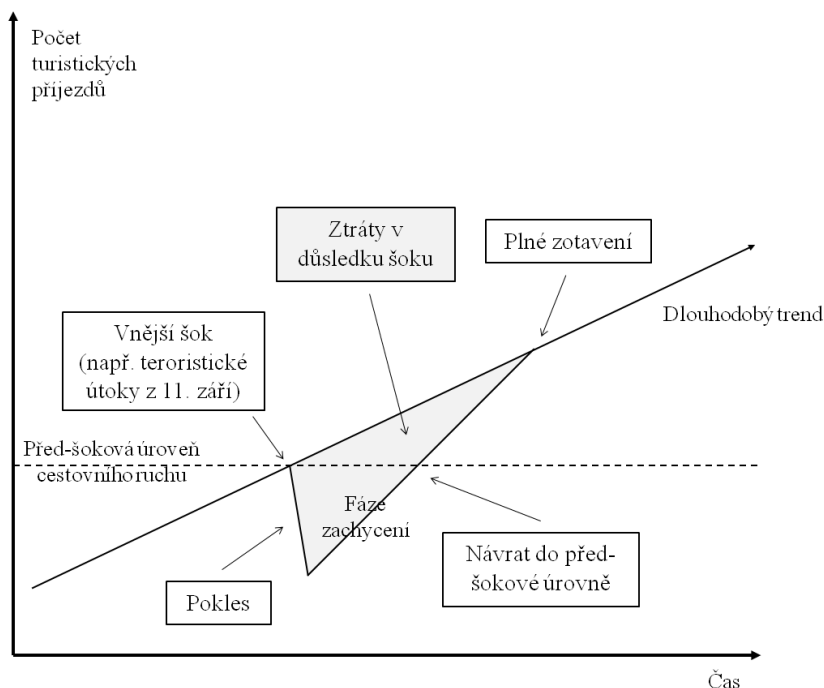
I přesto převažují názory, že politicko-vojenská rizika představují zlou zpráva pro cestovní ruch země, a to i v tom případě, když žádný turista není fyzicky zraněn nebo usmrcen (Neumayer 2004). „Dobrou zprávou“ na druhou stranu je, v případě zastavení politického násilí a zvrácení negativní image země v mezinárodních médiích, že cestovní ruch se může odrazit zpět. Aly a Strazicich (2000) ve své studii Egypta a Izraele dokázali, že příjezdy cestovního ruchu se po šoku (války a terorismus) vždy

vrátily zpět do trendové linie. To naznačuje, že rizika mají dočasný charakter v efektech na cestovní ruch a nikoliv stálý.

Cavlek (2002) tvrdí, že v člověkem vyvolaných katastrofách obvykle tři fáze mohou být identifikovány: (1) období před krizí - jasné signály propuknutí krize; (2) období skutečné krize; (3) období po krizi - až do plného zotavení cestovního ruchu. Všechny tři fáze mohou být pojmenovány jako cyklus krizí cestovního ruchu, během kterého stát/destinace trpí.

Dle autorů Bonham, Edmonds a Mak (2006) zotavení z ekonomického pohledu neznamená návrat turistických příjezdů na úroveň z období před krizí, ale posun na hodnoty, na kterých by cestovní ruch byl v případě, že by se krize (teroristický útok) vůbec nevyskytla. Jelikož odhad hypotetické úrovně turistických toků může být velice obtížný, často je využívána jednodušší alternativa - vnímání zotavení jako dosažení úrovně dlouhodobého trendu. Tedy dle této definice zotavení, cestovní ruch prochází historickým růstovým trendem, jenž je narušen externím šokem. Tento šok vede k poklesu turistických příjezdů/příjmů. Po šoku začíná fáze zotavení. K úplnému zotavení musí turistické příjezdy/příjmy růst rychleji, než je historický růstový trend. V případě, že k tomu dojde, turistické příjezdy/příjmy se jednoho dne vrátí na hodnoty, na nichž by byly, kdyby k události nedošlo. V tu chvíli je cestovní ruch plně zotaven. Proces poklesu a zotavení je znázorněn v grafu 1.

Graf 1: Pokles a zotavení cestovního ruchu s ohledem na riziko

Zdroj: Bonham, Edmonds a Mak (2006).

Zde vyvstává otázka, jak dlouho to bude trvat. Enders a Sandler (1991, cit. v Neumayer 2004, s. 262) naznačují, že „často 3 – 9 měsíců uplyne předtím, než se turistické příjezdy sníží drasticky. Protože jsou turisté citlivý na negativní image turistické destinace, události násilí mohou často postihnout destinaci dlouho poté, co událost uplynula a stabilita se obnovila. Cestovní ruch se vrátí zpět na jeho původní úroveň z období před násilím pouze tehdy, když je negativní image odstraněna z myslí turistů. V závislosti na tom jak dlouhá doba násilí a negativní pokrytí v médiích bylo, tak to může trvat až roky.”

Aly a Strazicich (2000) tvrdí, že rychlost zotavení závisí také na tom, zda byli postiženi turisté a turistická místa. Teroristické útoky v Egyptě zahrnovaly více tento sektor oproti Izraeli, což interpretují jako důvod větších a dlouhodobějších výkyvů v turistických příjezdech do Egypta. To odpovídá i tvrzení Aktase a Gunlu (2005), kteří vidí teroristické útoky na turistické cíle nejen jako negativní dopad na turistické toky během krize a krátce po ní, ale také jako „škůdce” ovlivňující vnímanou image destinace na několik let. Basu a Marg (2012) se svými výsledky ohledně časové reakce mírně liší, když tvrdí, že v případě incidentů násilí v Egyptě v prvním desetiletí 21. stol. je propad v cestovním ruchu znát po jednom měsíci a v následujících periodách klesá. Tyto odlišné výsledky lze přisuzovat generačnímu rozdílu mezi oběma výzkumy a tedy díky současné informační globalizované etapě. Naopak studie zabývající se Egyptem z 90. let od Fieldinga a Shortland (2011) potvrzuje první zmíněné výsledky, tj. že vrcholného poklesu v příjezdech dosáhne cestovní ruch po 3 až 4 měsících. Autoři přisuzují takovéto časové zpoždění faktu, že lidé nechtějí rušit své dovolené, které už mají zarezervované. Z hlediska zotavení cestovního ruchu se turistické počty vrátily na své původní hodnoty zhruba *rok* po politickém násilí, což odpovídá konsenzu v literatuře na danou problematiku. Nicméně tito autoři na základě literatury vyvozují, že existují rozdíly mezi zeměmi v časovém profilu reakce turistických příjezdů, v závislosti na struktuře odvětví cestovního ruchu⁶ a na tom, jak moc dopředu si turisté rezervují svoji dovolenou.

Kromě toho nesmíme opomíjet odlišnou povahu různých forem politicko-vojenských rizik. Tak například Sönmez (1998) tvrdí, že terorismus se objevuje rychle a krátce a zaručuje okamžitou pozornost veřejnosti prostřednictvím intenzivního mediálního pokrytí. Naopak politické nepokoje mají vleklé účinky a mohou vytvořit

⁶ Organizovaní versus individuální turisté.

trvalou bariéru pro mezinárodní cestovní ruch, třebaže ne vždy vykazují stejnou úroveň drobnohledu médií.

2.5 Prostorový aspekt politicko-vojenských rizik cestovního ruchu

Nyní se od času přesuneme k dalšímu hlavnímu atributu života člověka, tedy k prostoru (Siwek 2011). Hughes (1998, cit. v Williams a Baláž 2015, s. 32) poznamenává, že „specifické významy jsou přidělovány určitým místům a sociální významy některých míst jsou prostorovány, v termínech bezpečné a klidné relaxace a jiných jako míst dobrodružství a rizika“. V postmodernistické optice sociální významy mohou představovat sociální imaginace, zahrnující imaginace rizik, jež jsou přijaty a předělávány v čase. S tímto procesem se můžeme setkat na různých měřítkových úrovních.

Z hlediska národní úrovně mohou být dle Williamse a Baláže (2015) politicko-vojenská rizika, jako terorismus, vysoce lokalizované, ale mohou také mít široké státní implikace. Rizika na státní a sub-národní úrovni mohou být velice blízce propojeny. Tímto se vracíme zpět ke konceptu národní a sub-národní/destinační image, jež mají schopnost se vzájemně ovlivňovat. Ovšem dle autorek Campo a Alvarez (2010) tomu tak může být i v pozitivním smyslu. Destinační image má moc ovlivnit image státu, kde negativní percepce ekonomických, sociálních a politických aspektů země může být transformována na pozitivní, jako výsledek turistické zkušenosti. Navíc negativní image země, způsobená například politickou nestabilitou, nemusí nezbytně ovlivňovat percepce destinace. Basu a Marg (2012) zmiňuje fyzicky oddělené a přísně střežené turistické resorty, jež se často vyskytují v Egyptě, Jordánsku, Tunisku a oblasti Perského zálivu. Ty jsou izolované od každodenní reality těchto států, ale také od teroristického násilí. Ovšem zásadní roli sehrávají vládní varování. Ty mají „vždy velmi silné psychologické efekty na potenciální turisty a představují hlavní překážku pro prodej zájezdů i do turisticky bezpečných částí státu“ (Cavlek 2002, s. 481). Tedy tato autorka tvrdí, že se velmi často rozšíří účinky krize do dalších částí země, nebo dokonce sousedních států, kde takovéto problémy vůbec neexistují.

Avšak z hlediska regionů není zcela jasné, jak násilí v jedné zemi ovlivňuje cestovní ruch v zemích z blízkého okolí. Někteří tvrdí, že vlivem generalizace je pravděpodobné šíření škodlivých účinků na cestovní ruch do dalších zemí regionu. Tento jev se nazývá generalizační či efekt přelévání. Další zase naznačují, že sousední

státy mohou těžit ze substitučního efektu, dokud nejsou viděni jako přímo ovlivněné událostmi násilí (Neumayer 2004). Tento autor se nakonec na základě svých výsledků přiklání k první variantě, tedy že vyšší násilí v regionu dále redukuje cestovní ruch i v zemích, které se násilí úspěšně vyhýbají. Nicméně si všímá, že substituční efekt se vyskytuje mezi regiony světa. Clements a Georgiou (1998) konstatují, že nestabilní politické prostředí ohrožuje nejen cestovní ruch na Kypru, ale také sousední státy Řecko a Turecko, které jsou politicky a kulturně propojeni s Kyprem. Generalizační efekt spatřil ve spojitosti s první válkou v Perském zálivu Hollier (1991). Egypt, Izrael, Jordánsko, Turecko a Spojené arabské emiráty (SAE) zažily prudký pád turistických příjezdů, přestože válkou nebyly rovnoměrně ovlivněny. Dopad byl tak vážný, že hotely v Izraeli byly využívány k ubytování ruských imigrantů na místo turistů. Cavlek (2002) si všímá, jak dramaticky se promítlo bombardování Srbska z roku 1999 na cestovní ruch ve velké části Evropy. Následky na cestovní ruch byly pociťovány od Říma přes Athény až po Istanbul a od Prahy do Budapeště. Ovšem nikde tak moc jako na chorvatském pobřeží. Propad o 15 % oproti předpokládanému růstu 30 % v roce 1999, zrušení programů předních cestovních kanceláří, zrušené rezervace, to jsou důsledky relativně vzdáleného konfliktu pro chorvatský cestovní ruch. Jedním z důvodů generalizačního efektu je nedostatečná geografická znalost mnoha turistů. Tento problém poznamenal například Řecký cestovní ruch, když u mnoha amerických turistů docházelo k promíchání ostrova Kós s Kosovem.

Naopak Hall a O'Sullivan (1996) poukazují, že Šalamounovy ostrovy a Severní Queensland propagovaly samy sebe jako bezpečné regionální alternativy tváří v tvář vojenskému převratu na Fidži. Dle Tekin (2015) války v Sýrii a Iráku neovlivnily negativně cestovní ruch Turecka. Naopak politické otřesy v Egyptu mohou vést k nárůstu v turistických příjezdech do Turecka. Fielding a Shortland (2011) také dokázali působení substitučního efektu, kdy v případě zvýšeného násilí v Izraeli se zvedá počet příjezdů do Egypta, což je dáno zejména vysokou zastupitelností mezi různými plážovými resorty Rudého moře. Toto tvrzení naznačuje, již zmíněno v kapitole 2.3, co lze hledat za těmito odlišnými zjištěními jednotlivých autorů. Dle Neumayera (2004) přesný stupeň substituce závisí na tom, jak jsou atraktivita pro zemi specifické a ceněné turisty⁷. V případě, že jsou tyto atraktivita lehce nahraditelné, typický moderní turista vyhledávající relaxaci bude měnit destinaci v reakci na události,

⁷ Například slunečné pláže versus jedinečné kulturní a přírodní atraktivita.

kteře by mohly potenciálně pokazit zážitky z prázdnin, i když je pravděpodobnost nechtěného zapojení se do takovéto události téměř nulová. Proto se generalizační a substituční efekty nevyskytují samostatně, ale často působí zároveň. Mansfeld (1996, cit. v Sönmez 1998) identifikoval posuny cestovního ruchu z méně stabilního „vnitřního kruhu“ Blízkého východu, zahrnující Egypt, Izrael, Jordánsko, Libanon a Sýrii (generalizační efekt), do klidnějšího „vnějšího kruhu“, zahrnující Kypr, Řecko, Turecko (substituční efekt), v důsledku Arabsko-Izraelského konfliktu ve „vnitřním kruhu“.

Je třeba také zmínit, že některé události politicko-vojenských rizik byly takového rozsahu, resp. byly vysoce medializované, že ovlivnily cestovní ruch celosvětově. Aktas a Gunlu (2005) poznamenávají, že globalizované prostředí dnes často způsobuje šíření post-krizových efektů do celého světa, jelikož cestovní ruch je závislý na mezinárodních lidských a obchodních transakcích. Tak například události z 11. září 2001 potlačily cestovní ruch celosvětově. Takovýto šok může přitáhnout širokou mediální pozornost, kde je informace rozptýlená po celém světě během pár sekund. Basu a Marg (2012) zmiňují kromě 11. září další teroristické útoky, jež měly takovýto efekt: Egypt (1997, 2005 a 2006), Džerba (2002), Bali (2002 a 2005), Istanbul (2003), Madrid (2004), Londýn (2005); přidávají také geopolitickou nestabilitu a války na Blízkém východě.

2.6 Typy politicko-vojenských rizik cestovního ruchu

V intenzitě dopadu či prostorovém a časovém aspektu, se samozřejmě budou lišit jednotlivé typy politicko-vojenských rizik. Na jejich rozdílné dopady vůči cestovnímu ruchu poukázali ve svém článku Seddighi, Nuttall a Theocharous (2001). Ti vyzkoumali, že 28 různých forem politicko-vojenských rizik⁸ se jeví mít odlišný dopad na cestovní ruch. Nicméně otázkou jaký konkrétní vliv může jednotlivý typ mít, se již nezabývají.

Naopak se jí zabýval Neumayer (2004), který využíval databáze ozbrojených konfliktů, terorismu, porušování lidských práv či dalších forem politického násilí. Zjistil, že terorismus má téměř dvojnásobný dopad na cestovní ruch oproti další skupině

⁸ Teroristické útoky vůči turistům, ozbrojené útoky, atentáty, bombardování, změna vlády, změna vládnoucí politické strany, občanská válka, guerilla, únosy věcí, únosy lidí, pokojné demonstrace, pokojné stávky, povstání, úspěšný státní převrat, masové zatýkání, politická nestabilita v sousedních zemích, hrozba války s jinou zemí, teroristické útoky vůči infrastruktuře cestovního ruchu, neúspěšný státní převrat, válka, cenzura médií, uvalení stanného práva, omezení politických práv, válka v sousední zemi, zatýkání významných osob, teroristické útoky nebo hrozba útoků vůči neturistickým cílům, armádní útoky za hranicemi země, politické nezákonné popravdy.

násilí, kam řadí atentáty, akty guerillové války, čistky, povstání a revoluce. Naopak ozbrojené konflikty měli dvakrát tak větší vliv než terorismus. Nejsilnější dopad válek a ozbrojených konfliktů na cestování vyzkoumala Dolnicar (2007), když hned 79 % respondentů uvedlo tento typ rizika, jež by je odradilo od rezervace dovolené. Neumayer (2004) však překvapivě došel k závěru, že největší ztráty v příjezdech způsobuje násilí na lidských právech, a to jak okamžitě, z krátkodobého, tak i dlouhodobého hlediska. Výsledky také naznačily, že autokratické režimy mohou mít negativní dopad na cestovní ruch pouze zpožděně a ne okamžitě, tj. v momentě kdy se objeví násilí a stanou se nestabilními. Násilí při politicko-vojenském riziku tak hraje klíčovou roli v jeho dopadu na realizaci cestovního ruchu.

K překvapivému závěru došli Fielding a Shortland (2011), dle nichž lokální konflikty nemají významný vliv na turistické příjezdy do Egypta vzhledem k tomu, že se turisté starají hlavně o své vlastní bezpečí a místům s těmito konflikty se lze lehce vyhnout. Zároveň však jedním dechem dodává, že takovéto výsledky by se mohly lišit v období po 11. září, kdy lidé mají větší obavy vůči islamistickým hnutím a lokálním napětím, které by mohly vzplanout do násilných střetů se zahraničními zájmy. Překvapivé naopak není zjištění velmi negativních dopadů útoků zahrnující odvětví cestovního ruchu na turistické příjezdy, a to i navzdory faktu, že šance zapletení se do takového útoku je velmi malá. „Přímé útoky na turistická zařízení, ve kterých byli usmrceni či zraněni turisté, mají okamžitý efekt na destinační výběr během tvorby rezervací“ (Fielding a Shortland 2011, s. 18). Tito autoři se také zaměřili na oblast politických represí, nicméně jejich výsledky jsou rozporuplné. Zatímco Evropané vykazují v závislosti na dlouhodobějších represích nižší počty v příjezdech, Američané nevěnují příliš velkou pozornost této dimenzi konfliktu. Takováto zjištění naznačují odlišné vzorce chování na základě kulturní příslušnosti, více viz následující kapitola 2.7.

„Literatura naznačuje, že události politických konfliktů mají závažnější dopady na cestovní ruch než incidenty teroristických útoků“ (Yap a Saha 2013, s. 590). Toto tvrzení autoři potvrzují i svými výsledky, jelikož terorismus měl slabší dopad na cestovní ruch než politická nestabilita, a dokonce i než korupce. K podobnému závěru dochází i Tekin (2015) s ohledem na Turecko, kde dopady politických nestabilit na cestovní ruch jsou více signifikantní než dopady terorismu. I přesto, z těchto forem politicko-vojenských rizik, je v literatuře jednoznačně největší pozornost věnována terorismu. To je dáno paradoxním propojením cestovního ruchu s terorismem.

Dle Neumayera (2004) leží důvod v tom, že turisté se často stali náhodnými oběťmi, či byli přímo vybráni jako cíle teroristického útoku. Teroristickým akcím vůči turistům je často věnována vysoká mediální pozornost, kterou teroristé využívají za účelem zviditelnění svého názoru. Cestovní ruch považují za projev kapitalismu, jenž provokuje ve smyslu ukázky bohatství vůči místní chudobě (Sönmez 1998). Tedy dle Sönmez a Graefeho (1998b) masový cestovní ruch může být sám o sobě politickým problémem vyvolávající násilí. Kromě toho, když jsou země závislé na příjmech z cestovního ruchu, skupina, která chce destabilizovat vládu, bude shledávat tento způsob jako atraktivní možnost, jak ji odříznout od finančních toků (Neumayer 2004). To je v souladu s Alesinou a kol. (1996), kteří tvrdí, že špatné ekonomické výsledky mohou vést k vládnímu kolapsu a politickým nepokojům. Ačkoliv bylo naznačeno, že dopady terorismu na cestovní ruch nemusí být vždy závažné, dle Basu a Marg (2012) zde existují velké rozdíly, a to dokonce i v rámci státu. Například útoky v Luxoru z roku 1997 způsobily pokles příjmů egyptského cestovního ruchu o 50 %. Naopak útok v egyptské Tabě v roce 2005 nepocítila ani Káhira a ani celý Egypt, jenž o 6 měsíců později zaznamenal 15% zvýšení v cestovním ruchu.

Otázkou také je, jak závažnost politického násilí ovlivňuje cestovní ruch. Pizam a Fleischer (2002) dokazují, že cestovní ruch v Izraeli je negativně ovlivněn závažností teroristického útoku, ve smyslu počtu zabitých a zraněných. Nicméně ještě větší vliv na snížení mezinárodních příjezdů než závažnost útoku má jejich frekvence. Z toho vyvozují, že turistické destinace mohou obnovit svůj cestovní ruch i po vážném teroristickém útoku, ale pouze v tom případě, když takovéto útoky nejsou zopakovány.

2.7 Politicko-vojenská rizika cestovního ruchu na individuální úrovni

Doposud vše zmíněné o politicko-vojenských rizicích se samozřejmě bude do určité míry lišit mezi jednotlivci na základě jejich sociálních, demografických, kulturních a dalších charakteristik. Sönmez a Graefe (1998b) provedli výzkum, ve kterém se pokusili zjistit vliv takovýchto charakteristik, na důležitost bezpečnosti během výběru destinace mj. Došli k závěru, že s vyšším vnímáním rizik při cestování, s nižším pozitivním postojem směrem k cestování, s nižším příjmem, vzděláním a zkušenostmi s cestovním ruchem se zvedají obavy o bezpečnost destinace. Překvapivě se ovšem ukázalo, že demografické charakteristiky, jako jsou věk či pohlaví, neměly žádný vliv na hodnocení bezpečnosti destinace.

Seddighi, Nuttall a Theocharous (2001) se zaměřili na odlišnosti v kultuře. Zjistili, že odlišné kulturní pozadí může ovlivňovat vnímání, co se týče dopadů politické nestability na cestovní ruch, a to jak v otázce typů politické nestability, tak v hodnocení úrovně nestability jednotlivých zemí. Nicméně jejich studie se omezovala pouze na evropské státy. Trochu dále se snaží posunout toto téma Fielding a Shortland (2011), kteří zkoumali rozdíly v dopadech politického násilí na cestovní ruch mezi Evropany a Američany. Dle nich jsou Evropané více citliví na politické násilí než Američané, což může být dáno tím, že Evropané cestují do Egypta především na „plážové dovolené“, pro které existuje spousta bezpečnějších alternativ. Naopak Američané vyhledávají zejména archeologické atraktivitu, které jsou pro Egypt tak jedinečné a tudíž hůře nahraditelné. V předchozí kapitole 2.6 je zmíněn podobný rozdíl mezi Evropany a Američany z hlediska jejich reakce na politické represe. Autoři uvádějí, že jedním z důvodů odlišnosti může být nižší mediální informovanost Američanů. Jako druhá možnost je zmíněna vyšší spokojenost z řad Američanů s ozbrojenou stráží v okolí turistických zajímavostí.

Dle Kahnemana a Tverskyho (1979, cit. v Williams a Baláž 2015) je ochota podstoupit riziko odvozená z linie tolerance risku až averze k risku. Dickson a Dolnicar (2004) proto přicházejí s konceptem vytouženého rizika. Ten představuje úroveň vnímaného rizika, která je pro každého jedince jinak optimální. V tomto smyslu mluví o genetických predispozicích. Tvrdí, že studie navrhuje existenci určitého typu osobnosti, tzv. typ T. Osobnost typu T je ochotnější riskovat, ale neriskuje životy. Jedná se o lidi, kteří posouvají hranice, jako Einstein či Galileo. Na druhou stranu tento typ osobnosti je náchylnější k negativním vzorům chování, například závislost na drogách. S tím souvisí i rostoucí zájem o dobrodružný cestovní ruch provozovaný turisty, kteří vyhledávají riziko, ale také je spojován s „*backpackery*“ („baťůžkáři“). Ti touží po dobrodružství, které jim poskytne riziko či nejistota výsledku. Spíše se však jedná o vyhledávání senzací, než rizik. Rizika se komodifikují a jsou efektivně minimalizována cestovními společnostmi, za účelem poskytnutí dobrodružného zážitku, ale ne ohrožení (Williams a Baláž 2015).

3 Percepce a imaginace v geografickém prostoru

3.1 Obecný rámec percepce a imaginace v geografickém prostoru

Abychom byli schopni porozumět politicko-vojenským rizikům pro cestovní ruch na Blízkém východě, je zapotřebí pochopit obecné zákonitosti percepce geografického prostoru. „Pojmy prostoru a vnímání jsou klíčové pro poznání chování člověka v prostorových souvislostech, které je typické pro jednu z moderních disciplín, behaviorální geografii” (Gold 1980, cit. v Siwek 2011, s. 9). Ovšem jedním z problémů, který se přímo dotýká moderně pojímané geografie, jsou varianty vnitřní reprezentace fyzikálního i společenského prostředí, které člověka obklopuje (Štyrský 2008). Percepce geografického prostoru je individuální záležitost, jejímž zobecněním se dostáváme do veřejného mínění. To je dle Siweka (2011) nestálé, proměňující se v čase a bohatě strukturované, a proto se výzkum obvykle soustřeďuje jen na vybrané dílčí otázky. I přesto lze určité náznaky obecných zákonitostí vystopovat. V našem případě je hlavní zájem o politicko-vojenská rizika pro cestovní ruch a z toho důvodu je na následujících řádcích odkazováno s ohledem na tuto problematiku.

Nejprve je třeba si představit termín *prostor*. S podrobným popisem a vysvětlením tohoto pojmu přichází významný český geograf Tadeusz Siwek (2011). Ten tvrdí, že v některých obecných a abstraktních vědách, jako jsou filozofie, fyzika a matematika, má prostor abstraktní podobu. Tzv. absolutní prostor je nezávislý na hmotném světě, nespojený s žádnými konkrétními místy ani zkušenostmi konkrétních lidí. S klesající mírou abstrakce a růstem konkrétních aspektů prostoru se přidávají další vědy jako geografie. Absolutní prostor v geografii tvoří pouze teoretický základ pro konkrétní prostor, jenž je předmětem studia této vědy. Pro tuto práci je zásadní pojetí geografického prostoru. Pro moderního geografa již není zásadní otázka „kde to je”, nýbrž „co tam je” v nejširším slova smyslu, tj. sledování kvantitativních a kvalitativních charakteristik zkoumaných jevů ve vybrané části geografického prostoru. Výstižné pojetí geografického prostoru je to, které jej dává do souvislosti s člověkem. Siwek (2011, s. 42) tvrdí: „pokud má být prostor považován za prostor geografický, nejsou důležité jeho rozměry, ale jeho provázanost s člověkem. (...) Geografický prostor je prostor vztahující se k člověku”. V důsledku toho tento autor chápe geografický prostor jako prostor zahrnující pouze povrch planety Země. Takový prostor je mnohorozměrný, i přesto že jej lze smřstit do dvojrozměrného (plochy) oproti klasickému

trojrozměrnému prostoru euklidovské geometrie. To znamená, že lze opominout vertikální prostor při sledování geografických jevů. Naopak co lze vidět jako podstatu definice současného geografického prostoru je přidání relačních rozměrů, tj. vzájemné vztahy mezi objekty, prvky a procesy na zemském povrchu, které teprve vytvářejí opravdový předmět zájmu geografie jako vědy. Takovýchto relačních rozměrů může být mnoho, a to především v humánní geografii, kde množina rozměrů může být ještě znásobena percepcí prostoru.

Tím se pomalu dostáváme do oblasti humanistické geografie, kde v popředí zájmu stojí subjektivní chápání relativního prostoru. Problémem však je, jak jej objektivně zkoumat. Zde tkví základ v kritice humanistické geografie, jíž je vyčítáno využívání „méně vědeckých a měkčích“ metodologických postupů. Behaviorální geografové rozpoznávají potřebu zkoumání percepce geografického prostoru, ovšem nezříkají se pozitivistických metod, jež kombinují s intuitivními metodami výzkumu. Tedy dle Siweka (2011, s. 55) se zajímají „především o prostorové chování a prostorově podmíněné rozhodovací procesy a hledají objektivně existující pevné body při zkoumání subjektivních aspektů vnímání reálného světa člověkem“. Pásková (2008) obhajuje percepci prostoru pro předmět výzkumu tím, že ji chápe jako stejně reálnou a významnou jako samotný jev, neboť reálné postoje a chování vycházejí z vnímané skutečnosti.

Prostor je zapotřebí rozdělovat na známý a neznámý. Nutno říci, že takovéto rozdělení musíme chápat spíše v podobě kontinua než dichotomie. Siwek (2011) hovoří o lidovém chápání zcestovalých lidí jako znalých celého světa. Ovšem velká pohyblivost nutně neznamená znalost mnohých konkrétních míst, tato znalost může mít různou intenzitu. Obecně platí, že znalost území klesá přímo úměrně se vzdáleností od bydliště. Tedy jednotlivec zná okolí svého domova dokonale, na rozdíl od území mimo něj, kde se pohybuje málo. Kromě vzdálenosti má vliv také čas strávený v lokalitě, doba která uplynula od poslední návštěvy či intenzita zážitku z oblasti. Tedy krátce navštívená místa, před dlouhou dobou, jež nás příliš nezaujala, zanechávají jen slabý otisk na lidském vědomí. Na druhou stranu člověk není odkázán jen na svou paměť a osobní zkušenost. To znamená, že vedle přímého poznávání prostoru existuje i nepřímé⁹. Člověk si přisvojuje znalosti o prostoru zprostředkovaně učením a jazykem.

⁹ Vedle přímého a nepřímého poznávání prostoru existuje i teoretické, jež je doménou vědců (zejména geografů), není závislé na osobních ani zprostředkovaných zkušenostech s prostorem a je vhodné pro zevšeobecnující soudy (Siwek 2011).

Zná i ty prostory, o kterých ví jen z doslechu, o kterých četl nebo je viděl na obrázku, případně je viděl ve filmu, v televizi nebo na internetu. Tím se pro něj může stát i nenavštívený prostor známým, ale nikdy ne důvěrně známým. Linií po které se může vyvíjet prostor známý a neznámý lze vidět v tabulce 3. V ní jsou zvýrazněny místa (tučně), jež nás zajímají v naší práci a zároveň jsou více relevantní i pro cestovní ruch. Proto lze očekávat zejména průměrnou znalost až částečnou znalost regionu Blízkého východu respondenty. Úplnou neznalost nepředpokládáme vzhledem k mediálnímu zájmu o tento prostor.

Tab. 3: Příklady míry přímé a nepřímé znalosti prostoru

Míra znalosti	Osobní zkušenost	Zprostředkované poznání
Důvěrná znalost	Vlastní dům nebo byt	-
Dobrá znalost	Vlastní městská čtvrť, město, vesnice	Místa kde žijí přátelé nebo známí na základě jejich relací
Průměrná znalost	Místo dovolené, služební cesty	Místa, která se člověk chystá navštívit a sbírá o nich informace, místa známá ze školy, z filmu, z televize nebo z internetu
Částečná znalost	Místa jen občas navštěvovaná	Totéž jako u předchozí kategorie, jen na nižší úrovni
Neznalost	Ostatní	Ostatní

Zdroj: Siwek (2011).

V předchozích řádcích této práce jsme často zmiňovali pojem *percepce*. Ale co vlastně představuje? Percepce (vnímání) je proces „během něhož vzniká v lidském vědomí obraz reality. Realitou rozumíme okolní svět, prostředí, které člověka obklopuje a jehož kvality poznává svými smysly” (Siwek 2011, s. 70). Přeneseme-li percepce do prostoru, dostaneme se na půdu behaviorální geografie. Siwek (2011, s. 76) tedy dále definuje percepce geografického prostoru jako „obraz okolního světa, který si každý člověk vytváří ve svém vědomí, svým jedinečným způsobem a na základě zkušeností v podobě mentální mapy”. Bez mentálních map by definice percepce geografického prostoru nebyla kompletní. Takovéto mapy představují mapy, jež jsou uloženy v mysli člověka a mění se v čase. Podle nich se jednotlivci rozhodují o svém prostorovém chování. Ovšem mentální mapy jsou subjektivní znalosti a obrazy, tj. téměř vždy se více nebo méně liší od objektivní reality. Štyrský (2008) dodává, že takto může vzniknout určitý obraz geografického prostoru v představách člověka, který poznává, uvědomuje

si a interpretuje svět, jenž má dynamickou podobu. Mentální mapa tedy vzniká pod vlivem informačních toků, ale i představ, pocitů a prožitků. Avšak originální odraz reality v podobě mentální mapy nás může upozornit na zvláštnosti pozorovaného a hodnoceného prostoru. Pěkný popis mentální mapy předkládá Pásková (2008, s. 83): „mentální mapa je vnitřní reprezentace vnějších daností, např. způsob, jakým si daná osoba představí daný kontinent, zemi, region či bezprostřední okolí svého domu. Může přitom jít o trojrozměrný objekt či dvojrozměrné zobrazení třírozměrného útvaru“. Hmotné znázornění zdůrazňuje i Drbohlav (1991, s. 164), jenž tvrdí, že „mentální mapa je grafickým vyjádřením představ člověka o geografickém prostoru, nejčastěji jeho kvalitě nebo uspořádání“.

Na formování percepce geografického prostoru či mentální mapy, jež jsou uloženy v myslích, má vliv řada faktorů. Siwek (2011) zmiňuje vzdělání, média, osobní zkušenosti, převzaté zkušenosti a názory blízkých atd. Všimněme si, že tyto faktory se až nápadně podobají těm, jež formují image destinace (např. Beerli a Martín 2004). To není nic překvapivého, jelikož image destinace je v podstatě také percepce geografického prostoru, alespoň ve smyslu jak koncept image destinace chápou Qu, Kim a Im (2011). Image zároveň dále působí na percepci jednotlivců. Představa o světě má rozdílné důsledky u řadového občana a u člověka obdařeného politickou nebo ekonomickou mocí. U jednotlivce, který nedisponuje takovouto mocí, může prostorové vnímání ovlivnit „pouze“ jeho samotného či omezený kruh blízkých lidí. Naopak mentální mapy expertů a těch s rozhodovacími pravomocemi, mají dalekosáhlejší důsledky (Siwek 2011). Jednak mohou vést k závažným politickým důsledkům¹⁰, ale nás zajímá především jejich silný vliv na percepci a rozhodování milionů lidí. Štyrský (2008) zmiňuje případ slovinského prezidenta z 90. let minulého století Milana Kučana, jenž se úspěšně soustředil na to, aby se Slovinsko v mentálních mapách Západoevropanů přesunulo z Balkánu do střední Evropy a nebylo dáváno do souvislostí s politicko-vojenskými riziky tehdejšího Balkánu. S tím souvisí i silný psychologický efekt vládních doporučení, varování a upozornění pro potenciální turisty ohledně cestování do zahraničí. Podobný dopad mají i mentální mapy cestovních kanceláří a agentur. Avšak pozor i tyto subjekty disponují subjektivním vnímáním prostoru, které se více či méně odchyluje od skutečnosti.

¹⁰ Nedostatečná pomoc západních zemí Polsku během druhé světové války z důvodu mentální mapy v myslí Churchilla, pro něž byla politika záležitostí impéria a velmocí, založená na hierarchii koloniálních a podřazených států. Proto na východě „viděl“ pouze Německo a Rusko a co bylo mezi nimi nestálo za pozornost (Davies 2004, cit. v Siwek 2011, s. 118).

Protože percepce geografického prostoru je subjektivní záležitost, není u každého člověka stejná. Dle Siwka (2011) je určována jednak charakteristikou prostředí a také individuálními schopnostmi člověka. Štyrský (2008) vidí dva aspekty individuálního mentálního mapování. (1) kognitivní, který představuje odraz stupně a kvality informačních zdrojů, tj. získané informace a na jejich základě i konkrétní představy. Druhý aspekt nazývá psychický či duševní (2), který závisí na věkových, výchovných či společenských predispozicích a lze jej chápat jako obraz, ve kterém jsou akcentovány více dojmy, prožitky, představy, romantické představy, stereotypy, předsudky, kulturní tradice, akulturační prožitky, archetypální myšlenkové postupy a pocity i fantazijní představy. Opět se nelze ubránit pohledu na podobnost s definicí image destinace, jako dvousložkového konstruktů kognitivní a afektivní dimenze (např. Alvarez a Campo 2014). Člověk se tedy neřídí pouze znalostmi, ale jako důležitější se jeví smysly a intuice jednotlivce, jelikož rozumové vnímání geografického prostoru nebude nikdy úplné. Zásadní je přitom přímá interakce s prostorem (Siwek 2011).

Mimo přímé zkušenosti s prostorem lze vystopovat i další podmíněnosti prostorového vnímání. Tedy ačkoliv se každý člověk chová v prostoru na základě jeho subjektivního vnímání, když analyzujeme prostorové chování (vnímání) většího počtu jednotlivců, získáme informace o objektivních podmíněnostech jejich chování (vnímání). Drbohlav (1991) tvrdí, že prostorová percepce je podmíněna politickými, sociálními, kulturními, ekonomickými a genetickými aspekty, mj. je důležitá spokojenost s lokalitou, znalost prostoru, stupeň informovanosti, množství zkušeností atd. Vnímání prostoru se tudíž vyvíjí v čase, například se stárnutím se stává komplexnějším. Kultura hraje jednu z nejdůležitějších rolí při procesu vnímání reality. Siwek (2011) hovoří, že ty etnika, která mají nebo v minulosti měly intenzivní zkušenost s cestováním¹¹, dokážou lépe vyjádřit prostorové aspekty, což jim pomáhá v propracovanějším prostorovém vnímání. Podobně se i u mužů vyvinula objektivnější představa o okolním prostoru oproti ženám, jelikož si ji vypěstovali po mnoho generací, kdy museli lovit v neznámém terénu. Ti jsou i dnes častěji zastoupeni mezi aktivními lidmi s velkým akčním rádiem, tzv. „světoběžníci“. Stejně tak jako mladší, vzdělanější lidé, jež vnímají svět jako celek příznivěji než lidé uzavření ve svém prostředí (Siwek 2011). Pásková (2008) očekává odlišnou prostorovou percepci na základě

¹¹ Migrace nebo pohyby spojené se získáváním potravy u lovců, sběračů a nomádů.

psychografické podmíněnosti, tj. na základě psychografického typu turistů¹². U alocentrika (objevitele) percepce bude pravděpodobně relativně hluboká, svým způsobem kompletnější a dokonalejší, jelikož může využívat rozmanité zkušenosti, znalosti a vyšší emocionální zaujetí pro efektivní komparaci, analogii, generalizaci a další mentální procesy. Naopak psychocentrik (institucionalizovaný a organizovaný masový turista) bude disponovat relativně mělkou percepcí, spíše povrchního a stereotypního charakteru. Kromě toho tato autorka vidí vliv i v krajinném rázu prostředí, v němž jednotlivec vyrůstal, například rozdíly v přírodní, venkovské a urbanizované krajině. K zajímavému výsledku došla Wernerová (2006), která prokázala objektivnější prostorové vnímání u studentů geografie, oproti „negeografickým“ studentům. Takovýchto podmíněností lze vystopovat mnoho. Souhrn základních faktorů, které ovlivňují percepci aktéra cestovního ruchu lze vidět v tabulce 4.

Tab. 4: Faktory ovlivňující percepci aktéra cestovního ruchu

Vnitřní		Vnější
<i>Vrozené</i>	<i>Získané</i>	
<ul style="list-style-type: none"> • Pohlaví • Věk • Kvalita smyslů • Mentální úroveň • Temperament osobnosti (extrovert/introvert) • Fyzické vybavení, resp. fyzická konstrukce (tělesná velikost, tělesné postižení) 	<ul style="list-style-type: none"> • Úroveň znalostí a vzdělání, resp. znalost místního jazyka • Míra zkušenosti s cestováním (zcestovalost) • Kultura • Etnický původ • Životní styl (sportovec, dobrodruh, požitkář, konformista atd.) • Očekávání • Motivace 	<ul style="list-style-type: none"> • Klima • Velikost skupiny • Míra organizovanosti návštěvy • Důvěrnost prostředí • Druhy a síla prožitků (emocí) k danému území, objektu, situaci • Geografický původ: struktura krajiny (např. lesnatá versus pustá krajina) • Vzdálenostní poměry • Délka pobytu v destinaci • Opakovanost návštěvy • Způsob pohybu (dopravy v destinaci)

Zdroj: Pásková (2008).

Zajímavé je, jak prostorové vnímání ovlivňují samotné více či méně objektivní charakteristiky posuzovaného prostoru. Dle Štyrského (2008) se často ve vytváření mentálních map propojuje politologie, geografie, historie, praktická politika a cestovní ruch. Zmíněný případ Slovinska můžeme uvést i nyní. To bývalo tradičně spojováno se

¹² Plog (1974, cit. v Sönmez a Graefe 1998b) dělí turisty na základě jejich osobnostních charakteristik. Alocentrik preferuje aktivní, individuální a dobrodružné cestování a rád objevuje nová, exotická místa a kultury. Naopak psychocentrik preferuje organizované a odpočinkové cestování, prostřednictvím cestovních kanceláří, do známých a bezpečných destinací. Midcentrik pak představuje kombinaci těchto dvou typů.

skutečnostmi či jen představami o chaosu, nacionální a náboženské nesnášenlivosti, o přeceňování historické osudovosti Balkánu a dalších prvcích s nimiž je Balkán identifikován. Díky začlenění Slovinska do euroatlantických struktur, ale i příjezdovému cestovnímu ruchu, se Slovinsko dokázalo oprostít od těchto tradičních představ v myslích politické reprezentace a obyvatel evropských států. Štyrský (2008, s. 96) shrnuje takto: „tak vzniká jistý geografický prostor, který zájemce vždy nějak vyhodnocuje“. Svět je tedy fragmentován do lokalit spojovaných se sociálně konstruovanými významy (Carter 1998).

Vzdálenost představuje jeden ze zásadních faktorů percepce prostoru. Obecně platí, že s rostoucí vzdáleností od bydliště klesá geografické povědomí. Tak například Siwek (2011, s. 114) si všímá: „teorie percepce uvádí řadu příkladů, že nejbližší okolí je v lidském vědomí plné detailů často propletených složitými vztahy, zatímco vzdálenější prostory jsou prázdnější a vztahy mezi jejich prvky jsou jednodušší“. Dle tohoto autora Češi pochopitelně znají své území lépe než cizinu. Cizí země vnímají jen celistvě, jejich podrobnější členění znají jen nemnozí. To potvrzuje přetrvávající vliv ideje národních států, která významně ovlivňuje prostorovou percepci a na základě toho i my můžeme využít národní státy pro zkoumání prostorové percepce politicko-vojenských rizik. Jinak řečeno s rostoucí vzdáleností roste míra generalizace a rozsah velkoplošných stereotypů, které stírají prostorové rozdíly. Proto lze předpokládat generalizační efekt politicko-vojenských rizik cestovního ruchu v oblasti Blízkého východu. K zajímavému zjištění došla Wernerová (2006), kde vzdálenost mezi Prahou a jednotlivými českými městy byla vnímána vyšší, než tomu je ve skutečnosti. To naznačuje pozitivnější vnímání mladých lidí, kteří mohou chápat Česko jako větší a více rovnocenné vůči ostatním evropským zemím.

Neznalost vyvolává strach. Takto se dá popsat vztah negativních pocitů u člověka a neznámých míst (rozuměj i málo známých). Když území vyvolává negativní pocity (strach), nazýváme tento jev topofobia. Ovšem negativní vnímání neznámých míst neplatí dle Siweka (2011) za každých okolností. Neznámý prostor může být hrozbou, ale i příležitostí v souladu s teorií chaosu. Určujícím faktorem je typ osobnosti. To znamená, že někteří lidé jsou více motivováni poznávat a objevovat. Vhodným příkladem z historie jsou objevitelské cesty, které by se bez osobní motivace objevitelů poznávat nikdy neuskutečnily. Dnes se tento přístup k méně známým místům realizuje v moderním cestovním ruchu, zejména na úrovni tzv. „*backpackerů*“. Ti jsou často

ochotni jet i do lokalit, která jsou obecně vnímána jako nebezpečná (např. Dickson a Dolnicar 2004; Williams a Baláž 2015).

Pásková (2008) se ptá a nastiňuje otázku dalšího výzkumu, jak souvisí tvorba mentálních map s kulturním prostředím osoby, případně s kulturním prostředím daného místa. První část otázky jsme již popsali dříve. K druhé části se vyjadřuje například Carter (1998). Ten si všimá, že v cestovatelských průvodcích je Asie konstruována na základě přetrvávajících kultur, jež se datují tisíce let zpátky. Přitom tyto kultury jsou viděny jako nepřátelské vůči obyvatelům Západu. Takovéto kultury jsou poté považovány za nebezpečné, ale současně fascinující, exotické a hodné návštěvy. Kultura Asie, ale i v menší míře Afriky, je viděna jako „Jiná“ z pohledu kultury západní. Lidé se samozřejmě identifikují s jejich domovem. Tuto identitu sdílí s dalšími ve stejném místě. Nicméně lidská identifikace s jejich místem bydliště neexistuje v izolaci. Smysl místa je vymezován vůči lokalitám, jež jsou konstruovány jako „Jiné“. Autor dodává, že myšlenky, které pomáhají formovat vzdálená místa jako „Jiná“ jsou do určitého rozsahu sdílená. A to například prostřednictvím historických, ekonomických a kulturních vztahů, které region měl a má vůči oblastem vzdáleným. Je proto důležité, při uvažování takovýchto sdílených domněnek, rozpoznávat dědictví mocenských vztahů, které imperiální státy byly schopné využívat vůči regionu či jejich vlastnímu obyvatelstvu. A to takovým způsobem, že znalosti o „Jiných“ byly formovány prostřednictvím koloniálního diskursu. Tyto sdílené významy přisuzované geografickému prostoru mohou generovat místní mýty, tj. směs reálného a imaginárního, která konstruuje lokality jako prahy a okraje normativní společnosti. Siwek (2011) také mluví o hospodářských, kulturních a migračních vazbách, které však přetrvávají i v době postkoloniální. Postkoloniální prostor dodnes obsahuje viditelné prvky kolonialismu - názvy, architekturu, technologické a strojní vybavení, struktury státní správy a často i jazyk a vzory chování. Tyto prvky stále ovlivňují percepci postkoloniálního prostředí. Percepci na základě syndromu „my a oni“ rozpoznává především Said (2008) nebo Gregory (2005), o tom však blíže až v následující kapitole 3.2 věnované percepci Blízkého východu. Faktor kultury místa na jeho percepci můžeme také nazvat jako kulturní vzdálenost.

Zmíněné charakteristiky prostoru mohou ovlivňovat, jak jsou vnímána rizika v prostoru. Dle Cartera (1998) britští cestovatelé sociálně konstruuji Evropu a Severní Ameriku jako nerizikové z důvodu procesu identifikace s regiony, jež jim jsou kulturně blízké. Na základě toho lze předpokládat, že blízká kultura vede k lepším znalostem

a střízlivějšímu hodnocení rizik. Podobný efekt na vnímání rizik bude mít také geografická vzdálenost. Avšak samotná rizika, ať už skutečná či vnímaná, formují vnímání prostoru. Afrika bývá viděna jako nejvíce rizikový makroregion, kde je složité se rizikům vyhnout, ať je člověk obezřetnější sebevíc. Jako příklad lze uvést krevní transfúze v nemocnicích. Asie je také spojována s určitými riziky (např. sexuální), ovšem ty jsou zde vnímána jako odvratitelná. Proto byla Asie vnímána jako lepší prostor k návštěvě. Tato tvrzení demonstrují, že významy (rizika), které konstruují makroregiony, nevedou nevyhnutelně k vyhýbání se návštěvy. To dokazuje i fakt, že ačkoliv jsou Evropa a Severní Amerika vnímány relativně bezpečně, cestování v rámci nich nemusí pro západní obyvatele představovat dostatečné zaujetí. Vše samozřejmě závisí na individuálních charakteristikách jednotlivce. Kromě toho se celková rizika makroregionů skládala z imaginárních a skutečných. Imaginární byla často konstruována na základě mytických rozdílů ve vztahu „my a oni“. Hodnocení však zahrnovala i skutečná rizika (epidemie), kterým se nicméně lze lehce vyhnout z hlediska cestovatelů. Zde je třeba říci, že předchozí návštěva v makroregionu odstraňovala generalizující závěry ohledně rizik pro celý makroregion (Carter 1998).

V oblasti cestovního ruchu existují určitá specifika procesu mentálního mapování formovaného ze strany charakteristik destinace. Forman a Godron (1993, cit. v Pásková 2008) si všímají, že účastníci cestovního ruchu vnímají krajinu prostřednictvím koridorů. Tedy obraz krajiny, který si do paměti ukládají, je spíše obrazem koridorů, které při cestování využili. To připomíná dávné cestovatele v tropech, kteří při plavbě po úzkých řekách popisovali fantastickou exotickou vegetaci a faunu celému světu. Tyto příběhy však zobrazily především pobřežní vegetaci. Štyrský (2008) zase tvrdí, že konkurenceschopnost v oblasti cestovního ruchu bude v budoucnosti stále více závislá na originalitě produktu. V tomto duchu má většina lidí spojenou Indii s vnitřními obrazy, jakými jsou sloni, tygři, fakíři, Mauglí, Tádž Mahál, posvátné krávy, rýže, Sikhové, Himaláj. Avšak mentální mapa Indie se v představách pomalu mění v mapu demografického, ale i hospodářského tygra. Na druhou stranu sloni, tygři a další zmíněné prvky budou mít v představách stále své místo. Tedy „každý člověk má jistou citově psychologickou dimenzi vztahu k určitým krajinám, regionům, místům. Při vyslovení geografického pojmu se mu vybaví určitá představa, která může být velmi úporná a velmi těžko podléhající změnám“ (Štyrský 2008, s. 98). Genius loci - duch místa je vlastně smyslem cestování a putování. Zapřičiňuje to, že se na dané místo chceme vrátit, a to je jeden ze smyslů cestovního ruchu. Dále musíme zohlednit

skutečnost, že účastníci cestovního ruchu tráví v destinaci pouze omezený čas, a proto se koncentrují spíše jen na její estetické a požitkové hodnoty (Pásková 2008).

3.2 Percepce a imaginace Blízkého východu

Geografický prostor v této práci představuje region Blízkého východu, v němž se vyskytují určitá politicko-vojenská rizika. Ještě předtím, než jej vymezíme, se pojdme v této kapitole podívat, jak je region vnímán. Zatím budeme Blízký východ chápat jako vágní pojem, což je ideální stav, jak si popsat imaginace tohoto prostoru. Morakabati (2013) tvrdí, že je občas obtížné mluvit o regionu jako o jednoduté entitě. Zejména termín Blízký východ je v tomto ohledu typický, jelikož do určitého rozsahu závisí na tom, kdo jej definuje. Navíc Blízký východ nemůže být jednoduše chápán jako arabský svět, ale ani dokonce jako svět islámský. I přesto se s takovýmito zjednodušeními setkáváme. Když byl v roce 1993 otištěn Huntingtonův (1993) článek *Střet civilizací?* a o tři roky později vyšla jeho rozšířená verze v podobě knihy (Huntington 2001), dostalo se jeho teorii o novém multipolárním světovém řádu, založeném na kulturních civilizacích, rozporuplných reakcí. Za jednoho z nejznámějších kritiků lze považovat Edwarda Saida (2001), který vyčítá Huntingtonovi právě generalizaci, kdy nezohledňuje vnitřní dynamiku a pluralitu jednotlivých civilizací. Západ je Západ a islám je islám. Hlavní výtky tkví v syndromu „my vs. oni“ neboli „Západ vs. zbytek“. Rozdělení na křižáci vs. džihádisté, dobro vs. zlo, svoboda vs. strach jsou vyzvednuté Huntingtonovou údajnou opozicí mezi islámem a Západem¹³. Slovník využívaný po útocích z 11. září 2001 čerpal právě z takto chápané opozice, jelikož útoky měly potvrdit platnost jeho teorie. Toto paradigma stále existuje a promítá se do percepce muslimského světa západních laiků, žurnalistů, ale i odborníků a politiků. Tak například Černý (2009) poukazuje na četné výzkumy, které vyzkoumaly, že mezi obyvateli západního světa se zabydlela islamofobie. Po 11. září 2001 suverénně vítězí stereotyp fanatického, agresivního a netolerantního muslima, který není schopen ani nejmenšího respektu k ženám. Stejně tak je nakládáno i s pojetím Arabů.

Saidova kritika Huntingtonovy teze, jakožto pokračování orientálního diskursu, vyplývá z jeho převratného díla *Orientalismus*, které vyšlo roku 1978 (Said 2008).

¹³ „Někteří lidé ze Západu, mezi nimi i americký prezident Bill Clinton tvrdí, že Západ se nepotýká s problémem islámu jako takovým, nýbrž pouze s islamistickými násilnickými extremisty. Čtrnáct století dějin nám však říká něco jiného. Vztahy mezi islámem a křesťanstvem, katolickým i pravoslavným, byly po celou tuto dobu bouřlivé - jeden pro druhého vždy představoval toho Jiného“ (Huntington 2001, s. 248).

To dokazuje, že takováto percepce není nic nového. Autor tvrdí, že Orient pomáhal Evropu, resp. Západ negativně definovat. Byl jeho protikladným obrazem, myšlenkou, osobností i zkušeností. Zahrnuje oblasti evropských kolonií, je zdrojem západních civilizací a jazyků, kulturním rivalem a především představuje jednu z nejhlubších a nejčastějších představ jiného světa, jiné kultury. Okcident a Orient - Západ a Východ jsou pojmovými protiklady. Přitom dělení světa na velké obecné celky znásobují odlišnosti a opomíjí podobnosti a v důsledku toho vzniká imaginativní geografie. Imaginativními hranicemi se podsouvají stereotypy hlubokého konfliktu mezi Západem a Východem a vzniká pocit paranoie.

Takovýto diskurs se projevuje ve vědeckých kruzích, kde dokonce vzniká, a to prostřednictvím institucionalizované vědecké disciplíny - orientalistiky. Tento diskurs se však promítá do široce rozšířených a zakořeněných představ o Orientu a západního myšlení. Navíc vedle vědeckého a víceméně imaginativního významu orientalismu, lze uvažovat o širším diskursu v oblasti mocenských vztahů a postupů, kterými Západ Orientu vládne, restrukturalizuje jej a spravuje. Jinak řečeno, orientalismus je postup, který napomáhá Orient ovládat a toto ovládání ospravedlňovat. Orientální diskurs se stal obecně uznávaným filtrem, „kterým vstupuje realita Orientu do západního vědomí a zasloužil se o masivní rozšíření výroků, jež z orientalismu pronikají do obecné kultury” (Said 2008, s. 17). Autor netvrdí, že Orient je tvořen pouhou imaginací, někde mohou příběhy a zvyky zcela jistě existovat intenzivněji v syrové skutečnosti, než tomu je v západním podání. Ovšem má obavy týkající se zkreslení a nepřesností, které vznikají dogmatickým zobecňováním plynoucího z víry v evropskou (západní) nadřazenost jako výsledek kulturní nadvlády, která pramení z obecného konsenzu v občanské společnosti. A zároveň příliš pozitivistického zaměření na jasně určený výsek skutečnosti, který podléhá zevšeobecnování a podceňuje individuální přístup. Proto orientalismus chápe jako „rozšíření jistého geopolitického povědomí do estetických, vědeckých, ekonomických, sociologických, historických a filologických textů; je to rozpracování nejen základního geografického rozlišení (svět se skládá ze dvou nerovnoměrných částí, Orientu a Západu), nýbrž i celé řady ‚zájmů‘, které - například prostřednictvím vědeckého výzkumu, filologické rekonstrukce, psychologické analýzy nebo geografického či sociologického popisu - nejen vytváří, ale rovněž dále udržuje; je to jistá vůle či záměr (spíše než pouhé jejich vyjádření) porozumět tomu, co je očividně jiným (či alternativním a novým) světem a v některých případech tento svět ovládnout, manipulovat jím nebo si jej dokonce přivlastnit; a především je to diskurs,

který však není v přímé závislosti na politické moci jako takové, nýbrž je vytvářen a udržován prostřednictvím svého nerovného vztahu k různým druhům moci: politické (reprezentované např. koloniálními či imperiálními institucemi), intelektuální (např. u dominantních vědních oborů, jako jsou srovnávací lingvistika či anatomie, nebo některých současných politologických disciplín), kulturní (např. v oblasti tradičních názorů a kanónů v oblasti vkusu, literatury, či hodnot) a morální (např. v případě představ o tom, co „oni“ nejsou schopni pochopit nebo dělat stejně jako „my“)” (Said 2008, s. 23).

Svojí práci zakládá na analýze anglicko-francouzsko-amerického pohledu na Araby a islám jako entity. Konkrétně na literárních dílech, odborných, sociálně-teoretických, historických, náboženských a filologických studiích, žurnalistických textech, politických traktátech a cestopisech z období imperialistické politiky. Tyto práce nesou otisky dobové politiky a vědy o „těch druhých“. Vykreslují Araby a muslimy jako naprosto odlišné, necivilizované, iracionální a zamrzlé v primitivním a kmenovém životě v poušti, od kterého se nejsou schopni oprostit. Takováto dualita nadřazenosti a podřazenosti vede k ospravedlňování koloniálních choutek. V podobném duchu Marxových slov z *Osmnáctého brumairu Ludvíka Bonaparta* (ačkoliv v jiném kontextu): „nemohou se sami zastupovat, musí být zastupováni“ (cit. v Said 2008, s. 32), je ovlivňována i západní percepce Blízkého východu. Bílý muž musí převzít toto břímě na sebe. V konečném důsledku se vlastně Orientálci těší na západní osvobození, jelikož je vyvede z barbarského stavu a naučí je způsobům moderního západu. V případě islámu navíc hraje roli i jeho geografická a málo viděná kulturní podobnost (islám jako scestná verze křesťanství) se Západem. Například kritičnost a důslednost islámu v Danteho textech má představovat především historickou, zeměpisnou a zvláště morální nejistotu Západu. V něm se zakořenila představa islámu jako hrozby a opovržení. Obecně je v díle kritizován přílišný důraz na kulturní, náboženské a historické prvky a ignorování socioekonomických a každodenních prvků dnešních současných obyvatel Blízkého východu.

Jeden by mohl očekávat, že s příchodem informační éry bude na svět pohlíženo objektivněji. Dle Saida (2008) je tomu právě naopak. Elektronický a postmoderní svět vede k posilování stereotypů, jejichž prostřednictvím na Orient pohlížíme. Televize, film i ostatní média přinášejí standardizovanější formy informací. Nikde to není lépe vidět než na případě Blízkého východu. Proto ani s koncem tradičního kolonialismu nezmizela tato percepce z myslí na Západě. V americké éře orientalismu se projevuje

dichotomie svobodomyšlného, demokratického Izraele a zlých, totalitářských a teroristických Arabů. Islamofobie vystřídal západní antisemitismus. Kromě svého antisionismu je Arab viděn negativně také v otázce ropy. Orientalisté chápou ropný bojkot jako absenci morálních předpokladů pro disponování tak rozsáhlými zásobami ropy. Od těchto slov už jen krůček k vojenskému obsazení ropných polí. „Ve filmech a televizi je Arab spojován buď s chlípností, nebo podlostí a krvelačností. Obvykle bývá zpodoběn jako sexem posedlý zvrhlík schopný důmyslných vychytralých intrik, avšak v jádru sadistický, proradný a nízký. (...) O islámu a Arabech pravidelně vycházejí knihy a články, které se v ničem neliší od prudkých protiislámských polemik období středověku a renesance” (Said 2008, s. 323).

Práci humanitního vědce nelze zcela oddělit od specifických životních okolností. Evropský či americký odborník zabývající se Orientem přistupuje k předmětu svého zájmu především jako Evropan či Američan a teprve poté jako jednotlivec. Said (2008) si uvědomuje, že i on sám jako palestinský Arab žijící ve Spojených státech amerických, je ovlivněn osobní agendou a kulturními aspekty. I přesto, jak sám tvrdí, se snaží držet si kritický odstup a snaží se zůstat v racionální rovině, tak přísně jak jen dovede, a to prostřednictvím historického, humanistického a kulturního bádání, kterými ho vzdělání obdařilo. Nejčastější výtkou Saidových myšlenek je dle Černého (2009) fakt, že ani orientalismus není monolitem. Západní vnímání Blízkého východu je dnes mnohem více komplexnější a roztržité. Ani státy, ani orientálce nelze házet do jednoho pytle. Například značná část české odborné veřejnosti, zabývající se „orientalismem”, neodpovídá kritice Saida. Navíc západní percepce Blízkého východu nemají neměnný charakter a stálou strukturu, ale mění se v čase. Vedle orientalismu také existuje tzv. okcidentalismus, tedy negativní percepce mířená proti Západu. Ten se měl zrodit v pokořeném Německu a Japonsku, přesunout se do Ruska a dnes se mu daří nejlépe na Blízkém východě. Zkoumání opačného vnímání však není cílem této práce, ačkoliv se zdá, že orientalismus a okcidentalismus jsou vzájemně působícími a ovlivňovanými diskursy¹⁴.

Od sepsání Orientalismu uplynuly již téměř tři desetiletí. Nicméně jsme si ukázali, že negativní percepce na základě stereotypů se udržela i v krátkém post-období 11. září 2001. Došlo od té doby k nějakým zásadním změnám? Zdá se že nikoliv. Černý

¹⁴ Kropáček (1991) v tomto smyslu mluví o tom, jak vnější vměšování na Blízkém východě, jakožto výsledek orientalismu, vede v islámském světě k myšlence, že Západ si našel nového protivníka, což mj. vyústí ve vzestup radikálního islamismu, jakožto krajní projev okcidentalismu.

(2011) tvrdí, že jsme zvyklí si Blízký východ stereotypně spojovat se strnulým a nehybným světem vězícím kdesi v hlubokém středověku. Ve skutečnosti však prochází zásadní transformací, která je charakteristická nerovným vývojem politické a ekonomické modernizace na straně jedné a sociální, demografické, vzdělanostní a mediální na straně druhé. Morakabati (2013) poznamenává, že na Západě termín Blízký východ kouzlí mix emocí od nadšení a mysticismu, přes náboženství, obchod s kořením, hedvábím a ropou, až po strach a terorismus. Jak již bylo zmíněno, tato percepce se mění s časem. Dle Saida (2008) vliv předsudků a stereotypů bude sílit zejména v době krizí a nejistot. Proto si jsme vědomi, že výsledky této práce budou do určité míry zkresleny aktuální „migrační krizí“. My samozřejmě nechceme podceňovat skutečnost, která na Blízkém východě panuje. Jisté je, že obraz islámské společnosti ve 21. století je malován tahy, které jsou reprezentovány útlakem, náboženským fundamentalismem, politickým extremismem, diskriminací žen, násilím a smrtícími teroristickými útoky. Kromě toho je image Blízkého východu zobrazena jako přehlídka válek a konfliktů od izraelsko-arabských k více současným v Iráku, Sýrii, Jemenu a Izraeli/Palestině, a aktivit Al-Káidy v Afghánistánu či jaderného programu Íránu. Všechny tyto problémy vytváří image regionu, který není nejbezpečnější a nejstabilnější na světě (Jalilvand a Samiei 2012).

Diskurs orientalismu je vlivný i v oblasti cestovního ruchu. O tom jak ovlivňuje blízkovýchodní cestovní ruch pojednává Daher (2007). Již v druhé polovině 19. století společnost *Thomas Cook and Son* přispěla k rozvoji masového cestovního ruchu v regionu. Typický zájezd z Evropy zahrnoval Egyptské starověké památky, Nil, posvátná místa v Palestině a hlavní města jako Bejrút, Jeruzalém a Damašek. Jupiterův chrám v Baalbeku, Skalní dóm a Chrám Božího hrobu v Jeruzalémě, Umajjovská mešita v Allepu či Damašku, ruiny Palmýry nebo město Petra byly oblíbenými místy mezi turisty. Z tohoto výčtu lze pozorovat, jak orientalisté či koloniální diskurs ovlivnili a stále ovlivňují cestovní ruch na Blízkém východě. „Jeden se musí pouze podívat do nějaké turistické brožury či na plakát, nebo shlédnout propagační video, které definuje a propaguje jednotlivé země na Blízkém východě, aby zjistil, že praxe vlád v regionu, prostřednictvím jejich ministerstev cestovního ruchu, pracuje na definování regionu zejména prostřednictvím jeho klasických tradic a marginalizuje zejména místní regionální reality z nedávné minulosti“ (Daher 2007, s. 9). Tedy různé politické systémy Blízkého východu, v pokusu legitimizovat jejich novou existenci, zkonstruovaly několik oficiálních reprezentací a příběhů národní minulosti, za účelem zdůraznění starověkého

původu státu - například Nabatejci z jordánské Petry. Současně se zřekli nedávné minulosti, především osmanské, která měla v koloniálním období statickou, neměnnou, anti-progresivní, nevědeckou a neindividualistickou tradiční image v kontrastu k progresivní modernitě. Nicméně se zdá, že jsme svědky zásadní změny paradigmatu v arabské historiografii, což rezultuje v predefinování dědictví a zahrnutí nových míst do sféry cestovního ruchu uvnitř regionu. Například atraktivita, které nepředstavovaly „národní definice“ dědictví, jako místní vesničky, které protínají státní hranice¹⁵, či které nepatřily mezi státem podporované pro účely cestovního ruchu, jako městské dědictví nedávné historie - historická jádra měst Salt (Jordánsko), Muharraq (Bahrajn), Tripolis (Libanon) - a nebo nově vznikající místa dědictví, umění a kultury, které jsou chráněny bohatými rodinami, jako Mýdlové muzeum v Saidě (Libanon) či Darat al Funun (Dům umění) v Ammánu (Jordánsko), byly začleněny do propagačních programů ministerstev cestovního ruchu. Jednou z významných kulturních změn, která zapříčinila toto predefinování dědictví a atraktivit, byl přechod z modernismu do postmodernismu. Již neexistuje vysoké a nízké umění, ale i běžné může být opěvováno.

Konkrétní příklad předkládá jeden z nejvýznamnějších současných geografů Derek Gregory (2005). Ten se věnuje dílu *Moderní Egypťané* („*Modern Egyptians*“) od slavného orientalisty Edwarda Williama Lanea. Ačkoliv se v něm autor snaží držet odstup a hodnotit vše jako nezáúčastněný pozorovatel, údajně se mu to nedaří. Laneova touha po Orientu jej vede k participaci a díky tomu ztrácí objektivní pohled. Káhiru, o níž kniha je, vykresluje podle mravů a zvyků lidí, přičemž téměř ignoruje produkovaný prostor topografie - ulice a budovy. I když se Lane často dostává do oblasti fantasmie, pověr a mysticismu, jeho popis například duchů je dosti fyzický. Džinové měli žít v řekách, zbořených domech, studnách, pecích, koupelnách a dokonce i v latrínách a měli se pohybovat jako vichřice písku nebo prachu ve tvaru zvířat. Ačkoliv se tedy Lane snaží převést město do objektu znalostí, Káhira se v jeho textu jeví jako prostor, ve kterém tělesná skutečnost, fantasmie a touha kolidují. *Moderní Egypťané* se staly průvodcem po Egyptě pro mnoho evropských a amerických turistů po zbytek 19. století a dál. Spousta tištěných průvodců, ale i knih zabývající se Egyptem, se tímto dílem inspirovaly a odkazovaly na něj. Lane se stal nejvyšší autoritou. Autoritu chápe Said (2008, s. 30) takto: „je zformována, posvěcena a poté šířena; má instrumentální povahu a je přesvědčivá; disponuje prestiží, určuje dobový vkus

¹⁵ Vesničky v oblasti Hauran mezi Sýrií a Jordánskem.

a hodnoty; je téměř k nerozeznání od některých názorů a myšlenek, které sama označuje za správné, a od tradic, způsobů vnímání a hodnocení, jež sama formuje, přenáší a dále šíří. Především však může, ba musí být analyzována”. Pozdější cestovní tištění průvodci již dle Gregoryho (2005) nepodléhaly tak moc pověstem o Káhiře od Lanea. Ale i přesto se zde jeho myšlenky odrážely, alespoň zprostředkovaně. Jinak řečeno, Laneova imaginativní geografie byla opakována s různými variacemi od textu k textu, tak že opakování vykouzilo a potvrdilo jeho Káhiru v západním vnímání. Laneovo dílo je dozajisté významné klasické literární dílo, ale jak tvrdí Said (2008), není to zásluhou jeho ideového základu spočívající v myšlence rasové nadřazenosti jedněch nad druhými, nýbrž autorovým jedinečným stylem a znamenitým výběrem podrobností.

Sečteno a podtrženo, bez ohledu na to zda do určité míry platí či neplatí závěry Saida (2008) a Gregoryho (2005), jedno je jisté, geografické imaginace ohledně Blízkého východu jsou značně komplikované. Region je oblastí s obrovským přírodním a kulturním potenciálem pro cestovní ruch. Na druhou stranu cestovní ruch zde trpí z různých politických problémů a vojenských napětí (např. Štěpánek, Kopačka a Šíp 2001). Jak tvrdí Drobík, Hoch a Rudincová (2012), cestovní agentury a kanceláře nás zvou do regionu, ale zároveň nás političtí a bezpečnostní experti před ním varují. Vskutku, v katalogích můžeme vidět obrázky exotiky, krásy, historie a nedotknuté přírody. Nicméně ve společnosti se vyskytují i oblíbené a široce rozšířené názory v negativním smyslu. Ty reprezentuje například zmíněná populární Huntingtonova (2001) civilizační teorie, jejíž myšlenky jsou navíc často misinterpretovány a převedeny až do xenofobních názorů. Média rádi zvýrazňují jeho výrok o „krvavých hranicích islámu” (Kropáček 1999). Takováto kontroverzní a generalizující tvrzení mají obrovský dopad na mysli potenciálních turistů, a to i přesto, že pravděpodobnost participace v politickém násilí je stále velmi nízká. Ve městech a turistických destinacích je silná přítomnost bezpečnostních složek, které chrání osobní bezpečnost turistů¹⁶. Nicméně bezpečnostní situace by neměla být podceňována a potenciální turisté by měli respektovat doporučení jejich vládních orgánů, která se mohou ve skutečnosti silně odlišovat od prospektů cestovních kanceláří a agentur (Drobík, Hoch a Rudincová 2012).

¹⁶ Ostatní lokality již mohou představovat značné skutečné riziko, viz 12 zabitých turistů, které si egyptská armáda spletla s militanty, jelikož se nacházeli v zakázané oblasti (Gayle a Tuckman 2015).

4 Cíle, výzkumné otázky a hypotézy

Jak již bylo naznačeno v úvodu práce, za účelem prozkoumání percepce politicko-vojenských rizik pro příjezdový cestovní ruch na Blízkém východě z pohledu českých potenciálních turistů, byly stanoveny tři výzkumné otázky. Na základě diskuze literatury v předchozích kapitolách nyní prohloubíme jejich znění a stanovíme výchozí hypotézy:

1) „*Jak různé typy politicko-vojenských rizik ovlivňují cestovní ruch na Blízkém východě?*” Jelikož výsledky v odborné literatuře nabývají roztržitého charakteru v otázce intenzity dopadu jednotlivých typů politicko-vojenských rizik na cestovní ruch, snahou bude podchytit vnímání ze strany samotných potenciálních turistů, což by mělo přinést ucelený vhled do této problematiky. Na základě literatury, která naznačuje rozdílné dopady jednotlivých typů politicko-vojenských rizik na cestovní ruch, lze vymezit hypotézy takto:

H _A : Při vnímání jednotlivých typů politicko-vojenských rizik existují rozdíly v dopadech na cestování.
H _{A1} : Při vnímání politicko-vojenských rizik existují rozdíly v dopadech na cestování na základě násilných projevů.

(2) „*Jaké je geografické vnímání politicko-vojenských rizik pro cestovní ruch na Blízkém východě a jak se odlišuje od reality?*” Snahou bude zejména podchytit prostorové vzorce percepce politicko-vojenských rizik na Blízkém východě, které vycházejí z teorií generalizačního efektu (efektu přelévání) a substitučního efektu. Tuto otázku nelze oddělit od sledování reality, jež je pro určování prostorových efektů v percepci klíčová. Na základě literatury věnující se percepci kulturně a prostorově vzdálených míst, či přímo percepci Blízkého východu lze vyvodit tyto hypotézy:

H _B : Prostorové vnímání politicko-vojenských rizik pro cestovní ruch na Blízkém východě podléhá generalizacím.
H _C : Vnímání politicko-vojenských rizik pro cestovní ruch na Blízkém východě se odlišuje od skutečné rizikovitosti.

(3) „*Jaké faktory ovlivňují vnímání politicko-vojenských rizik pro cestovní ruch na Blízkém východě?*” Konkrétně bude snahou odhalit vliv faktorů na vnímání politicko-vojenské rizikovitosti celého Blízkého východu pro cestování a na zkrácení tohoto vnímání. Faktory, jež mohou mít takovýto vliv pak vycházejí z odborné literatury, a proto sem řadíme informační sekundární zdroje, cestovatelské

charakteristiky a sociodemografické charakteristiky. Výchozí hypotéza a její subhypotézy jsou stanoveny takto:

H _D : Informační sekundární zdroje, cestovatelské charakteristiky a sociodemografické charakteristiky ovlivňují vnímání politicko-vojenských rizik na Blízkém východě.
H _{D1} : Informační sekundární zdroje, jako jsou média, cestovní kanceláře a agentury či vládní doporučení, ovlivňují vnímání politicko-vojenských rizik na Blízkém východě.
H _{D2} : Cestovatelské charakteristiky, jako jsou vztah k cestování do zahraničí, zkušenost s cestováním do zahraničí, typ turisty, obecné vnímání rizikovosti cestování do zahraničí a předchozí zkušenost s regionem, ovlivňují vnímání politicko-vojenských rizik na Blízkém východě.
H _{D3} : Sociodemografické charakteristiky, jako jsou pohlaví, věk, vzdělání a velikost bydliště, ovlivňují vnímání politicko-vojenských rizik na Blízkém východě.

5 Metodika

5.1 Výzkumné metody

Hlavní část výzkumu, řešící vnímání politicko-vojenských rizik pro příjezdový cestovní ruch na Blízkém východě z pohledu českých potenciálních turistů, představuje *dotazníkové šetření*. Jelikož dotazníková metoda stojí na rozhraní kvantitativních a kvalitativních metod (Rochovská, Káčerová a Ondoš 2014), jeví se jako vhodný nástroj pro zkoumání takového předmětu zájmu behaviorální geografie, jakým je percepce politicko-vojenských rizik cestovního ruchu.

Před skutečným šetřením došlo k pilotnímu dotazování, jež mělo ověřit zda jeho výsledky řeší zkoumaný problém a zda jsou všechny otázky potřebné, srozumitelné a jednoznačné. Konkrétně bylo za tímto účelem osloveno 20 studentů geografie na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy v Praze v období konce ledna 2016. Pilotní dotazníky byly studentům rozeslány spolu se žádostí o poskytnutí případných připomínek a doporučení. Celkem se vrátilo 12 dotazníků během 5 dnů, následně bylo pilotní dotazování ukončeno, což činilo 60% míru návratnosti. Na základě zjištění a doporučení skutečně došlo k určitým úpravám dotazníku. Ty hlavní se týkaly klíčových maticových otázek, jež byly předělány do číselných hodnot, což zaručuje stejné vzdálenosti mezi položkami. U hodnocení dopadů jednotlivých rizikových faktorů na cestování, pro zjištění relevance politicko-vojenských rizik, bylo původně využito klasifikace Zelenky a Páskové (2012). Pro účely však byla tato klasifikace převedena do užší podoby (viz otázka 8 v příloze 5). U otázek se střední hodnotou „nevím“ došlo k přejmenování na „neutrální postoj“. Následně všechny otázky byly označeny za nepovinné, čímž byla respondentům ponechána možnost nezodpovězení otázky. Nakonec došlo též k úpravě otázek za účelem zlepšení srozumitelnosti, stylistické a gramatické správnosti.

Hlavní vlna sběru dat byla započata 10. února a byla ukončena 20. března 2016. Takto relativně krátké období dotazování bylo důležité dodržet, kvůli turbulentní povaze politicko-vojenských rizik v čase (Aly a Strazicich 2000). Jak již bylo zmíněno, studie je zaměřená na vnímání z pohledu českých občanů. Konkrétně bylo cíleno na české potenciální turisty¹⁷, jejichž vnímání zahraničních destinací/států/regionů se logicky jeví jako relevantnější pro uskutečňování cestovního ruchu, než u lidí nejevící

¹⁷ V dotazování zapojeno též několik Slováků.

zájem o cestování. Zároveň také mohou vykazovat vyšší znalost světa (Siwek 2011), což by mělo zmírnit chyby typu záměny států při vyplňování otázek. Z tohoto důvodu byla též do dotazníku přiložena politická mapa Blízkého východu.

Potenciální turisty definujeme jako občany zajímající se rozličným způsobem o cestování. Respondenti proto byli vyhledáváni na internetových stránkách vztahující se k cestovnímu ruchu. Přístup k dotazování tak je tzv. samovyplňovací a má online podobu, též lze nazvat jako *CAWI - Computer-Assisted (Aided) Web Interviewing*. Dotazník byl vypracován pomocí uživatelsky přátelského a přehledného Google formuláře. Online dotazování má celou řadu výhod. Pro nás je nejkritičtější, že výrazně snižuje časový interval sběru dat a umožňuje širší geografické pokrytí. Samozřejmě je zásadní eliminace finančních nákladů. Na druhou stranu jsme si vědomi nevýhod v podobě nižší míry návratnosti a zejména v otázce reprezentativnosti (Masarykova univerzita 2010). Jak se toto projevilo popisujeme v následující kapitole 5.2.

Konkrétně byly dotazníky šířeny na diskusních fórech související s cestovním ruchem; sociálních sítích, v rámci kterých bylo cíleno na stránky a skupiny o cestovním ruchu; a dalších typech webových stran s tematikou cestovního ruchu, jako jsou blogy. Klíčová slova při vyhledávání byla cestování, dovolená, cestovní ruch, turisté, cestovatelé apod. Občas bylo též cíleno konkrétněji, když byl dotazník propagován na stránkách o cestování na Blízký východ, do Egypta či Izraele, na stránkách cestovních kanceláří a agentur a dalších. V závislosti na typu webové stránky bylo využíváno různých metod motivace k vyplnění dotazníku při oslovování respondentů. Například v případě propagace na stránkách o blízkovýchodním cestovním ruchu bylo apelováno na jejich zájem o Blízký východ. V této souvislosti též bylo rozhodováno, zda využít spíše formální či neformální metodu oslovení. Z důvodu charakteru média bylo důležité dodržovat opravdu stručné oslovení, jejich různé varianty lze shlédnout v příloze 1.

Struktura dotazníku, který je přiložen v příloze 5, odpovídá ustáleným pravidlům mezi odbornou veřejností (např. Rochovská, Káčerová a Ondoš 2014). V úvodu je požádáno o vyplnění dotazníku, zdůrazněný smysl šetření, dále je zmíněna garance anonymity, přibližná doba vyplňování (10 minut), záštita institucí, kontakt v případě nejasností a poděkování za pomoc při šetření. Poděkováno je taktéž po vyplnění dotazníku.

Celkem dotazník obsahuje 17 otázek, které mají charakter především uzavřených, ale někdy též otevřených a polouzavřených odpovědí. Začíná se lehčími otázkami, které by pro respondenty mohly být též zajímavé, jelikož řeší jejich

cestovatelský profil. K tomuto účelu byly využity proměnné od autorů Sönmez a Graefe (1998b), kteří u nich předpokládají vliv na vnímání rizikovosti. Konkrétně se jedná o vztah k cestovnímu ruchu (do zahraničí), zkušenost s cestovním ruchem (zahraničním), typ turistů (psychocentrik, midcentrik a alocentrik) a celkové vnímání rizik při cestování (do zahraničí). Následují otázky zkoumající relevantnost politicko-vojenských rizik v našem výzkumu a poskytují zejména kvalitativní pohled na image destinace.

Poté jsou položeny nejnáročnější, zároveň však pro výzkum stěžejní, otázky. Mají podobu rozsáhlých matic (inspirace u Seddighi, Nuttall a Theocharous 2001) a je u nich využíváno 6 stupňové Likertovy škály, neuvedení prostřední hodnoty nám dává výhodu polarizace odpovědí. Tyto otázky řeší vnímání jednotlivých typů politicko-vojenských rizik pro cestování, touhu vycestovat do zemí zájmové oblasti a vnímání jejich rizikovosti. Zde je důležité se pozastavit nad typologií politicko-vojenských rizik. Ta vychází z práce Seddighiho, Nuttalla a Theocharouse (2001), kteří vymezili celkem 28 typů. U nich došlo k agregaci do celkového počtu 8 typů - (1) *vnitrostátní války a ozbrojené konflikty*; (2) *mezistátní/internacionalizované války a ozbrojené konflikty*; (3) *terorismus*; (4) *revoluce, povstání demonstrace a další masové protesty*; (5) *násilí vůči turistům*; (6) *politická nestabilita v sousední zemi*; (7) *represivní politický režim*; (8) *změna ve vládnutí (volby)*. Přidány byly ještě 3 specifické pro Blízký východ - (9) *přítomnost zbraní hromadného ničení*, (10) *vysídlené osoby (uprchlíci)* a (11) *kulturní rozdíly (islám)*. Výběr zemí vstupující do analýzy je vysvětlen v kapitole 6.1. Mezi otázky zabývající se vnímáním států (otázky 10 a 13) byly vloženy otázky zkoumající zkušenost s regionem, za účelem eliminace tzv. haló efektu (Rochovská, Káčerová a Ondoš 2014).

Závěrečné otázky sledovaly sociodemografické charakteristiky. Mácha a kol. (2015) předpokládají, že faktory typu pohlaví, věk, vzdělání a velikost sídla mohou hrát roli ve formování geografických a geopolitických imaginací české veřejnosti. Stejně proměnné tak byly využity i v této práci.

Dotazníkového šetření se zúčastnilo celkem 323 respondentů. Po překontrolování obsahu odpovědí však došlo k očištění dat. Dvakrát došlo k duplikaci odpovědí a v 15 případech byly odpovědi v takové míře nedostatečné, že došlo k jejich odstranění z analýzy. Celkový počet pozorování tak po očištění dosáhl hodnoty $n = 306$. Hlubší charakteristika vzorku je popsána v následující kapitole 5.2.

Spolu s tímto hlavním dotazováním byla obměněná verze dotazníku též rozeslána - ve stejném období - emailovou korespondencí cestovním kancelářím a agenturám, za účelem porovnání výsledků. Relevantními subjekty byly cestovní kanceláře pojištěné proti úpadku (MMR 2015), mající v nabídce zájezdy do zemí Blízkého východu. Takovýchto subjektů bylo v konečné podobě 279. Ty byly osloveny a požádány o vyplnění zodpovědnými osobami. I přes využití celé řady strategií ke zvýšení míry návratnosti¹⁸ - v rámci motivačního dopisu (viz příloha 2) zdůrazňována důležitost názoru respondenta, zdůrazňovány výhody pro samotné respondenty a možnost poskytnutí výsledků - se navrátilo pouze 18 dotazníků, což činilo podprůměrnou 6,5% míru návratnosti. Faktem však je, že na spoustu emailových adres nebyla žádost o účast na šetření doručena z blokačních důvodů.

K dalšímu postupu bylo zapotřebí analyzovat databáze politicko-vojenských rizik, média či vládní doporučení k cestování. Pro kvantitativní hodnocení politicko-vojenské rizikovosti států, byl využit *Global Peace Index* od Institute for Economics and Peace (2016a). Použitá data byla za rok 2015, a tak byl splněn požadavek na časové působení politicko-vojenských rizik, tj. 1 rok. Tento index patří mezi nepřesnější ukazatele politicko-vojenské rizikovosti a měl by nejlépe vystihovat „realitu“ těchto rizik.

Média, jakožto kvalitativní zdroj, bylo zapotřebí převést do kvantitativních dat. Konkrétně byla využita platforma Google News (2016), jež agreguje mediální zprávy internetových deníků. Agregace probíhá pomocí algoritmů, které snižují pravděpodobnost výskytu duplikovaných zpráv. Do naší analýzy vstupovaly české internetové deníky, jejichž titulky zpráv s výskytem blízkovýchodních zemí byly kvantifikovány/kódovány následovně: negativní zpráva = 1; neutrální zpráva = 0; pozitivní zpráva = -1. Negativní titulky byly chápány jako informace působící negativně vůči bezpečnosti dané země (atentáty, válečné akty, terorismus, porušování lidských práv apod.). Pozitivní naopak představovaly informace vyvolávající pozitivnější image státu (pořádání kulturních a sportovních akcí, obchodní transakce a diplomatické vztahy s Českem, pozitivní cestovatelské zážitky apod.). Zbylé zprávy o dané zemi pak připadly do kategorie neutrální. I zde byl dodržen konsensus z odborné literatury působení po dobu 1 roku, tj. uvažované mediální výstupy byly od ledna 2015 do ledna 2016.

¹⁸ Seddighi, Nuttall a Theocharous (2001) zdůrazňují využívání motivačních dopisů a následných procedur zejména pro emailovou korespondenci, kde úspěšná míra návratnosti obvykle činí 20 - 40 %.

Stejně tak bylo zapotřebí kódovat doporučení a varování k cestám od Ministerstva zahraničních věcí České republiky (MZV ČR 2016), jež byla získána v období sběru odpovědí od respondentů. Kódováno bylo na základě typu doporučení, tj. vyhnout se veškerému cestování, vyhnout se cestování pokud není nezbytné, věnovat zvýšenou obezřetnost; na základě prostorového pokrytí doporučení, tj. varování týkající se celého území státu, varování týkající se některých oblastí státu.

K analýze získaných dat byla použita kombinace metod popisné statistiky a statistického usuzování. Konkrétní využití metody představují párový t-test, analýza rozptylu (ANOVA), či korelační analýza. Zejména se tedy jedná o testy parametrické, které předpokládají normální rozdělení. V některých případech lze též metodu s opatrností použít jako asymptoticky platnou v důsledku působení centrálního limitního teorému, tedy díky vysokému počtu pozorování (Hendl 2015). Testování bylo provedeno v programu IBM SPSS Statistics 20. Dále bylo pracováno s aplikacemi MS Excel 2007 a ArcGIS 10 zejména za účelem grafického znázornění výsledků.

5.2 Profil respondentů

Jak ukazuje tabulka 5, podíl ženských respondentů (55,4 %) byl mírně vyšší než mužských (44,6 %). Z hlediska věku byla nejčastěji zastoupena skupina 25 - 34 let (47,8 %) a průměrný věk činil 34,7 let. Nejmladšímu respondentovi bylo 18 let a nejstaršímu 75 let. Taktéž vzdělanostní složení bylo vychýleno ve prospěch lidí s vyšším vzděláním (vysokoškolské = 55,6 %). Vzdělanější a mladší věkové složení vzorku ve srovnání s českou populací je důsledkem specifík online dotazování. Stejně tak je vzorek nadreprezentován z pohledu větších měst. Z Prahy pocházelo dokonce až 31,8 % respondentů. Rozdíly v sociodemografické struktuře vzorku oproti složení české populace by ale neměly představovat závažný problém. Spíše naopak, účastníky cestovního ruchu jsou častěji lidé například s vyšším vzděláním (Toušek, Kunc a Vystoupil 2008).

U respondentů nás zajímaly i jejich tzv. cestovatelské charakteristiky. Dle Sönmez a Graefeho (1998b) se jedná o interní faktory turistů ovlivňující rozhodovací proces výběru destinace. Vztah k cestování do zahraničí mělo pozitivní 97,7 % respondentů. Takovéto rozložení vzorku bylo očekávané, jelikož byli osloveni lidé mající zájem o cestování. A proto s touto proměnnou nebylo v práci dále zacházeno a byla vynechána z analýzy. Překvapivé není též rozložení zkušeností s cestováním do

zahraničí respondentů, ta byla často hodnocena jako průměrná (46,9 %) až vysoká (45,2 %). Jen 7,9 % pak uvedlo malou zkušenost, nulovou zkušenost neuvedl nikdo z dotazovaných. Většina turistů představovala typ alocentrika (64,8 %), opačný typ psychocentrika byl zastoupen pouze z 7,9 %. Rozložení odpovídá zejména charakteru webových stránek, na kterých byl dotazník šířen, a to i přes určitou snahu oslovit více psychocentriků. Obecné vnímání rizikovosti cestování do zahraničí opět nepřekvapivě odhalilo nižší citlivost vůči rizikům u většiny respondentů (70,9 %). Pro zajištění dostatečného množství četností ve skupinách, byly do další fáze analýzy sloučeny výsledky za strach z cestování na tři kategorie (ano - neutrální postoj - ne).

Konečně region Blízkého východu navštívilo 72,5 % respondentů. Takto vysoký podíl lze přisuzovat větší motivaci k vyplnění dotazníku. Ze zemí, jež byly respondenty navštíveny, bylo nejčastěji zmíněné Turecko, a to celkem ve 108 případech. Následoval Egypt (99), Izrael (82), SAE (68), Jordánsko (43), Palestina (39), Írán (29), Omán (19), Libanon (18), Sýrie (10), Katar (9), Irák (8), Saudská Arábie (7), Kuvajt (4), Bahrajn a Jemen (po 3). Turecko a Egypt se v roce 2015 skutečně zařadily mezi top 12 nejnavštěvovanějších zemí českými turisty (MMR 2016).

Tab. 5: Profil respondentů

Proměnná	Četnosti	Procenta
Pohlaví		
Muž	136	44,6
Žena	169	55,4
<i>Celkem</i>	<i>305</i>	<i>100,0</i>
Věk		
15-24	46	15,6
25-34	141	47,8
35-44	41	13,9
45-54	42	14,2
55-64	18	6,1
65 a více	7	2,4
<i>Celkem</i>	<i>295</i>	<i>100,0</i>
Vzdělání		
Základní	10	3,3
Středoškolské	125	41,1
Vysokoškolské	169	55,6
<i>Celkem</i>	<i>304</i>	<i>100,0</i>
Velikost bydliště		
Praha	97	31,8
Město nad 50 000 obyvatel	92	30,2
Město pod 50 000 obyvatel	66	21,6
Obec do 2 000 obyvatel	50	16,4
<i>Celkem</i>	<i>305</i>	<i>100,0</i>
Vztah k cestování do zahraničí		
Velmi dobrý	288	94,1
Spíše dobrý	11	3,6
Neutrální postoj	2	0,7
Spíše špatný	4	1,3
Velmi špatný	1	0,3
<i>Celkem</i>	<i>306</i>	<i>100,0</i>
Zkušenost s cestováním do zahraničí		
Malá	24	7,9
Průměrná	143	46,9
Vysoká	138	45,2
<i>Celkem</i>	<i>305</i>	<i>100,0</i>
Typ turisty		
Psychocentrik	24	7,9
Midcentrik	83	27,3
Alocentrik	197	64,8
<i>Celkem</i>	<i>304</i>	<i>100,0</i>
Strach z cestování do zahraničí		
Určitě ano	2	0,7
Spíše ano	16	5,2
Neutrální postoj	71	23,2
Spíše ne	157	51,3
Určitě ne	60	19,6
<i>Celkem</i>	<i>306</i>	<i>100,0</i>
Návštěva regionu		
Ano	221	72,5
Ne	84	27,5
<i>Celkem</i>	<i>305</i>	<i>100,0</i>
Četnosti návštěvy		
Turecko (108), Egypt (99), Izrael (82), SAE (68), Jordánsko (43), Palestina (39), Írán (29), Omán (19), Libanon (18), Sýrie (10), Katar (9), Irák (8), Saudská Arábie (7), Kuvajt (4), Bahrajn (3), Jemen (3)		

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dotazníkového šetření.

6 Stručná charakteristika zkoumaného regionu Blízký východ

6.1 Geografické vymezení Blízkého východu

Dříve popsané percepce a imaginace se projevují v geografickém vymezení Blízkého východu, jehož hranice prošly napříč historií řadou změn a nikdy nedosáhly jednotného a ustáleného chápání. To však dle Siweka (2011) přesně vystihuje podstatu geografického prostoru vymezeného vazbou na člověka, který v důsledku nemůže být přesně ohraničen. Proto položíme-li si otázku: „Kde leží Blízký východ?“, již ve své eseji nám Davidson (1960) odpoví, že nikdo přesně neví, kde Blízký východ leží, a to navzdory geopolitické důležitosti přisuzované světovými mocnostmi regionu. Neexistuje žádná formule a seriózní snahy definovat oblast se liší o tisíce kilometrů směrem na západ a východ. A co víc, neexistuje ani uznávané jádro regionu. Jinak řečeno, čelíme kapitální nejednotnosti a roztříštěnosti vymezení regionu. Grafické vyjádření nejednotnosti vymezení přináší Culcasi (2010), jež lze shlédnout v příloze 3.

V anglosaském světě se pracuje především s pojmem „*Middle East*“ (=Střední východ) a v něm lze také hledat kořeny názvu regionu. Davidson (1960) přináší detailní popis, jak se vyvíjel termín *Střední východ* od jeho vzniku až do počátku období studené války. Až do konce 19. století existoval z evropského pohledu pouze "Východ" či "Dálný východ". Pro celou oblast od arabsky mluvících zemí až po Čínu se vžilo označení Orient. Nicméně s rozpadajícím se osmanským impériem se daly věci do pohybu. Evropa rozpoznala existenci dvou východních otázek - blízká a dálná. A tak se roku 1890 objevuje termín Blízký východ, vymežující zejména oblast Balkánu, v té době stále pod osmanským vlivem. O pár let později důstojník námořnictva Spojených států amerických Alfred T. Mahan poprvé použil termín Střední východ¹⁹, který později upřesnil Valentin Chirol v britských *The Times*, navrhuující vymezení zahrnující Indii, Persii, Perský záliv, Irák, východní pobřeží Arábie, Afghánistán a Tibet. A tak vzniklo pevné uspořádání dle Mahan-Chirolova vzorce, v podobě rozdělení východu na tři části: Blízký východ soustředěný kolem Turecka, Střední východ kolem Indie a Dálný východ kolem Číny.

¹⁹ Hlásil geopolitickou potřebu udržovat silnou námořnickou pozici Británie v oblasti Perského zálivu k zadržení ruské expanze.

První světová válka však opět přináší zásadní změny. Klíčovou postavou byl Winston Churchill, který pojem Střední východ předefinoval tak, že se jeho hranice táhly od Bosporu po Indii, což bylo posvěceno i Královskou geografickou společností. Střední východ začal pokrývat oblast původně Blízkého východu. Po druhé světové válce ztratil pojem Blízký východ ještě více ze své důležitosti vzhledem k intenzivnímu používání Středního východu. Zásadní byl okamžik, když se britské vojenské jednotky v oblasti sloučily pod jedno Středovýchodní velitelství sídlící v Káhiře. Centrum Středního východu se tak postupně posunulo z Indie do Egypta a nepřesně definované hranice se rozpínaly od Malty po Írán a od Sýrie po Etiopii. Avšak nový klíčový hráč v regionu, Spojené státy americké, stále oficiálně termín Střední východ neznal. Definitivní pohřeb termínu Blízký východ v anglosaském slovníku znamenalo období izraelské invaze do Egypta, kdy v deníku *The New York Times* vyšel článek upozorňující na preferenci názvu Střední východ, za účelem uspokojení změny ve všeobecném užívání. Od té doby mnoho odborníků vyprodukovalo nespočet definic, ale bez jakéhokoliv konsenzu. V českém úzu se uchoval a dle Kropáčka (1999) stále převažuje termín Blízký východ, přičemž lze tvrdit, že český Blízký východ je dnes dle geografického vymezení chápán jako synonymum pro anglický *Middle East*, i když lingvisticky nepřesný.

Z výše zmíněného je patrné, že Blízký východ představuje spíše politický než geografický pojem a jeho definice je formována prostřednictvím změn ve světové politice a v regionu, kde hlavní mocnosti mají poslední slovo (Özalp 2011). Tento autor to dokazuje také na rozvoji termínu Blízkého východu po kolapsu Sovětského svazu. S koncem bipolárního řádu jsou hranice regionu určovány výhradně jedinou světovou velmocí, Spojenými státy americkými. Události v podobě nově vzniklých států ve střední Asii a na Kavkaze, a zejména útoky z 11. září 2001, vyvolaly potřebu předefinování blízkovýchodní otázky. Vlivní neokonzervativci v Bushově administrativě se zasazovali o nový a svěží začátek v procesu demokratizace Blízkého východu. Za tímto účelem se objevují nové termíny Větší Střední východ (*Greater Middle East*) či Širší Střední východ (*Broader Middle East*), a tak došlo k rozšíření pojmu směrem do Severní Afriky, Střední Asie, či po Pákistán. Turecko se pak stalo stěžejní zemí na Blízkém východě pro západní mezinárodní politiku. Tedy hranice regionu začaly být široce definovány na základě jejich islámského charakteru.

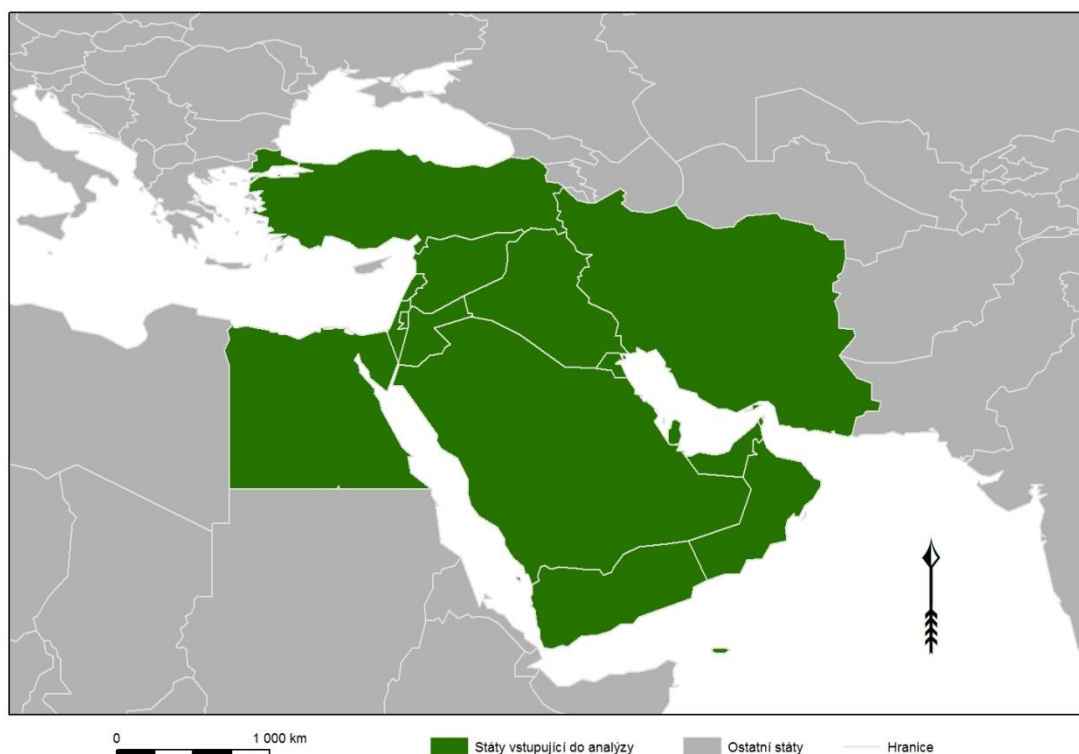
Navzdory do očí bijícímu eurocentrismu a imperiálním konotacím je termín Blízký/Střední východ využíván celosvětově, a to dokonce i v arabském světě

a ostatních muslimských zemích. I přesto dodnes zůstávají geografická vymezení Blízkého východu nejednotná a nejasná (Kropáček 1999). Tento autor nicméně dodává, že se takováto vymezení dnes liší dle záměru těch, kdo je užívají. Jinak řečeno, s definicí Blízkého východu se zachází účelově podle potřeby.

V této studii by se jevilo vhodné využít koncepci turistického regionu. Například UNWTO (2015) definuje několik regionů cestovního ruchu: Amerika, Evropa, Asie a Tichý oceán, Afrika a konečně Blízký východ. Takovéto rozdělení se však vyznačuje několika nedostatky. Z pohledu Blízkého východu nejsou v regionu sporně zahrnuty turisticky významné Turecko, Izrael nebo Írán. Morakabati (2013) proto ve své práci ohledně blízkovýchodního cestovního ruchu přidává Izrael a Írán. Turecko však zůstává opominuto a sporné zůstává i ponechání Libye dle vymezení *Světové organizace cestovního ruchu*. Podle Kropáčka (1999) je region nejčastěji koncipován jako oblast zahrnující Írán, Turecko, arabské asijské státy a Egypt; někdy také Kypr, Súdán a Libyi. My v této práci využijeme tradičního vymezení Blízkého východu v užším slova smyslu, které zmiňuje například Čejka (2013), viz obrázek 4. To splňuje všechny požadavky kladené na tuto studii. Region lze považovat za „geograficky“ uzavřený; nalezneme v něm státy turisticky více či méně atraktivní a zároveň politicko-vojensky bezpečné i nebezpečné; kvantitativně je také vhodný, jelikož zahrnuje 16 subjektů. Konkrétně do tohoto vymezení spadají: *Egypt, Izrael, Palestina, Jordánsko, Sýrie, Libanon, Turecko, Irák, Kuvajt, Írán, Saudská Arábie, Bahrajn, Katar, Spojené arabské emiráty (SAE), Omán a Jemen*.

Kypr nebude zahrnut do analýzy z důvodu jeho specifické situace, intenzivních kontaktů s Evropou a geografické polohy, tzv. *outlier*. Jak nasvědčují předchozí řádky, z hlediska názvosloví bude tato studie pracovat s českou verzí, tj. pojmem Blízký východ. A konečně, navzdory faktu, že Blízký východ je spíše politický, kulturní nebo psychologický než geografický pojem/oblast, volíme tento úsporný a souhrnný název, jelikož evokuje oblast konstantního napětí a krizí. Každopádně tato *ad hoc* definice není myšlena jako obecné řešení přístupové diverzity.

Obr. 4: Vymezení Blízkého východu pro účel studie (2016)

Zdroj: ESRI (2016).

6.2 Cestovní ruch na Blízkém východě

6.2.1 Porovnání s ostatními makroregiony

Některé prvky blízkovýchodního cestovního ruchu již byly naznačeny v předchozích kapitolách. Například obecné dopady percepce či kontrast obrovského potenciálu a zároveň rizik, jež místní cestovní ruch skýtá. Deník *The Economist* (1999) v tomto smyslu přirovnává egyptský cestovní ruch k populární deskové hře *Hadi a žebříky*. Obecná pravidla zůstávají stejná, za každým vyšplhaným žebříkem čeká had připravený jedovatě udeřit. Tedy turisté přijíždějí a jejich počty stoupají po žebřících díky lákadlům v podobě faraonských pamětihodností, pouští, průzračných moří, mešit nebo bazarů. Následně jsou vrhnuti do hadí jámy prostřednictvím terorismu či jiné události. Takovýto cyklický vývoj egyptského cestovního ruchu lze extrapolovat do většiny zemí Blízkého východu a lze jím vysvětlit relativně neúspěšný rozvoj odvětví v regionu. Přitom, jak tvrdí Morakabati (2013), nebylo by na základě početných atraktivit pošetilé očekávat rychlejší růst turistických příjezdů vůči světovému průměru vzhledem k relativně malé počáteční základně. To platí dvojnásob s ohledem na nedávné investice do infrastruktury průmyslu cestovního ruchu zejména ze strany států, jež zahrnují

turistický rozvoj jako součást jejich diverzifikační strategie ekonomiky (např. Aly a Strazicich 2000; Morakabati 2013; Kovjanic 2014). Ovšem odborníci se shodují, že především z důvodu politického napětí se tomu tak nestalo (např. Aly a Strazicich 2000; Drobík, Hoch a Rudincová 2012; Morakabati 2013).

A tak pro politické, kulturní a ekonomické důvody zůstává Blízký východ zanedbanější částí světa z hlediska cestovního ruchu v porovnání s jinými makroregiony. V roce 2013²⁰, do námi vymezeného regionu, kde v té době žilo 390 milionů obyvatel (pouhých 5,4 % celosvětové populace), přijelo 91 milionu turistů. To znamená 8,1 % světových příjezdů mezinárodního cestovního ruchu. Ve stejném roce zde tito turisté utratili 96 miliard USD, tj. 7,1 % celosvětových příjmů (World Bank 2016). Od roku 1995 lze pozorovat růst mezinárodního cestovního ruchu na Blízkém východě, což odpovídá i tvrzení Drobíka, Hocha a Rudincové (2012), dle kterých blízkovýchodní průmysl cestovního ruchu v posledních dvou dekadách rostl, a to zejména proto, že byl cíleně rozvíjen a již nespoléhal pouze na jeho orientální charakter. Avšak data nám ukazují pokles, resp. stagnaci v příjezdech od roku 2010, zapříčiněný především událostmi Arabského jara (World Bank 2016). *Světová organizace cestovního ruchu* pak uvedla, že očekává růst příjezdů opět v roce 2014, jelikož region vykazoval známky zotavení (UNWTO 2015). Zdá se, že ani vyeskalovaný ozbrojený konflikt v Sýrii a související migrační krize nenarušily tento odhad, jelikož došlo k nárůstu v příjezdech o více než 4 miliony, a to některé státy ani nejsou zahrnuty.

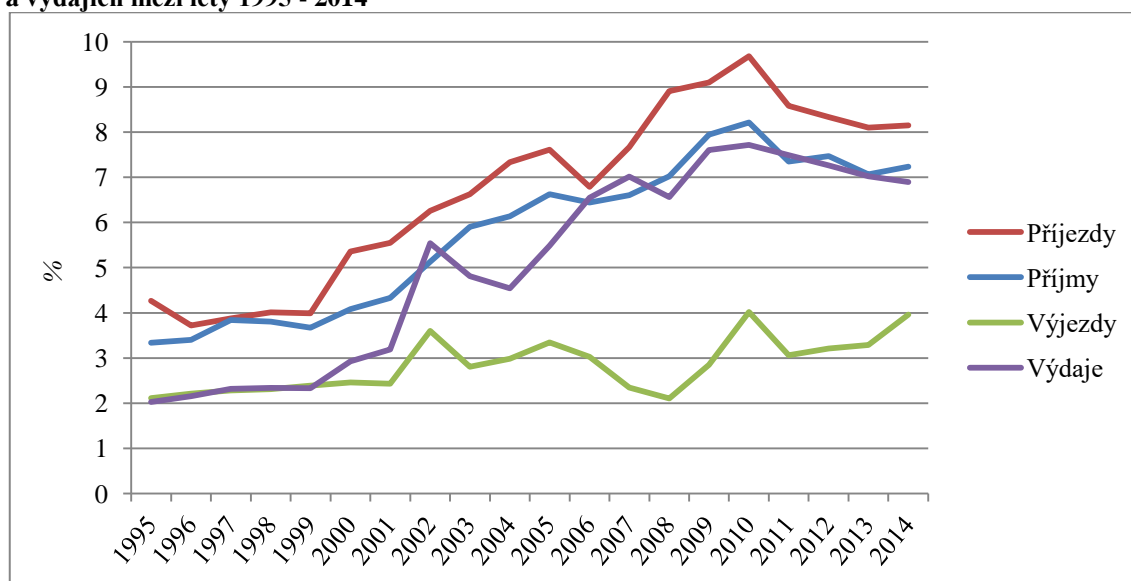
Tato čísla nám naznačují, jak je mezinárodní cestovní ruch nerovnoměrně rozložen ve světě. Daher (2007) popisuje cestovní ruch jakožto odvětví *prvního světa*, charakterizující nerovnoměrný vývoj mezi ekonomikami *prvního* a *třetího světa*. Vyspělý svět nejenže představuje nejvýznamnější zdroj mezinárodních turistů, ale také přijímá a drží většinu finančního kapitálu pro tyto cesty²¹. Tento jev je pak dále reflektován „novou“ bohatou třídou vzniklou v rozvojovém světě, která je schopna aktivně participovat v cestovním ruchu. Na Blízkém východě především země Perského

²⁰ Zmiňovaná data vždy vybírána na základě aktuálnosti, ale také úplnosti. Proto například upřednostněn údaj k roku 2013 před 2014, u nějž stále mnoho údajů za některé státy chybí. Palestina pak není zastoupena vůbec.

²¹ „Různí výzkumníci umístili fenomén mezinárodního cestovního ruchu jako projev neokolonialismu a imperialismu. Podobě v neomarxistickém duchu je možné hovořit o mentální strukturální závislosti rozvojových národů na vyspělých národech. Myšlenky neokolonialismu a globální nerovnováhy jsou potvrzeny nejen v pojetí směru turistických toků z *prvního* do *třetího světa*, ale také faktem, že nezbytné realizační prvky mezinárodního cestovního ruchu - způsoby produkce, spotřební ideologie, kapitál, úvěry a informace - jsou lokalizovány a kontrolovány především vyspělými národy” (Robinson 2001, cit. v Daher 2007, s. 20.).

zářivou reprezentují určitou změnu a posun v nerovnoměrném rozvoji mezinárodního cestovního ruchu. A proto i hodnoty pasivního cestovního ruchu Blízkého východu vykazují rostoucí trend od 90. let. Obzvláště podíváme-li se na mezinárodní výdaje, které v roce 2013 dosáhly 88 miliard USD, což představuje 7 % celosvětových výdajů v mezinárodním cestovním ruchu. Konstantně rostly i blízkovýchodní výjezdy, ty však v novém tisíciletí nevykazují jasný rostoucí trend a spíše stagnují (World Bank 2016). Příčinu lze hledat v událostech z 11. září či ekonomické krizi. Především nám ale tyto hodnoty turistických výjezdů ukazují problém, jenž je společný pro statistická data Blízkého východu - chybějící údaje. Proto je zapotřebí při analýze těchto dat vždy využívat kritického přístupu a sledovat některé nesrovnalosti za nimi schované. Následující graf 2 nám ukazuje vývoj blízkovýchodního mezinárodního cestovního ruchu v porovnání se zbytkem světa.

Graf 2: Podíl Blízkého východu na mezinárodních cestovních příjezdech, příjmech, výjezdech a výdajích mezi lety 1995 - 2014

Zdroj: World Bank (2016).

Důležité je sledovat podíl příjmů z mezinárodního cestovního ruchu na celkovém exportu. Průměr Blízkého východu v roce 2012²² činil 12 %, což je více než dvojnásobně oproti světovému průměru 5,7 % (World Bank 2016). To naznačuje, jak významnou roli cestovní ruch hraje na rozpočty blízkovýchodních států. A přitom jsou tato data velmi zajímavá, neboť mnoho z těchto zemí lze nazvat rentiérskými (Kropáček

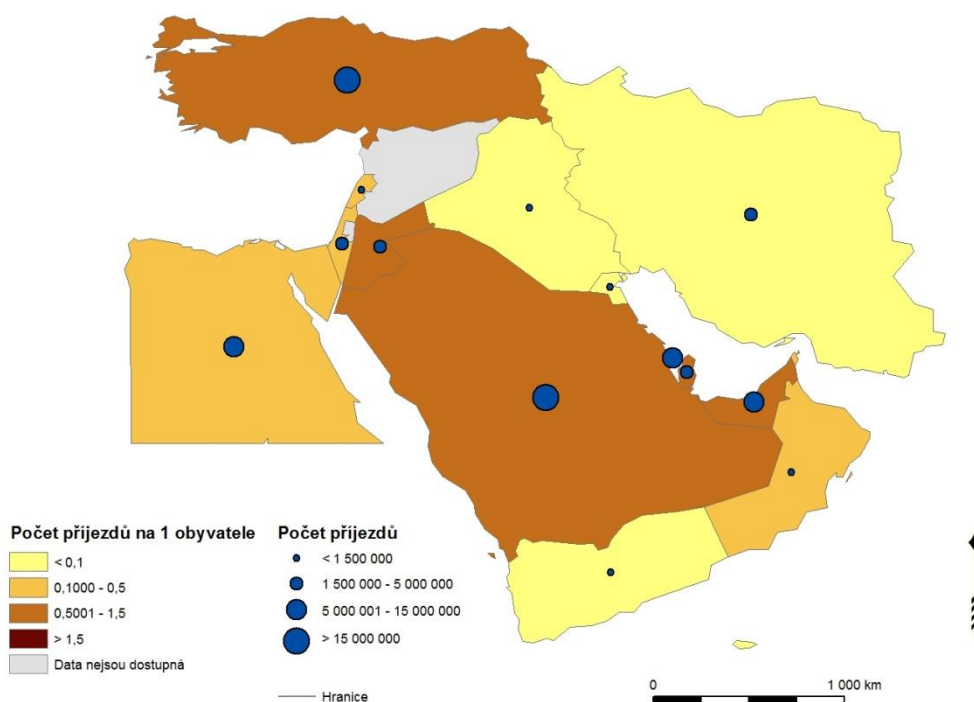
²² Údaj z roku 2012 je upřednostněný před novějším z důvodu kompletnější struktury. I přesto je průměr Blízkého východu v roce 2013 ještě vyšší - 12,2 %.

1999) a jsou tedy stále hluboce závislé na příjmech z ropy a plynu. Nicméně v rámci tohoto indikátoru existují obrovské rozdíly mezi státy zkoumaného regionu, viz následující kapitola 6.2.2. Tato práce se zabývá pouze mezinárodním cestovním ruchem, když jej však dále rozdělíme na meziregionální a vnitroregionální, objevíme dle Morakabatiho (2013) určité implikace pro jeho rozvoj, vnímání a zranitelnost. Klíčové je jeho tvrzení, založené na datech ze *Světové organizace cestovního ruchu*, že Blízký východ je ze všech světových makroregionů nejvíce závislý na meziregionálním cestovním ruchu a zároveň nejméně závislý na vnitroregionálním cestovním ruchu z hlediska příjezdů, když v roce 2005 na Blízkém východě počet turistů z ostatních makroregionů převyšoval počet turistů z Blízkého východu. To je značně překvapivé s ohledem na izolacionistickou politiku, restriktivní opatření vůči nemuslimským turistům, vnější image pro potenciální západní turisty a rozvoj tzv. islámského cestovního ruchu, o kterém bude řeč dále v kapitole 6.2.4. Každopádně i v rámci tohoto ukazatele se setkáváme se značnými rozdíly uvnitř regionu, na něž se nyní zaměříme.

6.2.2 Porovnání zemí v rámci makroregionu

Jak již bylo zmíněno, státy Perského zálivu dokázaly posílit a diverzifikovat jejich ekonomiky směrem k rozvoji cestovního ruchu prostřednictvím budování infrastruktury a stavebních atraktivit (Kovjanic 2014). Obrázek 5 nám ukazuje, že z hlediska relativních hodnot se nacházejí na vrcholu imaginárního žebříku. Tak například v roce 2013 přijelo do Bahrajnu téměř 7 turistů na jednoho obyvatele. Z hlediska absolutních čísel pak není překvapivé prvenství Turecka se 37,8 miliony příjezdů v roce 2013. Na druhou stranu, státy zasažené ozbrojenými konflikty, jako Irák či Jemen, dosahují nízkých hodnot jak relativních, tak absolutních (World Bank 2016). Poškozená image Íránu na Západě i jeho odmítající a izolacionistická politika se promítají zřetelně do příjezdů, které zůstávají za očekáváním, zvážíme-li potenciál této země. Podobný vývoj bychom mohli očekávat i v Saudské Arábii, ta se však těší vyššímu počtu intraregionálních turistů (Morakabati 2011), často provozující náboženský cestovní ruch, ale zároveň pomalu mění postoj vůči západnímu pojetí cestovního ruchu a ustupuje od své izolacionistické politiky (Kovjanic 2014).

Obr. 5: Turistické příjezdy na Blízkém východě v roce 2013

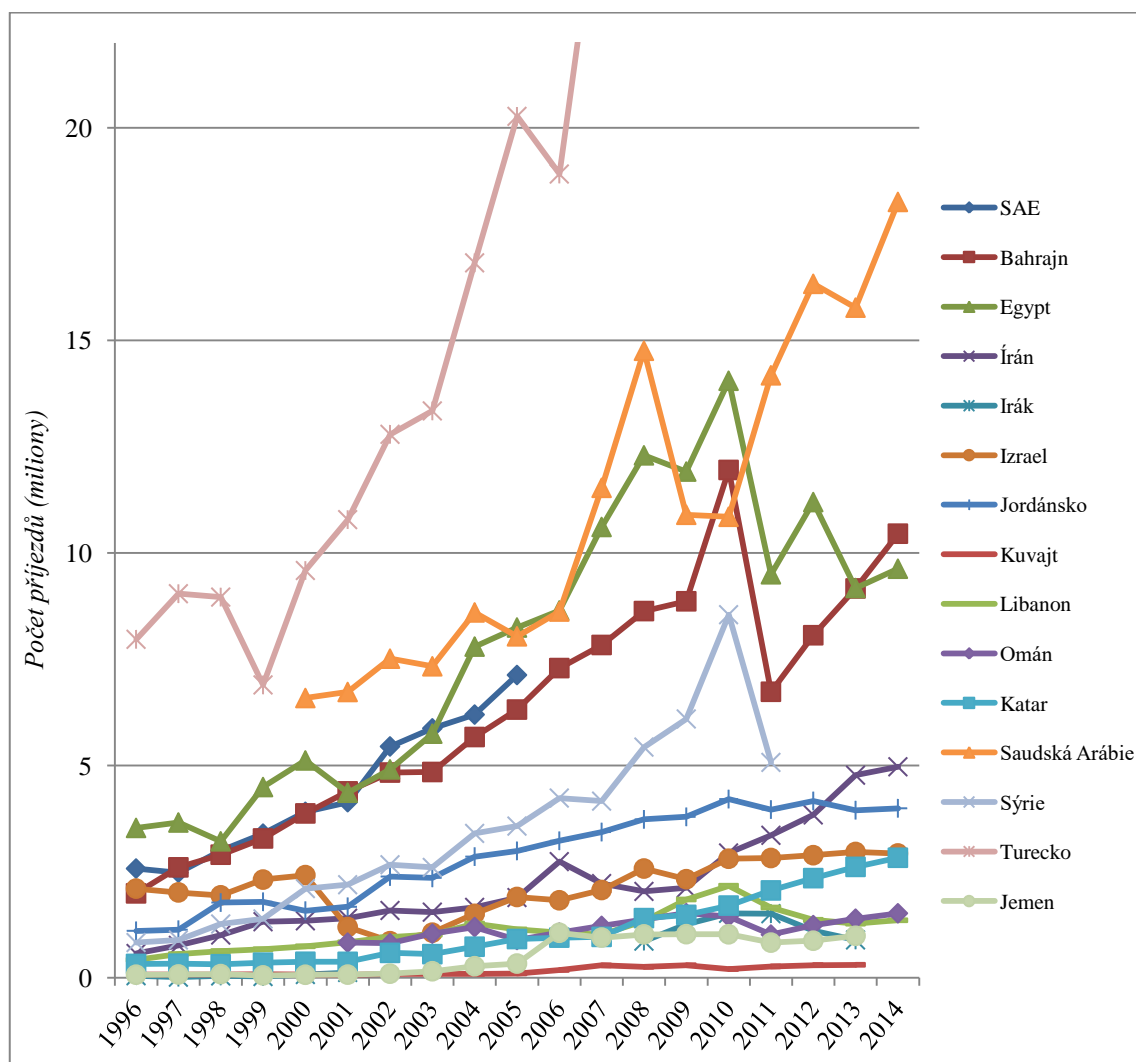
Pozn.: SAE hodnoty jsou pouze za Dubaj.

Zdroj: UNWTO (2015), ESRI (2016), World Bank (2016).

Posun v saudsko-arabských postojích vůči cestovnímu ruchu nám názorně vykresluje graf 3, popisující vývoj příjezdového cestovního ruchu v jednotlivých zemích. Takovýto přístup pak v zemi znamenal strmý nárůst příjezdů od roku 2006, jenž byl narušený finanční krizí a mírně též událostmi Arabského jara, jejichž efekt přišel zpožděně až v roce 2013. Přímé a nepřímé důsledky socio-politických nepokojů se pak významně projevíly již v roce 2011 v Egyptě, Sýrii a Bahrajnu, o trochu méně v Libanonu, Jordánsku, Jemenu a Ománu. Některým státům se podařilo z této situace vymanit, u dalších však pokles přetrvává i nadále (World Bank 2016). Jalilvand a Samiei (2012) tvrdí, že Írán sice patří mezi top 10 zemí, co se týče jeho historických pamětihodností a mezi lety 1967 - 1977 byl považován za hlavní turistickou destinaci na Blízkém východě, ale místní nezáměr o rozvoj cestovního ruchu a pošramocená image vzniklá po politických změnách v roce 1979, znamenaly významný propad turistické aktivity, zejména té z vnějšku regionu. Proto je nedávný růst značně překvapující a mohl by naznačovat existenci substitučního efektu (o tomto prostorovém efektu viz kapitola 2.5). Podobně bychom očekávali i pokles u většiny zemí kolem roku 2001, avšak žádný výrazný nalézt nelze - o konkrétních důvodech více až v kapitole 6.2.4.

Pouze u Egypta a Izraele, jež mají značný podíl meziregionálních turistů (Morakabati 2011), došlo k určitému poklesu. U druhého jmenovaného je to pak dáno také druhou intifádou, která vypukla v září roku 2000 (Levit 2008). Vyšší závislost na meziregionálním cestovním ruchu nalezneme také v Iráku, Íránu či Ománu. Naopak vnitroregionální turistická aktivita za rok 2006 tvořila nadpoloviční podíl příjezdů Bahrajnu, Sýrie, Saudské Arábie, Jordánska a Jemenu. Takovéto rozlišování je pak zásadní, jelikož vyšší závislost na meziregionálních příjezdech vede k vyšší zranitelnosti vůči efektům negativních událostí, a to z toho důvodu, že turisté z vnějšku regionu vykazují značně vyšší vnímání rizik cestovního ruchu než turisté v rámci vlastního regionu (Morakabati 2011).

Graf 3: Vývoj turistických příjezdů v blízkovýchodních státech mezi lety 1995 a 2014

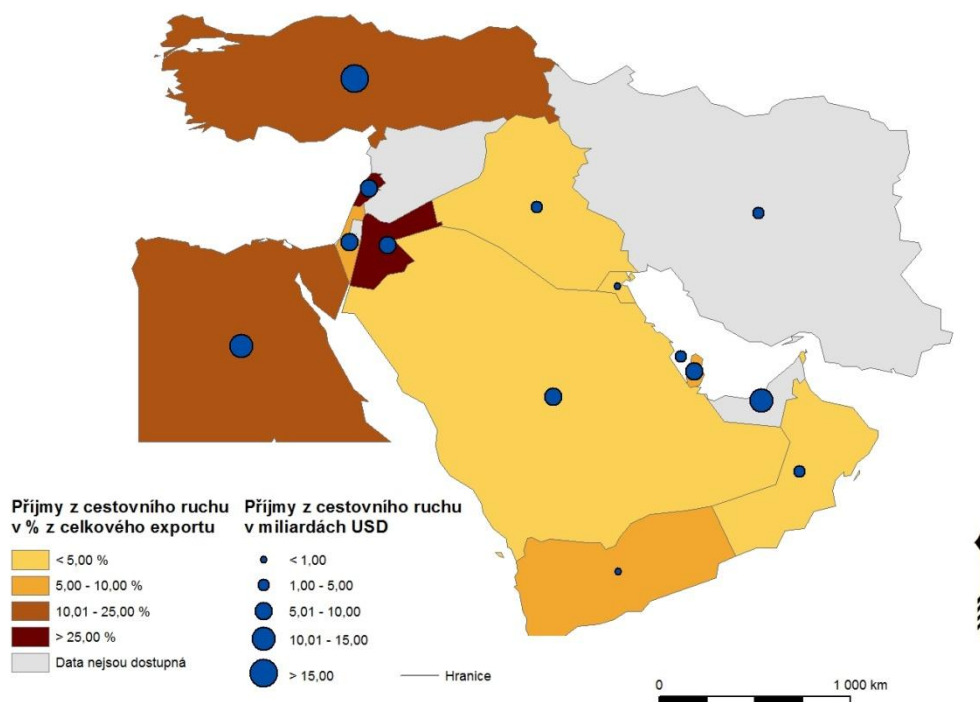

Pozn.: V roce 2014 dosáhlo Turecko 39,8 milionu příjezdů.

Zdroj: World Bank (2016).

Klíčové je však sledovat, jak fungují tyto hodnoty cestovního ruchu v rámci národních ekonomik blízkovýchodních států. Regionální rozdíly jsou značné, největší závislost na cestovním ruchu existuje v západních státech našeho regionu, tj. těch států, jež se netěší rozsáhlým zásobám ropy a plynu. Především pak pro jordánskou a libanonskou ekonomiku představuje cestovní ruch životně důležité odvětví s podílem na exportu 36 %, respektive 35 % v roce 2012 (World Bank 2016). Dle Dahera (2007) byla libanonská ekonomika vždy závislá na cestovním ruchu, především pak na arabském ze Saudské Arábie a dalších zemí Perského zálivu, zesílený po 11. září. Naopak směrem k Perskému zálivu lze pozorovat nižší závislost na příjmech z cestovního ruchu. Zmíněné rozdíly vizualizované v obrázku 6 nám posilují ten pohled, že Blízký východ není homogenní region.

Obr. 6: Příjmy ze zahraničního cestovního ruchu v blízkovýchodních státech v roce 2012

Zdroj: ESRI (2016), World Bank (2016).

6.2.3 Předpoklady cestovního ruchu

Lokalizační předpoklady

Region byl formován třetihorním vrásněním, jež bylo způsobeno převážně pohybem litosférických desek a jejich interakcí. Kolize Euroasijské, Africké a Indoaustralské desky dala vzniknout specifické jednotce Arabská deska, která pokrývá většinu

Blízkého východu. Arabská deska je vymezena Rudým mořem, Perským zálivem, Arabským mořem a pohořím Taurus v Anatolii či Zagros v Íránu. Většina oblasti se pak vyznačuje velice suchým kontinentálním podnebím, proto je region charakteristický zejména rozsáhlými pouštními oblastmi. Ve vnitrozemí Arabského poloostrova nalezneme pouště Nafúds, Dahná a Rubal-Chálí, Negevská poušť se nalézá na jihu Izraele. Zelenou oázu představují severovýchodní svahy pohoří v Ománu, které jsou pod vlivem sezónních monzunových dešťů. Další částí regionu je oblast starověké Mezopotámie, rozpínající se mezi podél Eufratu a Tigrisu. Třetí oblast pak reprezentuje Levanta se svým spíše středomořským typem klimatu, pahorkatinami a hornatinami (Golanské výšiny) protnuté údolím krátkých vodních toků (řeka Jordán - spíše kulturní význam). Středomořské klima hraje zásadní roli také pro turecký cestovní ruch v jeho přímořských letoviscích. Vlhčí pobřeží Černého moře je navštěvováno méně a hornaté východní vnitrozemí komplikuje kurdský problém. Nakonec nelze opominout Egypt s jeho údolím Nilu, pokrytím Saharou a přímořskými letovisky zejména u oblíbenějšího Rudého moře s korálovými útesy. Tedy Blízký východ je z přírodně-turistického hlediska oblast lákající na přímořský cestovní ruch, jenž lze kombinovat s pobytem v horských a pouštních oblastech, nabízející výborné podmínky pro dobrodružnou a outdoorovou turistiku (Štěpánek, Kopačka a Šíp 2001; Drobík, Hoch a Rudincová 2012).

Tradičně region představoval křižovatku mezi Evropou, Asií a Afrikou a jako takový se stal centrem kultury, vzdělanosti a ekonomiky již od počátku starověku vlivem nejstarších civilizací Sumerské a Egyptské. Po zániku těchto civilizací se paralelně rozvíjela řecká a semitská kultura (židovská a arabská), přičemž se do popředí dostává arabská se vznikem a expanzí islámského náboženství. Nakonec se tato kultura stala konstitutivní pro celý region. Nelze však zapomínat ani na kulturu perskou, tureckou, židovskou a helénskou. Tisícileté soupeření tří velkých náboženství judaismu, křesťanství a islámu - například v podobě křížových výprav - zásadně ovlivnilo a ovlivňuje společenské předpoklady pro cestovní ruch v oblasti. Mezi 13. a 16. století mongolské nájezdy zapříčinily politické rozdrobení, které dokázala odstranit až Osmanská říše. Tato síla však začala postupně oslabovat a po první světové válce zcela zaniká. Na scénu nastupují evropské koloniální velmoci, jejichž působení je sice krátké, ale značně vlivné. Jak bylo zmíněno v kapitole 3.2, koloniální odkaz minulosti formoval zásadně cestovní ruch oblasti a určoval preference kulturních atraktivit. Především západní turisté jsou přitahováni obdivuhodnými památkami nejstarších říší a civilizací

či orientálním charakterem v podobě romantizujících představ - paláce, bazary, koření, látky, koberce, pohostinnost místních lidí a záhadné náboženské rituály - ale také oblastmi mající náboženský význam, a to zejména v Izraeli a jeho blízkém okolí. V kontrastu zmíněného, poutě do Mekky a Medíny představují jedny z největších proudů turistů v oblasti. Další menší náboženské výpravy muslimských turistů jsou na vzestupu. V současnosti oplývá region také „výstřelky stavební módy“ například v SAE, Kataru, Bahrajnu a Izraeli. Za zdůraznění stojí také „Paříž Východu“ Bejrút, egyptské (Káhira, pyramidy v Gíze, Luxor), íránské (Persepolis, Isfahán) a turecké (Istanbul, vykopávky antické Tróje, Efez) pamětihodnosti (Štěpánek, Kopačka a Šíp 2001; Drobík, Hoch a Rudincová 2012).

Bohatství přírodního a kulturního dědictví na Blízkém východě dokazuje také obstojně vysoký počet památek na Seznamu světového dědictví UNESCO (2015). Obzvláště kulturní atraktivita se těší vysokému začlenění, 77 památek se nachází na Blízkém východě, což představuje 10 % světového kulturního dědictví. Na druhou stranu jsou na Seznamu překvapivě zapsány pouze 2 přírodní atraktivita. Jednotlivé památky Blízkého východu ze Seznamu světového dědictví UNESCO jsou vypsány v příloze 4.

Selektivní předpoklady

Selektivní předpoklady cestovního ruchu „jsou řadou vzájemně se provazujících faktorů, jež dále rozhodují o výběru destinace mezi konkurujícími si regiony“ (Drobík, Hoch a Rudincová 2012, s. 14). Tito autoři pak mluví o dvou limitujících faktorech pro rozvoj cestovního ruchu na Blízkém východě - bezpečnost / politická situace a stav historických památek.

První zmíněný faktor představuje jádro této studie. V předchozích kapitolách bylo ukázáno jakou roli hraje bezpečnost a její vnímání pro cestovní ruch. Negativní dopady na Blízkém východě přitom popisuje celá řada autorů (Aly a Strazicich 2000; Pizam a Fleischer 2002; Fielding a Shortland 2011; Basu a Marg 2012; Jalilvand a Samiei 2012; Morakabati 2013; Alvarez a Campo 2014). Nyní tedy jen stručně popíšeme tento vztah v uceleném přehledu. Na Blízkém východě se nejedná o jednotlivou událost, která by utvářela krizi cestovního ruchu, ale spíše o sérii událostí po delší období. Image celé oblasti, která je často generalizována, upadá a stoupá v závislosti na konstantním politicko-vojenském napětí. Konkrétní typy politicko-vojenských rizik na Blízkém východě pak rozebíráme v kapitole 6.3.2. Ovšem nejen

turisté, zejména ti z vně regionu, reagují na nejistoty blízkovýchodní politiky. Soukromý sektor také nemá přehnanou důvěru v region, jakožto stabilní oblast pro dosažení pozitivních ekonomických obrátů, což se negativně promítá do investic, jednak v kontextu turistické infrastruktury, jednak snah cestovních kanceláří a agentur. To se pak značně promítlo v období Arabského jara. I přesto došlo v nedávné minulosti k určité diverzifikaci cestovního ruchu, přidáním produktů rekreačního cestovního ruchu ke kulturním atraktivitám, které tvořily základ počátečního rozvoje. Takovýto posun k „*sea and sand*” cestovnímu ruchu však ještě zvyšuje zranitelnost, jelikož jeho nahrazení jinou destinací je mnohem jednodušší než v případě unikátních kulturních produktů (Morakabatiho 2013). Oddělené a zabezpečené resorty pak dokážou spíše jen zmírnit tyto dopady (Hazbun 2006). Tento autor částečně popírá všeobecně přijímané dogma zranitelnosti cestovního ruchu vůči politicko-vojenským rizikům, když mluví o tzv. arabsko-blízkovýchodním paradoxu cestovního ruchu. Po 11. září se nekonal předpokládaný kolaps cestovního ruchu na Blízkém východě, jelikož američtí, evropští či japonské turisté byli hbitě nahrazeni vnitroregionálními toky turistů. Došlo tak k určité změně turistických vzorců vlivem geopolitických sil. Rozsáhlé škody Arabského jara pro blízkovýchodní cestovní ruch pak dle Al-Hamarneha (2013) znamenají úplnou restrukturalizaci celého odvětví směrem k vnitroregionálnímu systému turistické mobility. Tento systém vedle tradičních regionálních států cestovního ruchu (Egypt, SAE a Saudská Arábie) směřuje k zahrnutí nových arabských destinací Ománu a Kataru, destinací v krizích Jordánska a Bahrajnu, či nearabských zemí Íránu a Turecka. Každopádně vzhledem k tomu, že městské oblasti byly často centrem povstání, došlo tentokrát ke značnému poklesu i u vnitroregionálních turistů, kteří právě tato centra rádi vyhledávají (Morakabati 2013).

Státy Blízkého východu se často ekonomicky rozvíjí na úkor ochrany historického a kulturního bohatství. Jinak řečeno jsou tyto státy obvykle posety kulturními atraktivitami, ale ty se mnohdy dostávají do takového stavu, že pro cestovní ruch se stávají naprosto nevyužitelnými (Drobík, Hoch a Rudincová 2012). Vskutku, UNESCO (2015) umístilo v roce 2015 na Seznam světového dědictví v ohrožení hned 13 kulturních památek z Blízkého východu, což představovalo téměř polovinu ohrožených památek ve světě. Detailně viz příloha 4. Krajňák (2015) ukazuje, že blízkovýchodní památky jsou v ohrožení z důvodu přírodních i antropogenních faktorů v podobě zemětřesení, zvětrávání, ozbrojených konfliktů a válek nebo paradoxně turistického rozvoje. Poničené památky v důsledku válek v Sýrii a Jemenu, jako příklad

politicko-vojenských rizik, nám pak naznačují další dimenzi dopadů těchto rizik na cestovní ruch.

Silně spjat se selektivními předpoklady pro cestovní ruch je religiózní cestovní ruch. Tato forma cestovního ruchu dokonce v některých zemích převyšuje standardní formy cestovního ruchu. Všechna tři náboženství, zmíněná dříve, mají v oblasti nejsvětější místa, což k sobě váže fenomén poutnictví. Křesťané nejčastěji vyhledávají místa spojená se životem Ježíše a prvních křesťanů - Jeruzalém, Nazaret, Masada, Betlém, ale také místa spjatá se Starým zákonem, tj. židovstvím. Podobné preference pak převládají u početné celosvětové židovské diaspory. Tzv. *hadždž*, pouť do Mekky, je povinno absolvovat pro každého zdravého muslima alespoň jednou za život. Kdykoliv pak mohou absolvovat tzv. malou pouť do Mekky (*umra*). Pro šiitské muslimy je důležitý svátek *ašúr* v sousedním Iráku (Drobík, Hoch a Rudincová 2012). Z dalších alternativních forem cestovního ruchu lze vypíchnout dobrovolnický, solidární a dobrodružný cestovní ruch, které začaly v období Arabského jara nahrazovat tradiční kulturní cestovní ruch například v Káhiře, spolu s tisíci formálními a neformálními žurnalisty a akademickými odborníky (Al-Hamarneh 2013).

Realizační předpoklady

„Mezi tyto předpoklady řadíme zejména institucionální a infrastrukturní předpoklady cestovního ruchu, které účelově využívají lokalizačních a selektivních předpokladů cestovního ruchu” (Drobík, Hoch a Rudincová 2012, s. 43). Zejména státy Perského zálivu dosáhly určitého ekonomického zázraku v souvislosti s cestovním ruchem, jelikož jim export nerostných surovin umožnil financování náročných a grandiózních projektů. Došlo k budování turistické infrastruktury na nejvyšší úrovni, například symbol Dubaje Burdž al-Arab patří k nejznámějším hotelům na světě. Na rozvoji se pak zásadně podílí též boom letecké dopravy díky strategické pozici regionu na hlavních leteckých trasách - společnosti Fly Emirates z Dubaje, Etihad Airlines z Abú Dhábí, Qatar Airways z Dauhá (Drobík, Hoch a Rudincová 2012).

Většina zemí se řízením cestovního ruchu programově zabývá a k tomuto účelu mají vytvořené, podle evropského vzoru, i národní agentury cestovního ruchu, jež poskytují velké množství informací o destinacích, politické a ekonomické situaci, bezpečnosti, vízové povinnosti či základních kulturních specifikách. Daher (2007) však tvrdí, že jednou z převládajících charakteristik politik cestovního ruchu v některých blízkovýchodních zemích je propast mezi navrhovanými politikami a strategiemi na

jedné straně a skutečnostmi či implementací na straně druhé. Zatímco mnoho zemí přijímá modernistické rozvojové paradigma, které se zaměřuje na ekonomický růst a upřednostňuje formální sektor cestovního ruchu, neformální sektor je obecně vyloučen z národních politik. Například podpora mezinárodním hotelovým řetězcům a snahy přilákat obří turistické investice kontrastují s nezájmem o podporu malých a středních podniků, jako jsou hostely a místní rodinné firmy, jež jsou zcela vyloučeny z národních vizí turistického rozvoje. Problém této nerovnoměrné podpory ilustrují enklávy turistických resortů. Tyto fyzicky oddělené oblasti reprezentují formální sektor cestovního ruchu, neformální sektor symbolizuje zase jeho „otevřená“ struktura. Enklávy lze nalézt v Egyptě (Sharm El Sheikh) či Jordánsku (Akaba). Turisté v těchto resortech zřídka opouštějí své útočiště, často vlastněné hotelovými řetězci, a pokud se tomu tak stane, zůstávají stále ve sdílených prostorech nazývané „hotelové promenády“. V konečném důsledku dochází k obrovským únikům příjmů z cestovního ruchu směrem ven.

Místní instituce musí také pracovat s limitujícími selektivními předpoklady. Politicko-vojenská rizika pro ně představují hlavní výzvu. Avraham (2015) popisuje řadu technik, které byly využity k obnově pozitivní image v době Arabského jara. Konkrétně se zaměřil na práci s médií. Často docházelo ke zvýšené spolupráci s tradičními médií, ale v některých případech také k jejich zastrasování a blokování, jindy zase došlo k přeorientování na alternativní média. Konkrétní snahy zahrnovaly ignorování a zlehčování krize, ale také její uznání a prezentování sebe sama jako bezpečné oázy v regionu. Dále bylo využíváno kulturních a sportovních událostí doma a v zahraničí, jakožto pozitivních událostí koncentrovaných v určité lokaci a čase a majících potenciál „změkčit“ image. Jindy zase byla napjatá politická situace prezentována jako atraktivita. Zajímavou strategií, ale často aplikovanou na Blízkém východě, představuje geografické distancování se od regionu Blízký východ. Například Egypt a Izrael popisovali svoji lokaci jako východní Středomoří. Zbylé strategie lze označit jako zesměšňování stereotypů, důraz na podobnost a přeorientování na jiné trhy. O obratu k domácím a vnitroregionálním turistům již byla řeč, dle Al-Hamarneha (2013) byly v „post-období 11. září“ osloveny také postsocialistické a asijské trhy: Rusko, Česko, Polsko, Ukrajina, Indie, Malajsie, Írán a zejména Čína.

6.2.4 Nové trendy v blízkovýchodním cestovním ruchu

Kovjanic (2014) vidí zlepšené turistické produkty nebo investice do propagace cestovního ruchu jako důvody, proč cestovní ruch na Blízkém východě vzkvétá. Další „pull faktory“, přitahující zejména arabské turisty do regionálních destinací, zahrnují zkvalitňující se turistickou infrastrukturu (nové hotely, tematické parky, resortní projekty, nákupní centra) a obecnou infrastrukturu umožňující zvýšenou mobilitu v regionu (moderní silnice a letiště).

Zde se zaměříme především na jev, který zaujal významné místo na Blízkém východě v novém tisíciletí a představuje paradox hned z několika hledisek, tedy tzv. islámský cestovní ruch. Zesilující proudy vnitroregionálních turistů dokázaly odvrátit kolaps cestovního ruchu na Blízkém východě a zároveň zpochybnily hned několik široce přijímaných teorií. Jednak vysokou zranitelnost cestovního ruchu vůči politicko-vojenským rizikům, ale také odmítání cestovního ruchu islámem. Naopak, podle Kropáčka (1999), dobře situované střední vrstvy na Blízkém východě přijaly cestování jako součást svého životního stylu. Vzhledem ke kulturním specifikům se však více či méně liší od západních preferencí. Intelektuální a poutnická mobilita tradiční muslimské společnosti se udržela dodnes, ovšem přibyly i „sekulární“ formy cestovního ruchu. Jejich typickým rysem je rodinný charakter, když se k pobytu často přemísťuje celá rodina v širokém slova smyslu, tj. tři generace. Vyhledávána jsou zejména města a jejich trhy, oblíbené jsou také výlety do pouště, stanování, sokolnictví, koňské i velbloudí dostihy a činnosti připomínající nedávnou beduínskou minulost. Přímořský cestovní ruch si získal určitou oblibu pod evropským vlivem, ale ženy zůstávají zahalené, popřípadě přetrvává segregace. Každopádně cestovní ruch stále často bývá spojován s chováním nepřijatelným vůči islámským hodnotám a kulturním tradicím. „Pozápádňování“ či úpadek morálních hodnot zůstávají chápány částí společnosti jako doprovodné jevy cestovního ruchu (Kovjanic 2014).

Daher (2007) rozděluje Blízký východ do dvou skupin na základě příjezdového cestovního ruchu:

- (1) státy s bohatou historií cestovního ruchu díky kulturnímu bohatství, kam spadá Egypt, Jordánsko, Libye, Sýrie, Irák a Turecko.
- (2) státy s nerelevantním, z hlediska závislosti, příjezdovým cestovním ruchem - Kuvajt, Saudská Arábie, Katar, SAE.

Občané druhé skupiny států se ale hojně podíleli na výjezdovém cestovním ruchu do Evropy a Spojených států amerických. 11. září a následné události pak změnila směr jejich pravidelných výjezdů a v Libanonu, Turecku, SAE, Bahrajnu nebo Egyptě začali nahrazovat evropské a americké turisty, jejichž zájem o tyto destinace nepřekvapivě opadl. Jedním z důvodů příklonu ke kulturně bližšímu regionu byl fakt, že se Arabové a muslimové stali častými objekty bezpečnostních kontrol a byrokratických obtíží v podobě striktních vízových opatření a zároveň u nich převládl obecný pocit, že by nadále nebyli na Západě vítáni. Mnoho muslimů tak nyní preferuje pobyt v oblastech vyznačující se stejnou kulturou při výběru své destinace. Dle Hazbuna (2006) však tito turisté neoplývali pozitivní reputací. Jejich podíl na mezinárodních příjezdech blízkovýchodních států sice byl vždy značný, ale jako důležitý segment cestovního ruchu nikdy chápáni nebyli. Vyhýbání se hotelům, turistických autobusům, průvodcům a jiné turistické infrastruktuře určené primárně mezinárodním turistům způsobovalo nezájem ze strany domácích představitelů cestovního ruchu. Postupně však došlo k rozpoznání důležitosti těchto turistů pro domácí ekonomiky. Zejména v období krizí, což se promítlo v uvolňování restrikcí na přeshraniční cestování, odstraňování požadavků k získávání víz a uzavírání bilaterálních dohod o spolupráci v cestovním ruchu mezi státy. Implementovány byly také radikální úpravy infrastruktury: rodinná zábavná zařízení, rozmanitá nákupní infrastruktura, apartmánové hotely pro dlouhodobé rodinné dovolené, požadavky na halal pohostinství a vnitroregionální síť levných aerolinek. Arabské jaro pak ještě více posiluje důraz na vnitroregionální cestovní ruch, jehož hodnoty ovšem také poklesly. Politická turbulence tak zamávala s celým odvětvím (Al-Hamarneh 2013).

Navzdory zmíněnému, očekávají představitelé *Světové organizace cestovního ruchu* výrazný růst v následující dekádě (AFP 2016). Hlavními tahouny budou státy Perského zálivu v čele se SAE, resp. Dubají. Abychom zkompletovali regionální obraz, musíme zmínit nadcházející události, které se zde s velkou pravděpodobností v brzké budoucnosti uskuteční: Fotbalové mistrovství světa v Kataru v roce 2022 a Světová výstava (EXPO) v Dubaji v roce 2020. Kromě toho události, jako Velká cena Formule 1 v Abú Dhabí jsou již zafixované v myslích turistů (Kovjanic 2014). Konkurenční Dubaj má zase dlouholetou tradici MICE cestovního ruchu. Za obrovským úspěchem rozvoje této destinace stojí dlouholetá práce budování vícevrstevnaté dlouhotrvající image a marketingové strategie, jež dokázaly překlenout i krizové roky 2008-2011. Vybudování takovéto image trvá několik roků, avšak její zničení může nastat v mžiku

jedním špatným rozhodnutím (Al-Hamarneh 2013). Dle tohoto autora vzestup politického islámu a pokračující nestabilita představují hlavní současné a budoucí výzvy pro cestovní ruch v regionu.

6.3 Politicko-vojenská rizika na Blízkém východě

6.3.1 Politickogeografický vývoj Blízkého východu

„V průběhu tisíciletí oblast zažila nesčetné množství střetů mezi zdejšími národy i mnoho nájездů z jiných oblastí (křižáci z katolické Evropy, Mongolové, Turci aj.)” (Havlíček a Bičík 2010, s. 9).

Historický přehled vývoje Blízkého východu nám předkládá Lewis (1995), a to od doby předkřesťanské a předislámské, přes éru hlavního rozkvětu islámu, následovaná úpadkem, kdy oslabená říše musela doma i za hranicemi čelit současně útokům řady nepřátel. Dále přes pokračující dozvuky mongolského vpádu, vznik Osmanské říše, její pozvolný rozpad, doprovázený novověkou intervencí Ruska, Rakouska, Francie a Velké Británie až do srdce samotného Blízkého východu a převládnutí evropského kolonialismu/imperialismu až nakonec po postkoloniální období.

O hegemonii tak historicky v oblasti usilovala celá řada domácích, ale i vnějších uskupení. V 19. a 20. století se hegemonem nestaly ani soupeřící Osmanská říše či Írán, ale naopak převládl vliv západní civilizace. Vítězství v první světové válce znamenalo pro Francii a Velkou Británii definitivní rozdělení sfér vlivu na většině území Blízkého východu po finálním odstranění starého režimu. Turecko, Írán a většina arabského poloostrova tomuto údělu unikly, ale zbytek již podléhal tzv. Sykes-Picotově dohodě, a to navzdory příslibenému národnímu státu Arabům za jejich pomoc v boji proti Osmanské říši (např. Čejka 2013). Státy tak byly spravovány evropskými mocnostmi pod mandátem *Společnosti národů*, aby je připravily na nezávislost. V důsledku hospodářského vyčerpání a odporu místního obyvatelstva však začaly některé státy brzo nabývat formální nezávislost (Egypt a Irák). V levantských státech se mandátní správa udržela mnohem déle. Toto období do druhé světové války pak lze chápat jako určitou mezihru, ve které zásahy cizích mocností pozměnily politickou mapu regionu (Lewis 1995). Jinak řečeno, pozůstatky kolonialismu představují spory o vymezení hranic do současnosti. Ty byly vymezeny na základě národních tužeb, koloniálních aspirací a imperiálních potřeb evropských zemí, nebrající v potaz potřeby a schopnosti těch, co žijí na Blízkém východě (Biger 2012). Kromě toho vliv (neo)kolonialismu, ale to platí

těž třeba pro mongolské nájezdy, zanechal v oblasti mnohem více stop. Stále pak probíhá zápas mezi všemi, kdo se obávají jejich lákavé a zhoubné moci a těmi, kteří v nich naopak spatřují pokrok a další příležitost pro vzájemné obohacování (Lewis 1995). Dle Černého (2011) kolonialismus a vměšování Západu do záležitostí islámského světa vždy vyvolalo odezvu ve formě náboženské obrody.

Zájem o region spočívá v jeho strategickém a hospodářském významu (Fogaš 2008). Tak například obchodní a strategické zájmy Evropanů o místní cesty vedly v 19. století k zřizování námořních základen v Perském a Adenském zálivu. Zásadní zlom znamenal objev nových ložisek nerostných surovin na konci 19. a začátku 20. století, především ropy a zemního plynu (Lewis 1995). Počátkem 50. let se sice západní velmoci stáhly prakticky ze všech zbylých okupovaných území, ovšem s nástupem studené války se region stal přední geopolitickou zájmovou oblastí opět z výše zmíněných důvodů. Základem pro takovou vizi Blízkého východu vychází z historického geopolitického konceptu Mackindera (1994). V jeho slavném díle *Geographical Pivot of History* tvrdí, že kdo chce vládnout světu, musí vládnout oblasti současného Ruska. Tato teorie byla později modifikována americkými geopolitiky během studené války, pro které tzv. Rimland²³, zahrnující i Blízký východ, představoval klíčovou oblast (Hnízdo 1994). Zájem euro-amerického světa o Blízký východ pak ještě vzrostl po zemětřesení ropných cen v 70. letech (Mabro 1992).

Geopolitické soupeření v rámci bipolárního světa se také projevovalo v arabsko (paletinsko)-izraelském konfliktu. Poté co Velká Británie opustila oblast tehdejší Palestiny na základě rozhodnutí *Organizace spojených národů* o jejím rozdělení na židovský a arabský stát, začalo být brzo zřejmé, že Izrael se přidá na americkou stranu. Sovětský svaz tak svoji podporu přeměroval na arabské státy²⁴. Ty neakceptovali rozdělení Palestiny a započaly ofenzivu po vyhlášení nezávislosti státu Izrael v roce 1948. Izrael nejen že svá území ubránil, ale podařilo se mu je i rozšířit. Odmítnutí izraelského státnictví resultovalo v celou řadu válek (1956, 1967, 1973, 1982 a 2006), jež končily vždy více či méně podobným výsledkem, tj. upevnění pozic Izraele, popřípadě jeho rozšíření a zvýšené sebevědomí. Rozšíření izraelské kontroly na západní břeh Jordánu a pásmo Gazy dodalo konfliktu nový směr, to následně vedlo k palestinským povstáním, tzv. první a druhá intifáda. Dnes je situace ještě více

²³ Vnitřní okruh - vyčleňuje evropské pobřeží, arabskou pouštní oblast a asijskou monzunovou oblast.

²⁴ Ještě v roce 1948 však povolil dodání zbraní do Izraele z Československa, což bylo jedním z klíčových faktorů, které umožnily Izraeli první válku přežít.

komplikovanější než po druhé světové válce vlivem určitých kroků a prohlášení, jež jen stěží mohou být vzaty zpět. Výroky o zahánění Židů do moře, smrtící teroristické útoky, následné vojenské odvety Izraele, politika osidlování, výstavba bariér posouvající hranice Izraele apod., posílají konflikt do téměř neřešitelné spirály (pro podrobný popis konfliktu Čejka 2013).

Další klíčové spojence pro Spojené státy americké během studené války představovaly na Blízkém východě Turecko a Írán. Nespokojenost a separatistické tendence kurdských menšin právě v Turecku, ale třeba i v Iráku, představují jen jeden z mnoha konfliktů. Se získáním nezávislosti tedy politické problémy neskončily - staré konflikty přetrvaly a na úrovni vnitrostátní, mezistátní i mezinárodní vznikly nové (Lewis 1995). Autor hovoří zejména o urputných a vytrvalých bojích náboženských, sektářských, etnických, kmenových, oblastních a místních sil v Libanonu či neustálých konfliktech v jižní Arábii na území Jemenu a Ománu. V roce 1979 ztratily Spojené státy americké spojence v Íránu, kde proběhla Íránská islámská revoluce, která do čela státu přivedla šiitského duchovního vůdce ajatolláha Chomejního a ukončila vládu Muhammada Rézy Šáha Pahlavího, snažícího se o liberalizaci a sekularizaci státu. Celkově oslabeného Íránu chtěl využít irácký prezident Saddám Husajn, válka však nabyla podoby vlečícího se konfliktu, hranice zůstaly prakticky nezměněné a stala se jedním z nejkrvavějších konfliktů na Blízkém východě (Fogaš 2008). Paradoxně si tak většina států dokázala uchovat územní celistvost, a to navzdory faktu, že se jedná až na několik výjimek o umělé útvary vytvořené působením zvnějška. Stejně tak se neuchytily ani panarabské vize (Lewis 1995).

Dle Özalpa (2011) i dnes drží Blízký východ důležitou pozici v mezinárodní politice. Neregionální mocnosti - Spojené státy americké a Evropská unie - chtějí transformovat zdejší politické systémy k vytvoření mírového prostředí v dlouhodobém horizontu, přičemž Blízký východ momentálně představuje jeden z nejkonfliktnějších regionů. Kropáček (1999) tvrdí, že dnešní zájem Západu o region ožívuje zejména napětí vyvolávané radikálním islamismem, který po zániku bipolárního světa je vykreslován jako vážná potenciální hrozba.

Na začátku nové geopolitické etapy byla americká a evropská laická i odborná veřejnost silně ovlivněna Huntingtonovou (2001) globální geopolitickou myšlenkou hrozícího „střetu civilizací“. V jeho práci odmítá Bushův „Nový světový řád“ a tvrdí, že svět se stal multipolárním, rozdělený na civilizace, jež se soustředí kolem své kultury. Kulturní rysy a povědomí narůstá zejména v čínské a islámské civilizaci, kde hlavním

řídícím faktorem je populační růst. Západní civilizace by pak měla rozpoznat, že její hodnoty a kultura nejsou univerzálními a měla by podle toho jednat a změnit její politiku. Huntington nikdy explicitně nezmiňuje ozbrojený konflikt mezi civilizacemi, ovšem takovéto závěry často přijímá celá řada publicistů. Krvavé hranice islámu se stalo oblíbeným heslem médií. V důsledku se tak stvořil v islámském světě pocit, že po zhroucení východního bloku vidí Západ v nich nového nepřítele. Dle Kropáčka (1999) se tento názor promítnul v průběhu a po první válce v Zálivu. Irácká okupace Kuvajtu zapříčinila hlubokou vnitro-arabskou krizi. Spojené státy americké sice byly podporovány většinou blízkovýchodních států, ale zároveň již tehdy byly obviňovány z agrese za účelem prosazování „Nového světového řádu“ nebo z velmocenského boje o ropná ložiska. Každopádně představuje toto období zlomový bod v expanzi islamistických hnutí, která se začala vymezovat vůči zkorumpovaným prozápadním režimům, jež vládly téměř po celém arabském Blízkém východě.

Po 11. září - další zásadní milník mezinárodní politiky - západní pocit z hrozby radikálního islamismu vyeskaloval až do invaze Afghánistánu a Iráku. Ovšem stejně jako první válka v Zálivu vedla k oživení politického islámu (rozuměj islamismu), nejinak tomu bylo i v případě druhé války v Zálivu. Černý (2011) zkoumá faktory zapříčiňující vzestup islamistických hnutí komplexněji a interdisciplinárně. Dle něj politický islám, jenž se rozléhá ze severní Afriky přes Blízký východ do jihovýchodní Asie, představuje extrémně širokou, heterogenní, nesourodou a nejednotnou paletu sociálních hnutí, organizací a politických stran. Nicméně se jedná o „nadmárodní fenomén“ vzhledem k jeho společným příčinám v podobě strukturální změny a diskreditace sekulárních ideologií²⁵. Jeho základní myšlenka tvrdí, že hlavní společnou příčinou vzestupu politického islámu je nerovnoměrný rozvoj několika dimenzí. Demografická, urbanizační, vzdělanostní a mediální modernizace předstihly modernizaci ekonomickou a dokonce pomalejší modernizaci politickou. To znamená, že rostoucí aspirace, očekávání a uvědomění nemohou být uspokojeny ekonomickým vývojem v přelidněném - zejména mladou populací - regionu Blízkého východu, který se vyznačuje vysokou mírou nezaměstnanosti, zkorumpovanými represivními vládami, které v očích populace nerespektují pravidla islámu a jsou podporovány vládami Západu s narušenou reputací vlivem (neo)kolonialismu. A tak jsme od 70. let minulého

²⁵ Podle Kropáčka (1999) se často ve vědeckých kruzích mluví o nástupu postsekularismu. Právě odmítání sekularismu představuje určitou blízkovýchodní anomálii oproti obecnému modelu modernizace. Postsekularismus pak může působit jako katalyzátor při prosazování sociálních a politických reforem.

století svědky pokračujícího konfliktu stále méně populárních sekulárních politicko-ekonomických vládnoucích elit a nastupující opozice islamistů hlásící se k islámu, přitahující velké masy nespokojených občanů²⁶. Tento konflikt nebyl správně vyřešen a tak se přetransformoval do nevídaného násilí, jež vypuklo na jaře roku 2011.

V našem vymezeném regionu byly Egypt, Bahrajn, Jordánsko, Jemen nebo Sýrie přímo zasaženy tzv. Arabským jarem. Víceméně se však promítlo i do ostatních států ať už přímo či nepřímo. To co započalo jako protestní snahy o politickou a ekonomickou změnu však nabralo v jednotlivých státech jiný směr a vedlo k odlišným politickým výsledkům - změna režimu, přetrvávající ozbrojený konflikt nebo potlačení povstání režimem a zachování *statusu quo*. V Egyptě masová povstání vedla ke svržení režimu, jenž byl nahrazen vládou Muslimského bratrstva, která však byla opět svržena po armádním puči. Bahrajn naopak ukázal značnou odolnost a zdejší povstání bylo silně potlačeno. Jordánsko zažilo menší turbulence a král nabídnul omezené reformy, aby předešel větší politické výzvě. Jemenská situace je v kontextu Arabského jara specifická a spíše se jedná o pokračování dlouholetého soupeření, nicméně i zde rozsáhlé násilné protesty nakonec vedly k částečnému odstoupení prezidenta. V konečném důsledku se povstání přetransformovalo do vnitrostátní války, jež nedávno nabrala podobu internacionalizované války s intervencí Saudské Arábie z důvodu mocenského soupeření v regionu s Íránem (Dalacoura 2012, Niakooee 2013).

Nejzávažnější průběh Arabského jara lze sledovat v Sýrii. Zde počáteční boj za politickou změnu s ekonomickými kořeny přešel do bludného kruhu násilí z důvodu tvrdé vládní reakce, radikalizace opozice a zahraniční intervence. Sýrie se tak stala zástupnou střelnicí pro mocenské soupeření regionálních a světových „mocností“. Bohužel i společnost se postupem času polarizovala podél náboženských, etnických a kmenových linií, což vedlo k řadě lokalizovaných konfliktů²⁷. Proto se v zemi dnes překrývá celá řada konfliktních vrstev. Situaci pak komplikuje i nejednotnost opozice, skládající se zejména z islamistických hnutí, jimž se dostalo značné podpory ze Západu (Krajňák 2016).

Zde je klíčové si připomenout rozlišování mezi islamismem a radikálním islamismem. Politický islám většinou hledá inspiraci v úspěchu turecké Strany

²⁶ Autor pak vidí určitou paralelu mezi současným socio-politickým rozvojem Blízkého východu a obdobím od 18. až do poloviny 20. století v Evropě, jež vyvrcholilo devastujícími konflikty.

²⁷ Proto ačkoliv se často mluví o dlouhotrvajícím střetu mezi sunnitskou a šíitskou větví islámu, zejména konflikt v Sýrii nám naznačuje, že situace je mnohem komplikovanější. Takováto polarizace roste zejména v dobách krize, kdy nepřidání se k jedné straně může představovat značné riziko. A tak je myšlenka náboženské identity, jak už tomu tak bývá, využívána lídry na lokální i národní úrovni.

spravedlnosti a rozvoje - často chápána jako islámský ekvivalent k evropským křesťanským konzervativním stranám - spíše než v radikálních uskupeních (Černý 2011). Na druhou stranu britský odborník na politiku moderního Blízkého východu Hellyer (2015) ve svém sloupku pro deník *The Guardian* naznačuje, že pouhé rozlišování mezi islamismem a radikálním islamismem je nedostatečné až nesprávné. Vadou přístupu je přílišná generalizace. Islamisté nejsou ekvivalentem k Al-Káidě, ale ani nejsou všichni přirozenými spojenci progresivních a demokratických politik. Musíme se zdržet zobecňování, která nás vedou k označování skupin za nepřátele a přátele, aniž bychom zohlednili jejich původ, chování a vztah vůči ostatním. Toto nepochopení lokálního kontextu představuje jednu z příčin vzniku tzv. Islámského státu. Ten nejen zásadně proměnil konflikt v Sýrii a terorizuje obyvatelstvo na velkém území Iráku, ale operuje takřka po celém regionu Blízkého východu i mimo něj (Barrett 2014). Zároveň představuje jednu z největších hrozeb pro blízkovýchodní cestovní ruch.

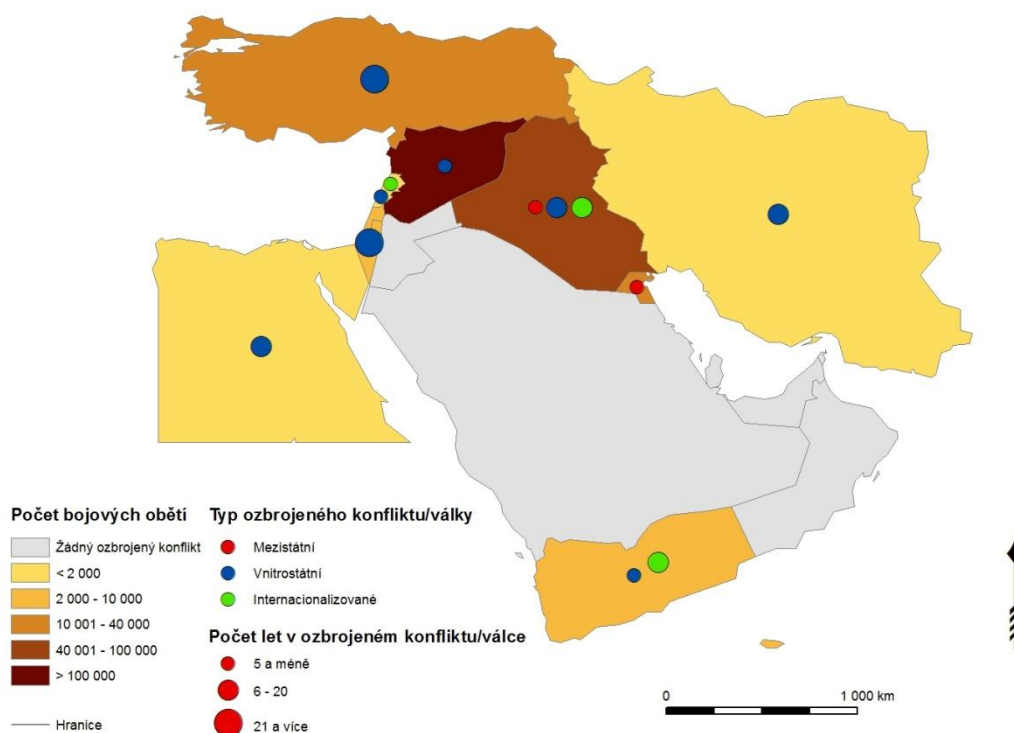
Opomenout také nelze další menší konflikty sledující náboženskou, etnickou, kulturní a politickou roztržičnost, což z oblasti tvoří trvalé ohnisko napětí ve světě (Havlíček a Bičík 2010). Těžba a export více než 50 % světových zásob ropy a zemního plynu sice umožnily podstatně zvýšit životní úroveň obyvatelstva, zároveň však snaha získat přístup k této surovině představuje nezanedbatelnou „podpříčinu“ zdejších konfliktů a jak již bylo naznačeno i určitých velmocenských zájmů (Mabro 1992). Dle Fogaše (2011) patří k nejvýznamnějším a nejcennějším strategickým surovinám bezpochyby i sladká voda. Fenomén přístupu k tomuto nedostatkovému přírodnímu zdroji na Blízkém východě bude pravděpodobně i v budoucnosti patřit k nejdůležitějším příčinám vojenských konfliktů mezi státy. Téma politicko-geografické situace na Blízkém východě je tak široké, že není možné pokrýt každý jeho aspekt. V následující kapitole 6.3.2 se i přesto pokusíme dále rozebrat typy politicko-vojenských rizik asociované s Blízkým východem, a to zejména pomocí grafických prvků.

6.3.2 Vybrané typy politicko-vojenských rizik na Blízkém východě

Mapování a statistickému hodnocení válek a ozbrojených konfliktů se věnuje celá řada datasetů, resp. institucí (Tomeš 2007). Jeden z hlavních představuje *Uppsala Conflict Data Program*. Zde je ozbrojený konflikt definován užitím ozbrojených sil mezi dvěma stranami, kde alespoň jedna je vláda a během jednoho kalendářního roku dojde k více než 25 válečným obětem (UCDP 2015b).

Z obrázku 7 lze pozorovat, že Sýrie v období 1990-2014 utrpěla nejvyšší počet přímých obětí z ozbrojených konfliktů, a to navzdory relativně krátkému období které strávila ve válce, tj. až od Arabského jara. Vysokých hodnot obětí dosahuje taktéž Irák. První válka v Zálivu, následné režimní represe a druhá válka v Zálivu sice přispívají k tomuto vysokému číslu, jednoznačně nejhorším obdobím byl však rok 2014, když se promítla brutalita Islámského státu na jeho území. Naopak Izrael, jenž se nachází v dlouhotrvajícím konfliktu, dosahuje oproti ostatním zemím postižených ozbrojenými konflikty relativně nízkých počtů přímých obětí. To lze připisovat moderně vybavené a kapacitně schopné armádě (např. Čejka 2013). Na druhou stranu jsou do statistik Izraele započítávány i hodnoty za Palestinu, proto jiné vysvětlení představuje změna taktiky vedení boje, jelikož ještě v 90. letech považoval Lewis (1995) místní konflikt za jeden z nejkrvavějších. Vysoká čísla Turecka jsou dána dlouhotrvající kurdskou otázkou. Jordánsko, Saudská Arábie, Bahrajn, Katar, SAE a Omán naštěstí nezažily žádný ozbrojený konflikt během tohoto období. Hlavní důvod pak bude nejspíše spočívat v metodě cukru a biče, jež mohou zejména státy Perského zálivu využívat díky tzv. petrodolarům. Když se podíváme podrobněji na poslední dostupná data od UCDP (2015a), která byla za rok 2014 v době zpracování této práce, odhalíme šest států uvnitř ozbrojeného konfliktu / války - Sýrie, Irák, Jemen, ale též Izrael, Libanon a Egypt, kde operují buňky Islámského státu.

Obr. 7: Ozbrojené konflikty a přímé bojové oběti na Blízkém východě mezi lety 1990 - 2014

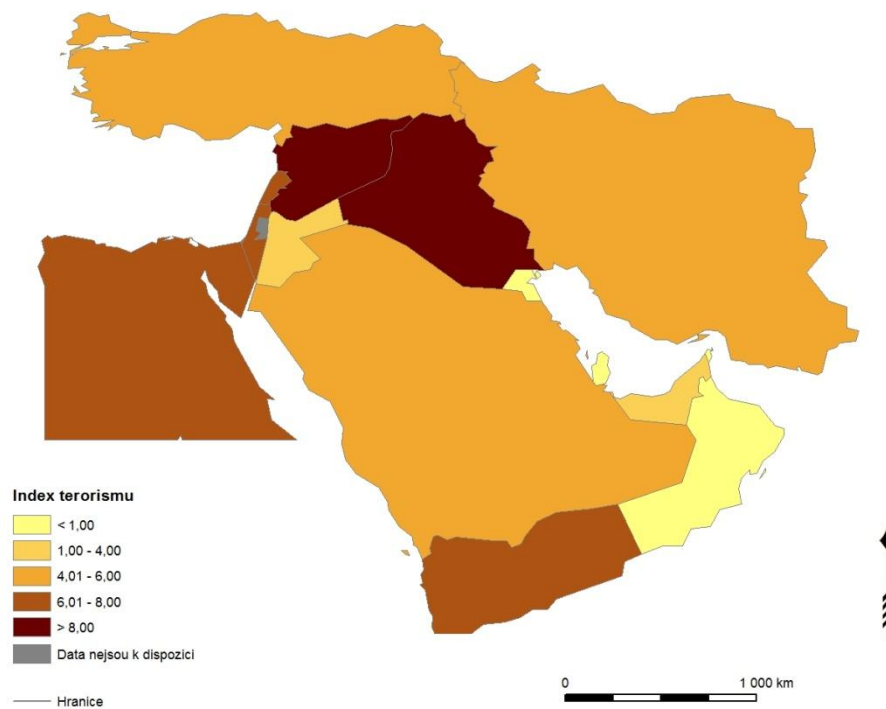

Pozn.: Izraelsko-palestinský konflikt považován za vnitrostátní; kurdská otázka - vnitrostátní konflikt; Severní Jemen - Al-Káida z Arabského poloostrova - internacionalizovaný konflikt.

Zdroje: UCDP (2015a), ESRI (2016).

V první desítce terorismem postižených zemí nalezneme hned tři z Blízkého východu. Irák se nachází dokonce na nelichotivé první pozici, kterou drží už od roku 2004. Islámský stát je zde zodpovědný za většinu přihlášených teroristických útoků. Jeho primárním cílem bývají soukromé osoby, a to za využití výbušnin. V posledních letech však je patrná změna v taktice, když dramaticky vzrostly počty únosů. Válečné aktivity organizace, zejména na půdě Sýrie, nejsou započítány do této statistiky. I přesto lze Sýrii nalézt na páté pozici v tomto žebříčku. Terorismus zde bývá využíván jako doprovodná aktivita k probíhající válce, a to zejména ze strany rebelů sledující politické, ekonomické, náboženské nebo sociální cíle spíše než militární. Většina útoků se soustředí do čtyř největších měst, nejčastěji je za ně odpovědný opět Islámský stát. Velký podíl má ale také pobočka Al-Káidy Fronta an-Nusrá. V první desítce pak končí ještě Jemen. Vysokých hodnot však dosahuje také Egypt, Libanon a Izrael, popřípadě Turecko. Naopak malé ropné státy Perského zálivu mají téměř nulovou zkušenost s terorismem, vyjma Bahrajnu (Institute for Economics and Peace 2016b). Pro podrobnější regionální srovnání viz obrázek 8.

Obr. 8: Terorismus na Blízkém východě v roce 2015

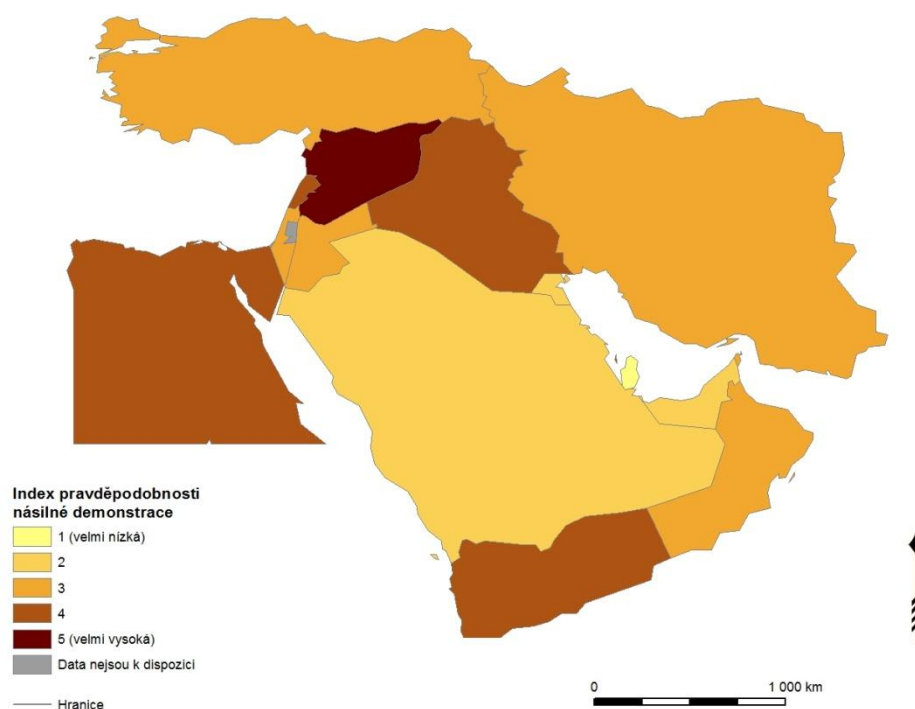

Pozn.: 0 = nulový dopad terorismu; 10 (Irák) = nejvyšší dopad terorismu.

Zdroj: ESRI (2016), Institute for Economics and Peace (2016b).

Ačkoliv pravděpodobnost výskytu násilných demonstrací ve světě v posledních letech rostla, tak v roce 2015 došlo k jejímu poklesu. K tomu přispělo i zlepšení na Blízkém východě, kde protesty Arabského jara polevily. To neplatí pro Sýrii, kde demonstrace za politickou a ekonomickou změnu stále pokračují simultánně s válkou. Zajímavostí je, že Saudská Arábie, Kuvajt, SAE a především Katar dosahují v tomto ohledu lepších výsledků než některé státy západní Evropy (Institute for Economics and Peace 2016a). Více o regionální diferenciaci obrázek 9.

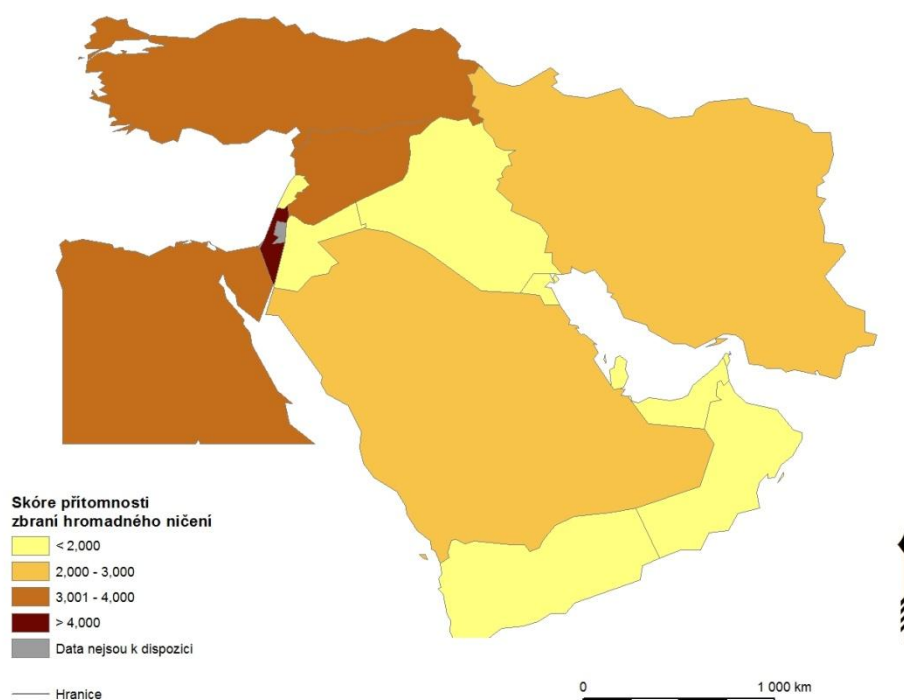
Obr. 9: Pravděpodobnost násilných demonstrací na Blízkém východě v roce 2015

Zdroj: ESRI (2016), Institute for Economics and Peace (2016a).

Institute for Economics and Peace (2016a) varuje, že za účelem posílení kapacit v rámci konfliktů, jaký probíhá například v Jemenu, mohou blízkovýchodní státy vylepšovat svůj zbrojní arzenál. Zde je naráženo zejména na Saudskou Arábii a Írán. Obecně je přijímáno, že Írán vidí ve svém jaderném programu možnost vylepšení regionálního vlivu, sledující cíl stát se pravým regionálním hegemone. To samozřejmě zneklidňuje i Saudskou Arábii, jež po Íránu představuje dalšího kandidáta pro jadernou proliferaci na Blízkém východě. V současnosti se však zdá, že Saudská Arábie do jaderného soupeření nevkročí, a to přesto, že se Rijád začíná připravovat na post-americký Blízký východ (Guzansky 2013). V tomto ohledu sehrává klíčovou roli Obamova dohoda o íránském jaderném programu (White House 2016). Data z Institute for Economics and Peace (2016a), graficky znázorněné v obrázku 10, nicméně ukazují, že z hlediska přítomnosti zbraní hromadného ničení jsou na tom v regionu ještě hůře Turecko, Sýrie a Egypt, nejhůře pak Izrael. Jeho vlastnictví jaderných zbraní je veřejným tajemstvím (např. Čejka 2013).

Obr. 10: Zbraně hromadného ničení na Blízkém východě v roce 2015

Pozn.: Vyšší hodnota skóre značí větší přítomnost zbraní hromadného ničení.

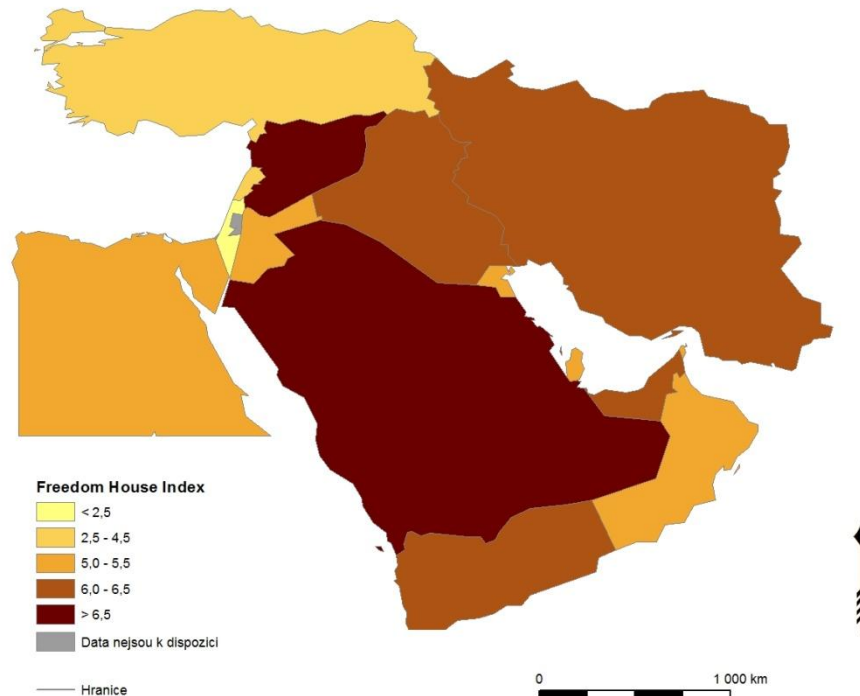
Zdroj: ESRI (2016), Institute for Economics and Peace (2016a).

Porušování lidských, politických práv a občanských svobod představuje specifický typ politicko-vojenských rizik. Blízký východ je v tomto ohledu jednou z nejhorších částí světa, a tak zde nalezneme dle Freedom House Indexu (2016) nejhorší z nejhorších. Konkrétně se jedná o Saudskou Arábii a Sýrii. Prakticky však všechny státy lze vnímat jako nesvobodné, a to platí i pro turisticky oblíbené, jako jsou Egypt nebo státy Perského zálivu. Turecko se v kontextu Blízkého regionu sice řadí mezi svobodnější, z celosvětového pohledu však pod vedením prezidenta Erdoğana dosti pokulhává. Výjimku v regionu tvoří Izrael, ovšem i u něj Čejka (2013) zpochybňuje určité prvky demokracie.

Černý (2011) v souvislosti s místními autoritářskými režimy mluví o bílém místě na našich mentálních mapách, kde jsou represe dlouhodobě přehlíženy, zlehčovány nebo dokonce ospravedlňovány. A tak řekne-li se represivní režim naskočí spouště z nás na mysl Severní Korea, Rusko, Čína, Kuba, Bělorusko, případně Írán, ale i Saudská Arábie. Naopak opominuty zůstanou státy jako Jordánsko, Kuvajt nebo SAE, ty se přitom často mohou, co se do míry autoritářství týče, prve zmíněným více než rovnat. Jinak řečeno strategickým spojencům Washingtonu v geopoliticky klíčovém regionu se

rádo přiděluje označení liberální. O to větší problém pak znamená stagnující, možná i mírně stupňující se trend represí v čase. Regionální rozdíly nám graficky ukazuje následující obrázek 11.

Obr. 11: Politická práva a občanské svobody na Blízkém východě v roce 2015

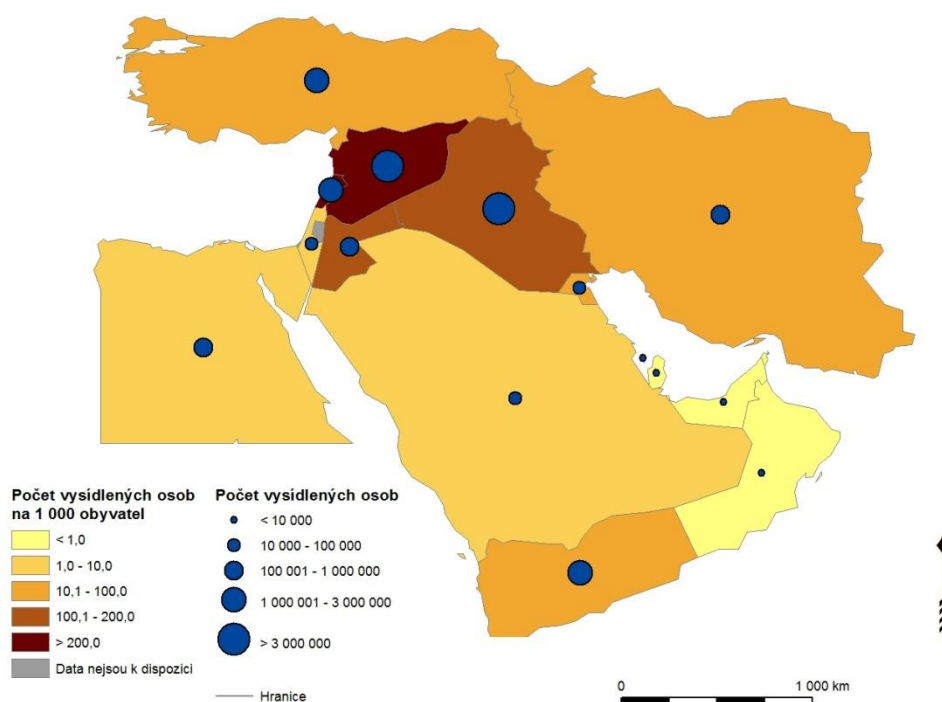

Pozn.: 1,0 až 2,5 = svobodné; 3,0 až 5,0 = částečně svobodné; 5,5 až 7 = nesvobodné.

Zdroj: ESRI (2016), Freedom House (2016).

Relevantním tématem současného Blízkého východu jsou tzv. vysídlené osoby, zjednodušeně řečeno uprchlíci. Dle *Úřadu Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky* (UNHCR 2016) nalezneme v našem regionu třetinu vysídlených osob. Jak ukazuje obrázek 12, tak se nejvíce koncentrují ve státech postižené válkami nebo ozbrojenými konflikty a ve státech okolních (Sýrie, Irák, Libanon, Jordánsko, relativně vysokých hodnot dosahují také Jemen, Turecko a Írán). Hodnoty Sýrie jsou enormní, tj. téměř 8 milionů uprchlíků, což v roce 2015 představovalo 359 uprchlíků na 1 000 obyvatel. Opačný pól představují Bahrajn, Katar, SAE a Omán.

Obr. 12: Vysídlené osoby na Blízkém východě v roce 2015

Pozn.: Vysídlené osoby nebo přesněji řečeno UNHCR ohrožení lidé zahrnují uprchlíky, žadatele o azyl, vnitřně vysídlené osoby, navrátníky se uprchlíky, navrátníky se vnitřně vysídlené osoby, osoby bez státní příslušnosti a jiné osoby v ohrožení.

Zdroj: ESRI (2016), UNHCR (2016), World Bank (2016).

Pro cestovní ruch může představovat značné riziko též násilí vůči turistům a turistické infrastruktuře. Zde však narážíme na absenci ucelené statistiky. Podobně i změnu ve vládnutí, například probíhající volby, chápou autoři jako potenciální hrozbu pro místní cestovní ruch (Seddighi, Nuttall a Theocharous 2001). International Foundation for Electoral Systems (2016) dokumentuje volby za rok 2015 v Egyptě, Izraeli, Ománu, Turecku a SAE. Řeč byla i o prostorových aspektech politicko-vojenských rizik a otázkou tedy zůstává, jak je cestovní ruch ovlivňován situací v okolních zemích. Konečně kulturní rozdíly, v našem případě specifika islámu, sice nelze řadit mezi politicko-vojenská rizika, ale jelikož mohou působit jako atraktivita a zároveň mohou řadu turistů děsit (Carter 1998), tak dotazování na jejich roli se jeví jako validní. Více však až v kapitole 7.2.

7 Výsledky a interpretace výzkumu

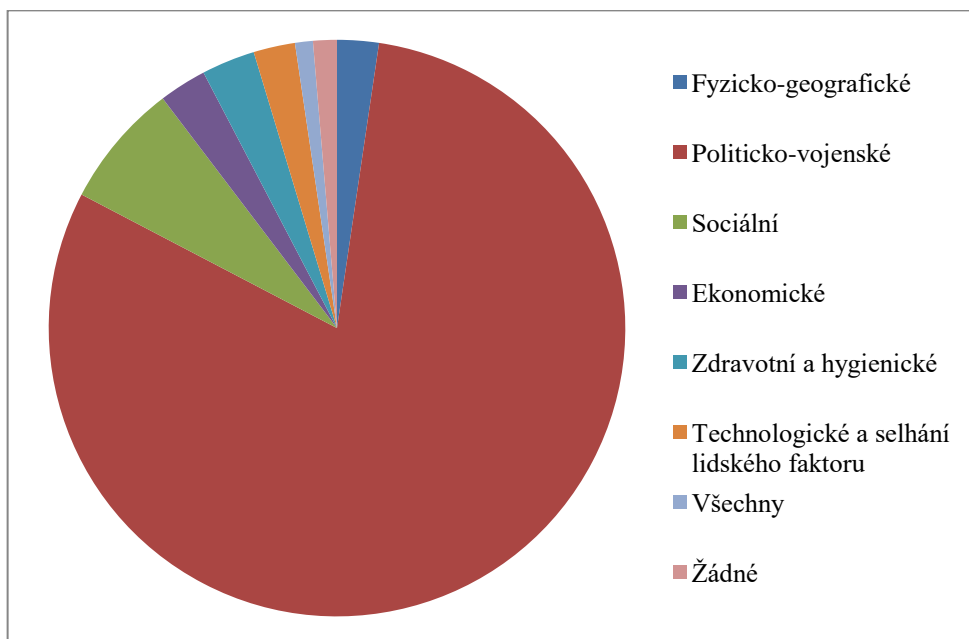
7.1 Relevantnost politicko-vojenských rizik

Z rizikových faktorů cestovního ruchu, jež nejvíce ohrožují realizaci cestovního ruchu na Blízkém východě, se jako nejrelevantnější jeví politicko-vojenské. Právě ty dle většiny respondentů mají potenciál odradit je od cestování do regionu. K tomuto závěru dospělo celkem 80,3 % respondentů (n = 241). Z toho dva respondenti uvedli konkrétně hrozbu „islámského extremismu“. Výsledek odpovídá obecnému chápání, že politicko-vojenská rizika představují rozhodující faktory (Sönmez 1998; Seddighi, Nuttall a Theocharous 2001; Cavlek 2002; Aktas a Gunlu 2005).

Dále se umístily sociální faktory. Ty byly chápány jako kriminalita; rozdíly etnické, náboženské, kulturní aj., a proto jejich silný dopad (7 % respondentů, n = 21) není překvapivý. Naopak zbylé faktory ohrožující realizaci cestovního ruchu byly zmiňovány pouze v řádu jednotek. To je překvapivé například u zdravotních a hygienických rizik, jelikož například ve výzkumu Dolnicar (2007) celých 59 % respondentů zmínilo život ohrožující nemoci - kam zcela jistě lze zařadit i virus MERS - jako faktory, které by je odradily od rezervace dovolené. Tři respondenti v našem výzkumu dále uvedli vliv všech faktorů a naopak ve čtyřech případech bylo uvedeno, že žádný faktor neohrožuje realizaci cestovního ruchu na Blízkém východě, viz graf 4.

Podobná otázka byla položena též cestovním kancelářím a agenturám. I zde docházíme ke stejným závěrům, když v 17 případech z 18 byla zmíněna politicko-vojenská rizika jako nejrizikovější faktor pro cestování.

Graf 4: Rizikové faktory odrazující respondenty od cestování na Blízký východ (%)

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dotazníkového šetření.

Určitou závislost pak lze pozorovat mezi touhou navštívit danou zemi a vnímanou politicko-vojenskou rizikovostí dané země. Jak je znázorněno v tabulce 6, korelace $r = 0,654$ nám indikuje závislost těchto dvou proměnných, přičemž se jedná o statisticky významnou závislost. Lze tedy opatrně postulovat, že touha vycestovat do země Blízkého východu klesá s rostoucím vnímáním politicko-vojenské rizikovosti země.

Tab. 6: Výstupní sestava korelační analýzy zkoumající vztah touhy vycestovat a vnímání politicko-vojenské rizikovosti v zemích Blízkého východu

		Vnímání rizikovosti	Touha vycestovat
Vnímání rizikovosti	Pearsonův korelační koeficient	1	0,654**
	Signifikance		0,006
	N	16	16
Touha vycestovat	Pearsonův korelační koeficient	0,654**	1
	Signifikance	0,006	
	N	16	16

Pozn.: ** alfa < 0,01.

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dotazníkového šetření.

Zajímavé také je, že z více než 5 % se politicko-vojenská rizika podílejí na tvorbě kognitivní složky image destinace. Jinak řečeno 5,4 % respondentů uvedlo nějaké politicko-vojenské riziko/a jako hlavní obraz, jenž se jim vybaví při představě

Blízkého východu jako turistické destinace. Ještě více se pak politicko-vojenská rizika promítají do afektivní dimenze image destinace, jelikož téměř 14 % odpovědí popisovalo atmosféru blízkovýchodního cestování v návaznosti na politicko-vojenská rizika.

7.2 Dopad jednotlivých typů politicko-vojenských rizik na blízkovýchodní cestovní ruch

Pokud se nejdříve zaměříme na faktory - resp. typy politicko-vojenských rizik - potenciálně ohrožující realizaci cestovního ruchu na Blízkém východě, objevíme zjištění, jež jsou více či méně konzistentní s ostatními výzkumy. V tabulce 7, graficky vyjádřeno v grafu 5, jsou prezentovány průměry za potenciální české turisty, kteří hodnotili vliv jednotlivých politicko-vojenských rizik na jejich cestování do oblasti.

Není překvapivé, že největší nebezpečí představovaly války a ozbrojené konflikty, což je v souladu se zjištěním Dolnicar (2007), podle níž války a vojenské konflikty představují největší obavu, která by turisty odradila od rezervace. Zajímavé je, že vnímání mezi vnitrostátními a mezistátními/internacionalizovanými konflikty nelze popsat jako rozdílné. Po použití párového t-testu skutečně nelze zamítnout nulovou hypotézu na 5% hladině významnosti o rovnosti středních hodnot percepce vnitrostátních a mezistátních/internacionalizovaných konfliktů ve vztahu k cestování ($p = 0,226$). Výsledek je o to zajímavější, když se podíváme na počty přímých obětí obou skupin válek na Blízkém východě. Zatímco v důsledku mezistátních/internacionalizovaných válek a ozbrojených konfliktů za období 1990 - 2014 zahynulo přímo 68 tisíc lidí, u vnitrostátních válek ve stejném období došlo až k 161 tisícům přímým obětím (UCDP 2015a). Bohužel relevantní data k roku 2015 - konsensus 1 roku působení rizik na cestovní ruch - nejsou k dispozici. Přesto však lze opatrně vyvozovat, že závažnost události, resp. války, nehraje tu nejklíčovější roli pro příjezdový cestovní ruch (Pizam a Fleischer 2002). A tak samotné označení válka či ozbrojený konflikt může znamenat absolutní ochromení cestovního ruchu v zemi, a to bez ohledu na charakter a závažnost.

Po válkách a ozbrojených konfliktech vyvolává největší obavy u českých potenciálních turistů terorismus. Novější studie (Yap a Saha 2013; Tekin 2015) přitom poukazují na slábnoucí vliv terorismu a naznačují určité obrnění vůči tomuto riziku ze strany turistů. České prostředí, které naštěstí nemá přímou zkušenost s podobným

útokem, může vysvětlovat takto vysoce umístěný terorismus. Fakt, že Blízký východ se z hlediska terorismu řadí mezi nejhorší oblasti světa (Institute for Economics and Peace 2016b) bude taktéž zásadní. Nelze opominout ani relativně novou hrozbu Islámského státu.

Násilí vůči turistům, často dávané do souvislosti právě s terorismem, je hned v závěsu, což byla věc očekávaná (Fielding a Shortland 2011). Velmi silného vlivu odradit od cestování dosahuje ještě faktor revolucí a dalších masových protestů. Naopak vliv státních represí a potlačování lidských práv, které Neumayer (2004) označil za nejzávažnější pro realizaci cestovního ruchu, mají u našich respondentů rozporuplné vnímání. Lze tedy očekávat vstup celé řady faktorů do vnímání tohoto typu politicko-vojenského rizika.

Naopak slabého vlivu odradit od cestování do oblastí dosáhla politická nestabilita v sousední zemi, přítomnost zbraní hromadného ničení, změna ve vládnutí (např. v podobě voleb), přítomnost vysídlených osob neboli uprchlíků, ale i kulturní rozdíly reprezentované v našem případě především prvky islámu. Výsledky u posledních dvou typů jsou zajímavé vzhledem k současné situaci v Evropě, zároveň mohou být důsledkem mladšího, vzdělanějšího, urbanizovanějšího a zcestovalého vzorku respondentů.

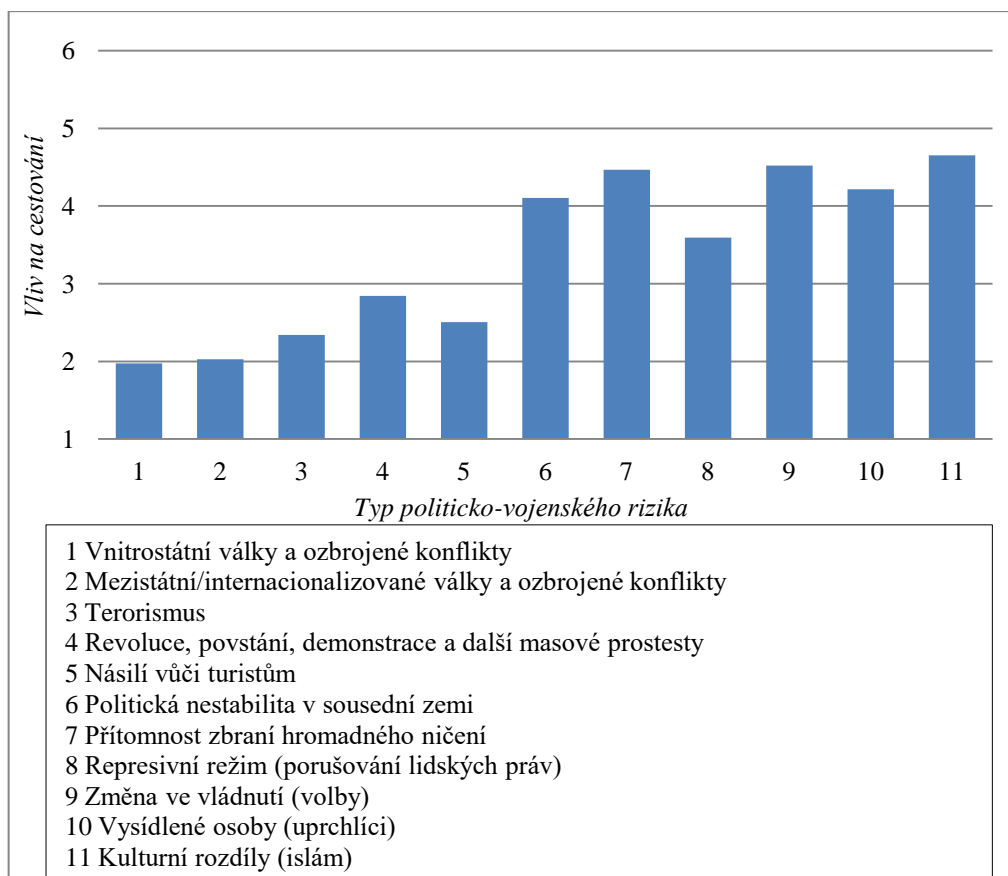
Tab. 7: Vliv politicko-vojenských typů rizik na cestování do zemí Blízkého východu

Typ politicko-vojenského rizika	Průměr	Směrodatná Odchylka
Vnitrostátní války a ozbrojené konflikty	1,97	1,373
Mezistátní/internacionalizované války a ozbrojené konflikty	2,03	1,356
Terorismus	2,34	1,525
Revoluce, povstání, demonstrace a další masové protesty	2,84	1,519
Násilí vůči turistům	2,50	1,657
Politická nestabilita v sousední zemi	4,10	1,584
Přítomnost zbraní hromadného ničení	4,47	1,699
Represivní politický režim (porušování lidských práv)	3,59	1,569
Změna ve vládnutí (volby)	4,52	1,493
Vysídlené osoby (uprchlíci)	4,21	1,599
Kulturní rozdíly (islám)	4,65	1,738

Pozn.: Proměnné sesbírány ve formě 6 stupňové Likertovy škály, kde 1 = velmi silný vliv odradit od cestování a 6 = velmi slabý vliv odradit od cestování.

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dotazníkového šetření.

Graf 5: Vliv politicko-vojenských typů rizik na cestování do zemí Blízkého východu

Pozn.: Proměnné sesbírány ve formě 6 stupňové Likertovy škály, kde 1 = velmi silný vliv odradit od cestování a 6 = velmi slabý vliv odradit od cestování.

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dotazníkového šetření.

Výše zmíněné výsledky by nám mohly naznačovat určité rozdíly mezi násilnými typy politicko-vojenských rizik - resp. často doprovázené násilnými projevy - a nenásilnými typy politicko-vojenských rizik. Když tedy data rozdělíme podle tohoto předpokladu, tak nám do násilných typů připadnou vnitrostátní/mezistátní/internacionalizované války a ozbrojené konflikty; terorismus; násilí vůči turistům; revoluce, povstání, demonstrace a další masové protesty, jež jsou také často doprovázeny násilnými projevy. Naopak jako nenásilné typy, na území potenciálně navštíveného státu, lze chápat politickou nestabilitu v sousední zemi; přítomnost zbraní hromadného ničení; porušování lidských, politických práv a občanských svobod (většinou); změnu ve vládnutí (volby); vysídlené osoby; a kulturní rozdíly.

Výsledek párového t-testu skutečně odhalil statisticky významné rozdíly mezi násilnými a nenásilnými typy politicko-vojenských rizik ve vlivu odradit od cestování na Blízký východ. Jak ukazuje tabulka 8, na 5% hladině významnosti lze zamítnout nulovou hypotézu o rovnosti středních hodnot ($p = 0,000$). Jelikož průměr násilných

typů politicko-vojenských rizik byl výrazně nižší (1 = velmi silný vliv; 6 = velmi slabý vliv odradit od cestování) než průměr typů nenásilných lze shrnout, že české potenciální turisty odradí od cestování na Blízký východ více násilná než nenásilná politicko-vojenská rizika.

Tab. 8: Výstupní sestava párového t-testu pro porovnání vlivu násilných a nenásilných politicko-vojenských rizik na cestování do zemí Blízkého východu

	Průměr	N	Směrodatná odchylka	Střední chyba průměru
Násilná politicko-vojenská rizika	2,3344	304	1,24943	0,07166
Nenásilná politicko-vojenská rizika	4,2447	304	1,26004	0,07227

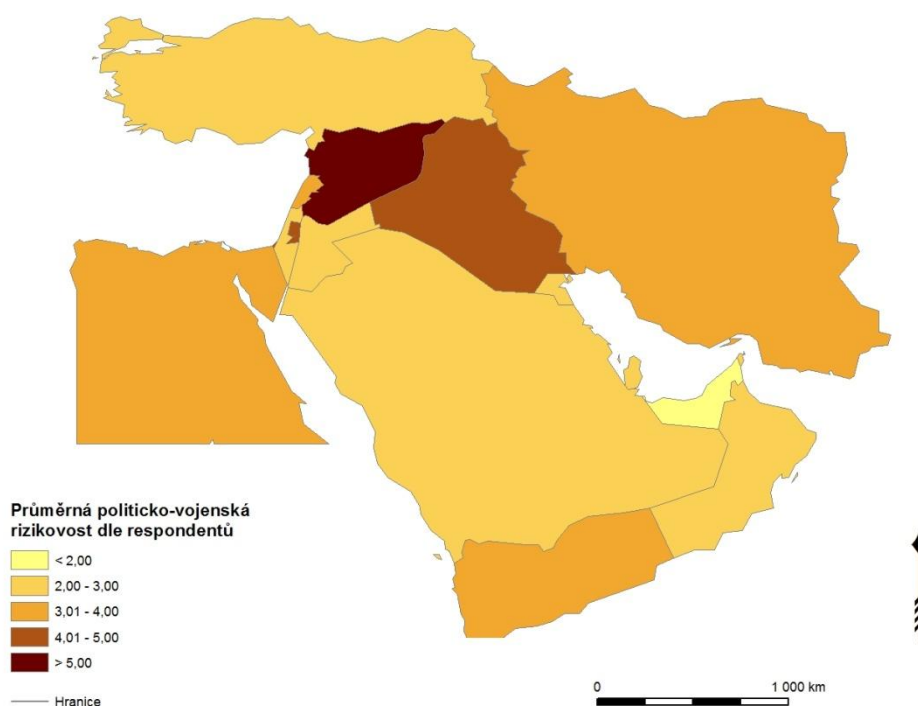
	Párové rozdíly					t	df	p
	Průměr	Směr. odchylka	Směr. chyba	Interval spolehlivosti na hladině spolehlivosti 95 %				
				Dolní mez	Horní mez			
Násilná politicko-vojenská rizika X Nenásilná politicko-vojenská rizika	-1,91036	1,55265	0,08905	-2,08560	-1,73513	-21,453	303	0,000

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dotazníkového šetření.

7.3 Geografické vnímání a realita politicko-vojenských rizik pro cestovní ruch na Blízkém východě

Za účelem podchycení generalizačních efektů ve vnímání politicko-vojenských rizik pro cestovní ruch na Blízkém východě je třeba nejprve analyzovat prostorové vnímání těchto rizik z pohledu našich respondentů. Ti jasně označili Sýrii za nejrizikovější stát z politicko-vojenského hlediska ($\bar{x} = 5,51$). Jako velmi riziková země pro cestování byl též označen Irák ($\bar{x} = 4,84$). Nejedná se o nic překvapivého, jelikož z hlediska násilných politicko-vojenských rizik, zásadnější pro rozhodnutí cestovat, patří tyto státy jasně mezi nejhorší, viz kapitola 6.3.2. Vysoko hodnoceny byly také Palestina, Jemen či Libanon. Ostatní státy jsou již hodnoceny jako méně politicko-vojensky rizikové. Jasně nejlépe dopadly SAE ($\bar{x} = 1,90$). Více viz obrázek 13.

Obr. 13: Vnímaná politicko-vojenská rizikovost států Blízkého východu v roce 2016

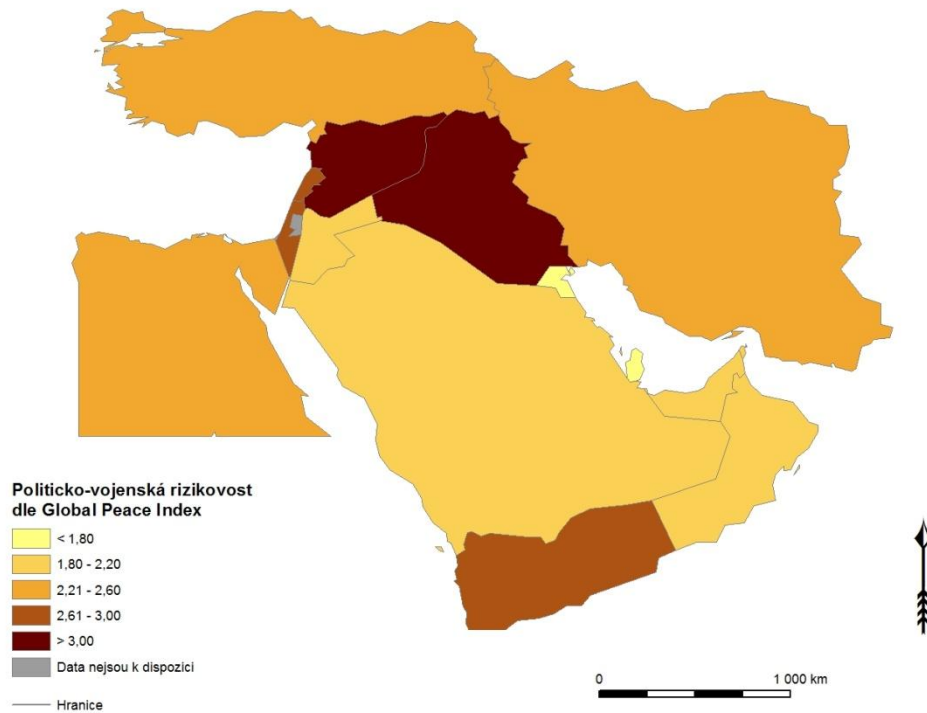
Stát	Průměr \bar{x}	Stát	Průměr \bar{x}
Sýrie	5,51	Kuvajt	2,69
Irák	4,84	Izrael	2,57
Palestina	4,04	Saudská Arábie	2,57
Jemen	3,96	Turecko	2,53
Libanon	3,74	Omán	2,48
Egypt	3,27	Bahrajn	2,45
Írán	3,03	Katar	2,29
Jordánsko	2,83	SAE	1,90

Pozn.: Hodnoty představují průměry 6 stupňové Likertovy škály, kde 6 = velmi nebezpečná a 1 = velmi bezpečná země.

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dotazníkového šetření; ESRI (2016).

Z hlediska kvantitativního hodnocení skutečné rizikovosti států, vyjádřené pomocí Global Peace Indexu (Institute for Economics and Peace 2016a) a vyobrazené v obrázku 14, patří Sýrie a Irák taktéž mezi nejméně bezpečné státy, a to dokonce celosvětově. Jako vysoce rizikový vychází také Izrael. Postupně následují Jemen, Libanon, Írán, Egypt a Turecko. Naopak vesměs státy Perského zálivu se vyznačují větší bezpečností. Vypíchnout je třeba taktéž Jordánsko, které - navzdory geografické poloze mezi nejhůře hodnocenými státy Blízkého východu - dosahuje značně reálné vysoké bezpečnosti. Bohužel ve výčtu chybí Palestina, jež se často potýká s absencí statistických dat - jak ukazuje i kapitola 6 - a jinak tomu není ani u Global Peace Indexu. Z tohoto důvodu byla Palestina v další části z analýzy vyloučena.

Obr. 14: Skutečná politicko-vojenská rizikovost států Blízkého východu v roce 2015

Stát	Global Peace Index	Stát	Global Peace Index
Sýrie	3,65	Bahrajn	2,14
Irák	3,44	Saudská Arábie	2,04
Izrael	2,78	Omán	1,95
Jemen	2,75	Jordánsko	1,94
Libanon	2,62	SAE	1,81
Írán	2,41	Kuvajt	1,63
Egypt	2,38	Katar	1,57
Turecko	2,36		

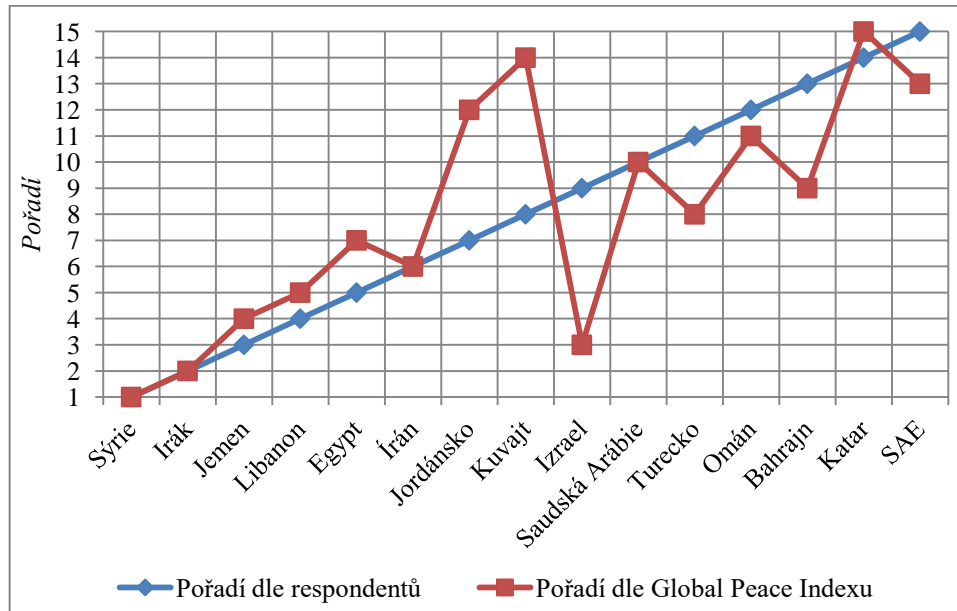
Pozn.: Vyšší hodnota značí větší nebezpečnost.

Zdroj: ESRI (2016); Institute for Economics and Peace (2016a).

Porovnáme-li vnímanou a skutečnou politicko-vojenskou rizikovost států v prostoru Blízkého východu, lze vypočítat určité rozdíly. Pěkně nám tento vztah vykresluje srovnání pořadí jednotlivých států, jež lze shlédnout v grafu 6. Nejvýraznější je případ Izraele, který byl dle Global Peace Indexu třetím nejrizikovějším státem Blízkého východu. Naši respondenti jej však umístili až na pozici devátou. Velký výkyv lze také pozorovat u Jordánska a Kuvajtu, na rozdíl od Izraele se však umístily na rizikovější pozici z pohledu respondentů, než jak byly hodnoceny v Global Peace Indexu. S ohledem na geografickou polohu těchto států můžeme vyvozovat účinky generalizačního efektu. Tedy dochází k přelévání politicko-vojenských rizik zejména ze Sýrie a Iráku do Jordánska a Kuvajtu. Vše naznačuje zjištění Mansfelda (1996, cit.

v Sönmez 1998), tj. existence generalizace ve vnitřním okruhu (i Libanon, Egypt) a naopak substituční efekt v okruhu vnějším (Turecko, Omán, Bahrajn, SAE).

Graf 6: Pořadí dle politicko-vojenské rizikovosti blízkovýchodních států

Pozn.: 1 = nejvíce politicko-vojensky rizikový stát; 15 = nejméně politicko-vojensky rizikový stát.

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dotazníkového šetření a Institute for Economics and Peace (2016a).

Prostorový vztah na Blízkém východě mezi vnímanou a skutečnou politicko-vojenskou rizikovostí států bylo zapotřebí statisticky otestovat. Korelační analýza nám odhalila velmi silnou pozitivní závislost. Z tabulky 9 lze vyčíst hodnotu korelačního koeficientu $r = 0,883$ dokazující existenci velké síly asociace, přičemž se jedná o závislost statisticky významnou, tj. aplikovatelnou na české potenciální turisty. Takováto vysoká lineární závislost, znázorněná v grafu 7, odhaluje, že respondenti hodnotí prostorovou rizikovost států v souladu se skutečnou rizikovostí. Jinak řečeno hodnocení respondentů rizikovosti státu vůči ostatním státům regionu odpovídá hodnotám Global Peace Indexu. Na základě tohoto zjištění nelze říci, že by se vnímaná politicko-vojenská rizikovost generalizovala na celém Blízkém východě, tj. že by se přelávala do většiny států regionu.

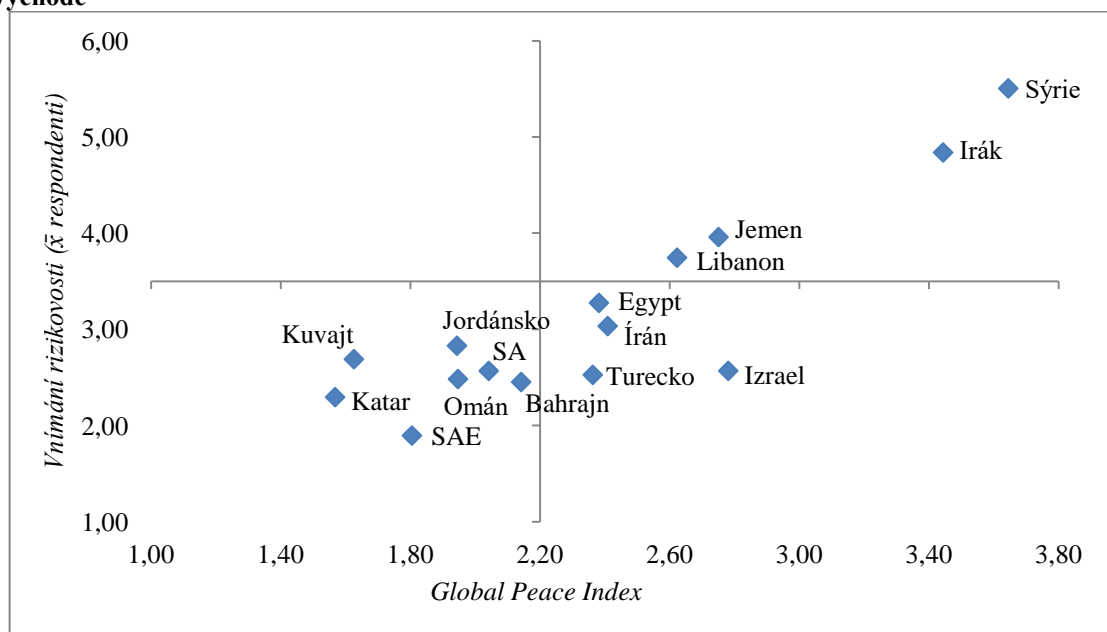
Tab. 9: Výstupní sestava korelační analýzy zkoumající vztah vnímání a skutečnosti politicko-vojenských rizik cestovního ruchu v prostoru Blízkého východu

		Percepce (Respondenti)	Skutečnost (Global Peace Index)
Percepce (Respondenti)	Pearsonův korelační koeficient	1	0,883**
	Signifikance		0,000
Skutečnost (Global Peace Index)	Pearsonův korelační koeficient	0,883**	1
	Signifikance	0,000	

Pozn.: ** alfa < 0,01; N =15.

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dotazníkového šetření a Institute for Economics and Peace (2016a).

Graf 7: Vztah vnímání a skutečnosti politicko-vojenských rizik cestovního ruchu na Blízkém východě

Pozn.: Vyšší hodnota značí vyšší politicko-vojenskou rizikovitost.

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dotazníkového šetření a Institute for Economics and Peace (2016a).

Ačkoliv byla prostorově politicko-vojenská rizika hodnocena respondenty v souladu se skutečnou rizikovitostí, výsledek nám neříká nic o tom, zda obecně dochází k přeceňování/podceňování/střednímu hodnocení politicko-vojenských rizik na Blízkém východě. Napovědět by nám mohl až detailnější pohled na graf 7, který pomocí linií²⁸ znázorňuje rozdělení států na rizikové a nerizikové, a to na základě hodnocení jak respondentů, tak Global Peace Indexu. Za většinu států se takovéto dichotomické rozdělení shoduje u respondentů a Global Peace Indexu. Ale zatímco respondenti hodnotili Egypt, Írán, Turecko a Izrael jako nerizikové státy, Global Peace

²⁸ Odvozeny na základě střední rizikovitosti dle 6 stupňové škály v dotazníkovém šetření a na základě střední rizikovitosti Global Peace Indexu.

Index řadí tuto čtveřici mezi státy rizikové. Ze strany respondentů tak dochází k optimističtějšímu hodnocení u těchto států oproti skutečné rizikovosti.

Zde se nachází hned několik logických vysvětlení. Jako nejpravděpodobnější se jeví předchozí návštěva. Jak je ukázáno v kapitole 5.2, Turecko, Egypt a Izrael se řadí mezi nejnavštěvovanější země regionu našimi respondenty. Předchozí pozitivní zkušenost tak může mít za důsledek nižší percepci rizikovosti (např. Jalilvand a Samiei 2012). Írán představuje specifický subjekt a mírnější vnímání rizikovosti ze strany respondentů by mohlo naznačovat určitý posun v jeho image vůči západnímu světu. Druhé vysvětlení představuje rozloha států. A tak právě u Íránu, Egypta a Turecka si mohou potenciální turisté uvědomovat větší rozptýlenost rizik, a tudíž menší rizikovost pro cestování. Izraelský případ také může vysvětlovat menší kulturní vzdálenost nebo silící marketingové snahy a propracovaný krizový management (Levit 2008). Určitou roli mohou sehrávat též dobré diplomatické vztahy mezi Českem a Izraelem (Čejka 2013), jehož vnímání předními českými politiky, jako bezpečné a demokratické oázy na Blízkém východě, může dopadat na mentální mapy českých potenciálních turistů (Štyrský 2008; Siwek 2011).

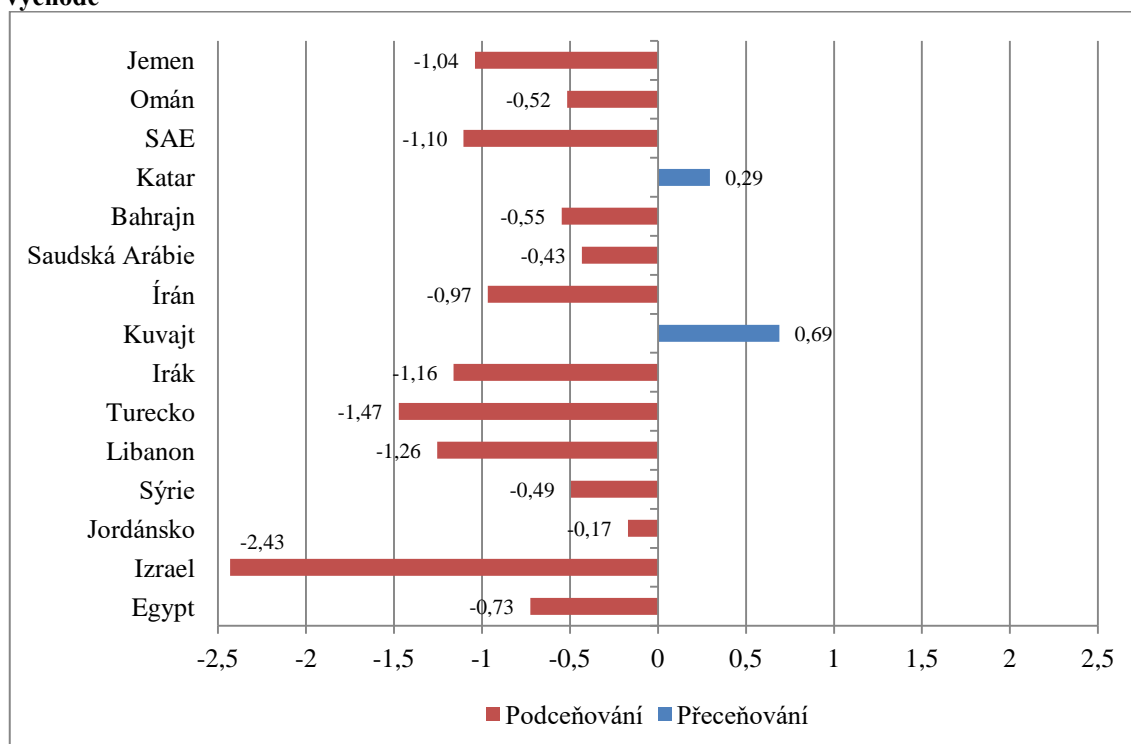
Za účelem přesnějšího vyhodnocení rozdílu/shody mezi vnímanou a skutečnou politicko-vojenskou rizikovostí na Blízkém východě bylo zapotřebí transformovat získaná data. Charakter dat z Global Peace Indexu nám umožňuje hodnoty rozkódovat tak, aby odpovídaly 6 stupňové škále z našeho dotazníkového šetření a nedošlo ke ztrátě skutečné rizikovosti. Následně byl za každého respondenta zjištěn rozdíl u jednotlivé země. Výsledné průměry rozdílů percepce a skutečnosti politicko-vojenské rizikovosti za jednotlivé státy jsou vyobrazeny v grafu 8. Hned na první pohled lze shrnout, že vnímání politicko-vojenských rizik pro cestovní ruch na Blízkém východě se odlišuje od skutečné rizikovosti. Celkově vzato - dosti překvapivě - byla politicko-vojenská rizikovost zemí Blízkého východu značně podceňována ze strany respondentů oproti výsledkům z Global Peace Index.

V tomto ohledu jasně vede Izrael, a to zejména z výše zmíněných důvodů. Pouze u dvou států došlo k přecenění politicko-vojenské rizikovosti (Kuvajt a Katar). Jejich malá rozloha a slabá předchozí návštěva ze strany respondentů mohou představovat vysvětlující proměnné. Podobné charakteristiky však nese také Bahrajn, u kterého k přeceňování rizikovosti nedocházelo. Celkově vzato lze především u Kataru a Bahrajnu přepokládat nižší znalost o zemích. U Kuvajtu lze zopakovat působení efektu přelévání rizik, zároveň ale nelze vyloučit doznívání účinků ještě z první války

v Zálivu. Zajímavý je případ Jordánska. Vnímání jeho rizikovosti se nejvíce přibližuje skutečné rizikovosti, ale i zde jsou rizika stále mírně podceňována, a to navzdory generalizačnímu efektu z okolních států. Jinak řečeno nebýt generalizačního efektu, politicko-vojenská rizikovost by byla podceňována ještě více.

Interpretace těchto výsledků by nebyla kompletní bez následující klíčové poznámky. Zjištění v žádném případě neznamenají, že se respondenti mýlí v hodnocení politicko-vojenské rizikovosti státu pro cestovní ruch a rizika při cestování na Blízký východ berou na lehkou váhu. Naopak jejich rozdílné a pozitivnější vnímání oproti Global Peace Indexu může být důsledkem chápání specifik cestování (koridory, enklávy), hlubší znalosti území a dalších faktorů, jež jsou důsledkem charakteru vzorku respondentů. Následující kapitola by nám mohla pomoci odhalit právě vliv cestovatelských a sociodemografických charakteristik na percepci politicko-vojenských rizik.

Graf 8: Rozdíly v percepci a skutečnosti politicko-vojenských rizik za jednotlivé státy na Blízkém východě

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dotazníkového šetření a Institute for Economics and Peace (2016a).

7.4 Multifaktorová podmíněnost vnímání politicko-vojenských rizik pro cestovní ruch na Blízkém východě

V předchozí kapitole byl dokázán silný vztah mezi realitou a vnímáním politicko-vojenské rizikovosti v prostoru Blízkého východu. V této části vyvstává důležitá otázka, jak do tohoto vztahu vstupují informační sekundární zdroje, tj. ty, jež nám dle Beerli a Martín (2004) předávají informace zprostředkovaně a formují image destinace. Prvotní vhled do této problematiky nám předkládá tabulka 10 zachycující interkorelace mezi proměnnými.

Diskuze literatury v této práci naznačovala klíčovou roli médií pro percepci geografického prostoru (Hall a O'Sullivan 1996; Cartera 1998; Sönmez 1998; Sönmez a Graefe 1998a; Seddighi, Nuttall a Theocharous 2001; Hall 2002; Beerli a Martín 2004; Ritchie 2004; Aktase a Gunlu 2005; Donnelly 2005; Mercille 2005; Siwek 2011). Politicko-vojenská rizika jsou v tomto bodě o to specifitější, jelikož k nim bývá přistupováno s nižší tolerancí (Sönmez 1998). A tak není překvapivé, že při analýze médií bylo nalezeno daleko více negativních zpráv, než pozitivních. Jak tvrdí Cavlek (2002), v časech krizí orgány lokálních vlád ne vždy jednájí dostatečně rychle na rozdíl od žurnalistů. A jelikož lidi spíše zaujmou negativní než pozitivní zprávy a touží po velkolepých událostech, žurnalisté občas zveličují incidenty, jež postihly turisty v zahraničí. V konečném důsledku nás však zajímá zejména to, že vztah mezi vnímáním politicko-vojenských rizik na Blízkém východě a mediálními zprávami se jeví být silně pozitivní ($r_{ac} = 0,78$).

Nejinak tomu je mezi hodnocením respondentů a cestovních kancelářů/agentur ($r_{ad} = 0,98$). Beerli a Martín (2004) přitom řadí cestovní kanceláře a agentury mezi indukované informační zdroje, ke kterým potenciální turisté přistupují jako k méně důvěryhodným oproti organickým (např. informace od blízkých) či autonomní zdrojům (např. média). Zároveň jsou však chápány jako důvěryhodnější na rozdíl od subjektů z destinace a dokonce bývají kontaktovány i alocentrickými turisty pro určitý druh informací o destinaci (Cavlek 2002).

Konečně také doporučení a varování k cestám MZV ČR (2016) vykazují na první pohled silnou asociaci s vnímáním politicko-vojenské rizikovosti dle respondentů ($r_{ae} = 0,78$). To by mohlo naznačovat silný psychologický efekt oficiálních státních doporučení ohledně cestování na potenciální turisty (Cavlek 2002).

Tab. 10: Výstupní sestava interkorelací mezi vnímáním, realitou a informačními sekundárními zdroji hodnotící politicko-vojenská rizika pro cestovní ruch na Blízkém východě

	Vnímání (a)	Realita (b)	Média (c)	CK a CA (d)	MZV ČR (e)
Vnímání (a)	1				
Realita (b)	0,88	1			
Média (c)	0,78	0,83	1		
CK a CA (d)	0,98	0,88	0,78	1	
MZV ČR (e)	0,78	0,80	0,71	0,81	1

Pozn.: Všechny výsledky jsou statisticky významné na alfa < 0,01; N =15.

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dotazníkových šetření; Google News (2016); Institute for Economics and Peace (2016a); MZV ČR (2016).

Výzkumná zjištění existence vztahu mezi proměnnými jsou bezesporu důležitým výsledkem. Samozřejmě nám však nedokazují kauzální povahu vztahu. A co více nemusí ani vyjadřovat vztah skutečně existující. Obrázek 15 nám naznačuje, že při hodnocení zjištěných bivariačních souvislostí musíme být obezřetní a nesmíme opomínat vliv třetí proměnné. Logicky totiž naše proměnné média, cestovní kanceláře a agentury či vládní doporučení a varování budou vycházet ze skutečnosti politicko-vojenských rizik a tudíž by se u některých původních korelací mohlo jednat o korelace zdánlivé.

Tedy v případě, že budeme testovat - pomocí parciálního korelačního koeficientu - vztah mediálních zpráv a vnímání politicko-vojenské rizikovosti na Blízkém východě po očištění o skutečnou rizikovost, odhalíme drastické snížení původní korelace ($r_{ac,b} = 0,17$). Můžeme tak říci, že mezi médii a vnímáním překvapivě nebyl odhalen silný vztah. Tudíž se lze domnívat, že náš vzorek respondentů, který z více než 70 % navštívil Blízký východ je imunní vůči mediálním zprávám. Vysvětlení lze ilustrovat na příkladu často navštěvovaného Turecka, které je sice v médiích „pranýřováno“, ale respondenti jej hodnotí relativně pozitivně²⁹. Častá návštěva a návštěvy osob blízkých (i internetových) ergo pozitivní zkušenosti, tak mohou být viděny jako příčiny slabšího vztahu mezi mediálními zprávami a vnímáním politicko-vojenských rizik na Blízkém východě. Takto lze výsledky interpretovat v případě, že předpokládáme působení skutečných rizik jako společné proměnné pro média a vnímání. Budeme-li však uvažovat média jako intervenující proměnnou v tomto vztahu, tj. že média zprostředkovávají působení skutečných rizik na vnímání, mohly by výsledky nabýt jiného charakteru. Avšak jelikož se síla vztahu mezi skutečností a vnímáním po očištění o média téměř nemění ($r_{ab,c} = 0,68$), lze tradiční média skutečně vyloučit ze vztahu s vnímáním u našich respondentů.

²⁹ Podobné je to i s Izraelem.

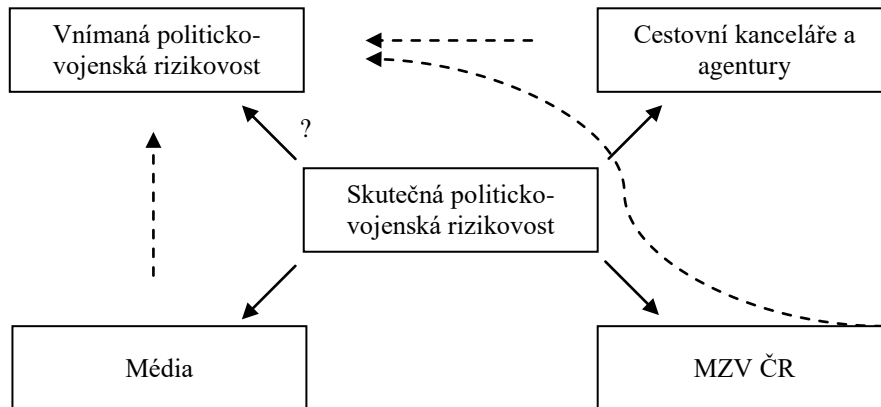
Na druhou stranu, jak je ukázáno dále v této kapitole, předchozí zkušenost s cestováním na Blízký východ se neukázala jako významná proměnná pro vnímání politicko-vojenských rizik. Na první pohled by to v dnešním globalizovaném a informačním věku mohlo naznačovat stírání důležitosti přímé interakce na pochopení reality. Problém tohoto výsledku by však mohl spočívat především v tom, že předchozí zkušenost s cestováním na Blízký východ byla uvažována pouze v dichotomickém rozdělení ano/ne a neuvažovala konkrétní destinaci (zemi), intenzitu a četnost návštěvy. Tyto charakteristiky proto musí být zohledněny v následujících studiích.

Cestovní kanceláře a agentury naopak i po vyloučení skutečné politicko-vojenské rizikovosti udržují silný vztah s vnímanou politicko-vojenskou rizikovostí ($r_{ad.b} = 0,90$). Takováto silná závislost mezi hodnocením cestovních kanceláří/agentur a (alocentrickým) vnímáním politicko-vojenských rizik u nás vyvolává určité pochybnosti. Vysvětlení mohou přinášet Seddighi, Nuttall a Theocharous (2001), dle kterých názory, pohledy a vnímání cestovních kanceláří a agentur, jakožto expertů na cestovní ruch, představují většinový názor populace. V důsledku tak nelze ani naznačit, zda vnímání cestovních kanceláří a agentur ovlivňuje vnímání potenciálních turistů, či tomu je právě naopak.

U oficiálních státních doporučení k cestám do zahraničí, stejně jako u mediálních zpráv, klesá síla vztahu s percepcí respondentů po vyloučení skutečné politicko-vojenské rizikovosti ($r_{ae.b} = 0,25$). Nicméně tento propad je o něco mírnější, tedy testová proměnná je jen částečně vhodná k vysvětlení původní korelace a mezi oficiálními státními doporučeními a percepcí ohledně politicko-vojenské rizikovosti států Blízkého východu existuje určitý vztah, ačkoliv ten není příliš silný.

Důležité je ještě zmínit, že i mezi informačními sekundárními zdroji budou existovat určité asociace. Celý vztah se tak může stát ještě komplikovanější. Jako příklad lze uvést nutnost dodržování vládních doporučení cestovními kancelářemi (Cavlek 2002). Interakce mezi těmito zdroji, ale i dalšími zdroji určující percepční vzory, proto musí být bádány hlouběji.

Obr. 15: Předpokládaný model (zdánlivých) korelací mezi vnímáním, realitou a informačními sekundárními zdroji hodnotící politicko-vojenská rizika pro cestovní ruch na Blízkém východě

Zdroj: Vlastní zpracování.

Dosavadní zjištění se nyní pokusíme zpestřit něčím zcela zásadním. Variabilní vzorek respondentů nám umožňuje vystopovat podmíněnosti percepce politicko-vojenských rizik pro cestovní ruch na Blízkém východě. Působení sociodemografických a cestovatelských charakteristik potenciálních turistů bylo zkoumáno prostřednictvím analýzy rozptylu, jejíž výsledky lze shlédnout v tabulce 11. Mnohonásobná porovnávání odkrývají hlubší souvislosti v rámci působení těchto faktorů.

Začneme tvrzením, že velikost bydliště nehraje roli na vnímání politicko-vojenských rizik při cestování na Blízký východ ($p = 0,43$). To je v souladu s předpokladem a částečně též zjištěním Máchy a kol. (2015), dle kterých nelze očekávat výrazné rozdíly mezi venkovem a městem v kontextu malé a kulturně homogenní země. O něco překvapivější je zjištění neexistence rozdílů na základě vzdělání ($p = 0,12$). Přestože opět Mácha a kol. (2015) dokazují slabší silný vliv této charakteristiky na geopolitické představy, v rámci cestovního ruchu se jedná o značně zajímavý nálezný. Pozitivnější hodnocení rizik sice skutečně se vzděláním roste, ale statisticky nevýznamné rozdíly jsou v částečném rozporu s obecně přijímaným tvrzením, že lidé vzdělanější častěji cestují (Toušek, Kunc a Vystoupil 2008), což jak je dále ukázáno, skutečně zlepšuje vnímání politicko-vojenských rizik. A co více, výsledky jsou překvapivé i vůči zjištění Sönmez a Graefe (1998b), dle kterých se v závislosti na vzdělání mění obavy o bezpečnost destinace. Siwek (2011) taktéž tvrdí, že lidé vzdělanější vnímají svět jako celek příznivěji než lidé uzavření ve svém prostředí. Jako zásadní však vidí přímou interakci s prostorem. A tak asi za nejpřekvapivější zjištění této části lze označit nulový vliv předchozí návštěvy Blízkého

východu na percepci politicko-vojenských rizik ($p = 0,86$). Rozdíly v těchto charakteristikách se mohou ztrácet vlivem povahy celého našeho cestovatelsky-naladěného vzorku respondentů, který přistupuje ke vnímání rizik dosti pozitivně, jak je naznačeno v předchozí kapitole.

Na druhou stranu sociodemografické faktory pohlaví a věk statisticky významné rozdíly vykazují ($p = 0,01$, resp. $p = 0,00$). Jelikož i v tomto ohledu Sönmez a Graefe (1998b) docházejí k opačným zjištěním, můžeme se ptát, zda američtí potenciální turisté - respondenti v jejich šetření - vykazují menší mezigenerační nebo genderové rozdíly a naopak větší vzdělanostní rozdíly ve vnímání politicko-vojenských rizik cestovního ruchu oproti českým potenciálním turistům. Podle očekávání (Siwek 2011) muži z našeho šetření chápou Blízký východ jako bezpečnější než ženy. Otázka věku již je však komplikovanější. Scheffeho test ($p = 0,01$; $0,02$) nám odhalil rozdíly mezi věkovou skupinou 25 - 34 let a nejstaršími věkovými skupinami 55 - 64 / 64 a více let. Zajímavé je si také povšimnout, že věková skupina respondentů 15 - 24 let vnímá rizika hůře oproti zbylým mladým věkovým skupinám, ačkoliv se jedná o rozdíl statisticky nevýznamný.

Nepřekvapivě také zkušenost s cestováním signifikantně ovlivňovala percepci politicko-vojenských rizik ($p = 0,02$). Potenciální turisté vyznačující se malou zkušeností s cestováním do zahraničí, chápou Blízký východ signifikantně rizikověji než potenciální turisté s velkými zkušenostmi (Scheffe: $p = 0,02$). Nejvýznamnější rozdíly ve vnímání se však objevily uvnitř proměnných typ turisty ($p = 0,00$) a strach z cestování do zahraničí ($p = 0,00$). Druhá zmíněná charakteristika následuje naprosto logicky klíč - větší strach z cestování do zahraničí, negativnější vnímání politicko-vojenských rizik pro cestovní ruch na Blízkém východě, což je též v souladu s Sönmez a Graefe (1998b). Konkrétně existovaly statisticky významné rozdíly mezi respondenty se strachem a beze strachu z mezinárodního cestování, a také mezi respondenty beze strachu a těmi, jež zaujímají neutrální postoj (Scheffe: $p = 0,00$).

Multifaktorovou podmíněnost pěkně dokreslují rozdíly ve vnímání na základě psychografického typu potenciálního turisty ($p = 0,00$). Ty předpokládají jak Pásková (2008), tak Sönmez a Graefe (1998b). Nejenže u psychocentriků očekávají mělkou percepci, spíše povrchního, stereotypního a generalizujícího charakteru, ale také od nich očekávají vyhledávání bezpečnosti. Naopak alocentrik má představovat typického dobrodruha vyhledávající dobrodružství až nebezpečí. Výsledky mnohonásobného porovnávání pak skutečně odhalují výraznou propast v percepci mezi alocentriky,

midcentriky a psychocentriky (Scheffe: $p_{a-p} = 0,00$; $p_{a-m} = 0,08$; $p_{p-m} = 0,00$). V konečném důsledku tak lze říci, že alocentrický vzorek respondentů ovlivňuje percepci politicko-vojenských rizik pro cestovní ruch na Blízkém východě optimistickým směrem.

Tab. 11: Výstupní sestava analýzy rozptylu zkoumající vliv cestovatelských a sociodemografických charakteristik na vnímání politicko-vojenských rizik pro cestovní ruch na Blízkém východě

Proměnná	Vnímání politicko-vojenské rizikovosti Blízkého východu	Rozdíl ve vnímání politicko-vojenské rizikovosti Blízkého východu oproti skutečnosti
Pohlaví	$P = 0,01^{**}$	$P = 0,01^{**}$
Muž	3,04	-0,90
Žena	3,27	-0,66
Věk	$P = 0,00$; $F = 7,11$	$P = 0,00$; $F = 6,39$
15-24	3,30	-0,64
25-34	2,92	-1,00
35-44	3,12	-0,82
45-54	3,39	-0,55
55-64	3,71	-0,26
65 a více	4,10	0,14
Vzdělání	$P = 0,12$; $F = 2,18$	$P = 0,17$; $F = 1,78$
Základní	3,53	-0,44
Středoškolské	3,24	-0,70
Vysokoškolské	3,08	-0,84
Velikost bydliště	$P = 0,43$; $F = 0,915$	$P = 0,35$; $F = 1,09$
Praha	3,09	-0,84
Město nad 50 000 obyvatel	3,20	-0,75
Město pod 50 000 obyvatel	3,10	-0,84
Obec do 2 000 obyvatel	3,31	-0,60
Zkušenost s cestováním do zahraničí	$P = 0,02$; $F = 4,17$	$P = 0,02$; $F = 3,90$
Malá	3,59	-0,35
Průměrná	3,20	-0,74
Vysoká	3,06	-0,87
Typ turisty	$P = 0,00$; $F = 26,36$	$P = 0,00$; $F = 26,74$
Psychocentrik	4,17	0,23
Midcentrik	3,30	-0,63
Alocentrik	2,98	-0,96
Strach z cestování do zahraničí	$P = 0,00$; $F = 23,34$	$P = 0,00$; $F = 23,41$
Ano	3,84	-0,08
Neutrální postoj	3,59	-0,35
Ne	2,97	-0,97
Návštěva regionu	$P = 0,86^{**}$	$P = 0,90^{**}$
Ano	3,16	-0,77
Ne	3,18	-0,76

Pozn.: alfa < 0,05; ** využit dvouvýběrový t-test bez shodnosti rozptylů.

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dotazníkového šetření.

V tabulce 11 jsou taktéž doplněny hodnoty za rozdíl ve vnímání politicko-vojenských rizik pro cestovní ruch na Blízkém východě oproti skutečnosti, vyjádřená jako celková politicko-vojenská rizikovost států dle Global Peace Indexu. Jak lze vidět ve druhém sloupci, výsledky analýzy rozptylu vesměs odpovídají zjištěním u míry

percepce politicko-vojenské rizikovosti Blízkého východu. Tato téměř absolutní podobnost se očekávala, jelikož hodnoty vychází právě z hodnot prvního sloupce. Za zajímavost však stojí povšimnout si, že kladných hodnot dosahují pouze respondenti starší 65 let a psychocentrici. Tj. jediní představitelé, kteří „přeceňovali“ politicko-vojenská rizika na Blízkém východě.

8 Závěr

„Empirická fakta o Orientu či kterékoli z jeho částí mají jen minimální význam; rozhodující je to, co nazývám orientalistickou vizí, jež se zdaleka neomezuje jen na odborníky, ale je spíše společným vlastnictvím všech, kteří o Orientu na Západě uvažují” (Said 2008, s. 85). Od rozvinutí této Saidovi myšlenky uplynula již téměř tři desetiletí a její platnost lze do určité míry zpochybnit. Pro cestovní ruch v oblasti Blízkého východu - tedy oblasti (vnímaného) konstantního napětí - však mohou podobné závěry znamenat závažné důsledky. Faktem totiž zůstává, že imaginace a percepce jsou tím, co cestovní ruch utváří (Sönmez a Graefe 1998a).

Prvotní motivací k psaní této práce přitom bylo pochopit vztah politicko-vojenských rizik a cestovního ruchu na Blízkém východě. Jak odkrývá diskuze literatury, percepce geografického prostoru vstupuje do tohoto vztahu jako zásadní element. A právě proto si tato práce kladla za cíl vysvětlit vnímání politicko-vojenských rizik pro příjezdový cestovní ruch na Blízkém východě. Na tuto percepci bylo nahlíženo z pohledu českých potenciálních turistů, jejichž geografické a geopolitické imaginace rozhodně nerostou jako houby po dešti v české odborné literatuře (Mácha a kol. 2015).

Dosažené výsledky této práce povětšinou odpovídají teoretickým poznatkům a zjištěním předešlých studií. Například vnímání dopadů jednotlivých typů politicko-vojenských rizik pro realizaci cestovního ruchu na Blízkém východě se jeví jako rozličné. Není překvapivé, že války nebo terorismus mají značně větší potenciál odradit od cestování do oblasti oproti faktorům, které bezprostředně neohrožují fyzickou integritu turistů, např. přítomnost zbraní hromadného ničení, vysídlených osob nebo projevy porušování lidských práv. Vskutku, statisticky byl dokázán rozdíl mezi politicko-vojenskými riziky s násilnými projevy a těmi, jež povětšinou násilné akty v potenciálně navštívené zemi nevykazují. Takováto zjištění naznačují, že nelze přistupovat k politicko-vojenským rizikům jako k jedné entitě. Jinak řečeno, pouhé operování s pojmy politická nestabilita či politické násilí se jeví jako nedostatečné, a to jak pro potřeby akademické sféry, tak pro potřeby soukromého sektoru.

Na druhou stranu nám některé výsledky zpochybňují předpokládané promítnutí určitých teoretických konceptů do percepce politicko-vojenských rizik. Při uvažování konceptů prostorové vzdálenosti, kulturní vzdálenosti, diskursu orientalismu nebo subjektivního hodnocení rizik založeného na nedokonalých znalostech, lze předpokládat silnou existenci generalizačního efektu politicko-vojenských rizik pro cestovní ruch na

Blízkém východě. Nicméně tato studie ukazuje, že Blízký východ je v tomto ohledu daleko složitějším regionem. Statistické testování odhalilo, že politicko-vojenská rizika pro cestovní ruch nepodléhají generalizacím, tj. nedochází k jejich přelévání do většiny států regionu. Při detailnějším pohledu se však zdá, že jordánský, případně kuvajtský cestovní ruch může doplácet na nestabilní situace v okolních státech. Opatrně lze přijmout rozdělení Mansfelda (1996, cit. v Sönmez 1998), tj. existence generalizace ve vnitřním okruhu (Jordánsko, Kuvajt, Libanon, Egypt) a naopak substituční efekt v okruhu vnějším (Turecko, Omán, Bahrajn, SAE). Důležité je s určitostí shrnout, že Blízký východ není z pohledu politicko-vojenských rizik vnímán jako nebezpečný monolit českými potenciálními turisty.

Do značné míry se mezi překvapivé závěry řadí relativně optimistické vnímání politicko-vojenské rizikovosti států Blízkého východu. Vnímání respondentů se zřetelně odlišovalo od hodnocení rizikovosti dle Global Peace Indexu, jenž představuje vhodný ukazatel skutečné politicko-vojenské rizikovosti státu jako celku. Faktem je, že rozdíl v tomto srovnání byl očekáván, podceňování rizikovosti již však představuje zjištění, které není v souladu s teorií. Cestovní ruch se v tomto ohledu vyznačuje určitou specifičností, když využívá jen bezpečnější regionální výseky celé země. Náš turisticky laděný vzorek si tak zřejmě uvědomuje diverzitu politicko-vojenské rizikovosti i uvnitř států. V důsledku tak není překvapivé, že u nejčastěji navštěvovaných států (Turecko, Izrael) dochází k největšímu „podceňování“ politicko-vojenské rizikovosti, což zpětně opět potvrzuje naše zdůvodnění. A tak mluvíme-li o podceňování politicko-vojenských rizik, je to pouze ve vztahu k celkové politicko-vojenské rizikovosti státu, která se nemusí projevat do cestování. Na druhou stranu nelze opominout fakt, že většina našich respondentů je alocentricky zaměřená na cestování, což obecně znamená vyšší toleranci rizika. Ačkoliv nelze přesně vyhodnotit, jak moc odpovídá vnímání vůči skutečné rizikovosti pro cestovní ruch, je důležité poznamenat, že rozvoj image destinace musí být založen na realitě. Splnění očekávání, jaké turisté mají před návštěvou destinace, je totiž zásadní pro opakované návštěvy a předávání informací ostatním potenciálním turistům (Beerli a Martín 2004).

Média jsou v tomto smyslu chápána jako informační zdroje, které deformují politicko-vojenská rizika ještě negativnějším směrem (Sönmez 1998; Cavlek 2002). Naši respondenti však vykazovali vůči médiím určitou odolnost, když nebyl odhalen průkazný vztah mezi jejich vnímáním a mediálními zprávami. Jako vysvětlení se opět jeví vyšší přímá zkušenost s geografickou realitou. Vedle toho je též možné vyslovit

hypotézu, že dochází k erozi tradičních médií a příklonu k alternativním zdrojům, jaké mohou představovat sociální sítě. Státní doporučení a varování před cestováním a především cestovní kanceláře a agentury vykazují silnější vztah vůči percepci potenciálních turistů, přesto nelze mluvit o kauzální závislosti. Na druhou stranu je možné se dále ptát, jak do percepce potenciálních turistů vstupují obchodní, diplomatické, případně turistické vztahy mezi státy.

Při sledování souvislostí mezi vnímáním politicko-vojenských rizik pro cestovní ruch na Blízkém východě a sociálním/demografickým/cestovatelským pozadím respondentů odhalíme zásadní implikace nejen pro tuto práci. U mužů se prokázal optimističtější přístup k politicko-vojenské rizikovosti Blízkého východu, oproti ženám, jež o místní bezpečnosti více pochybují. Obavy o politicko-vojenskou rizikovost rostou také s věkem, výjimku tvoří nejmladší věková kategorie 15 - 24 let.

Cestovatelské charakteristiky našich respondentů se zdají jako jedním z hlavních faktorů některých nečekaných výsledků této práce. Samozřejmě není překvapivé, že s větší zkušeností a menším strachem z cestování do zahraničí klesalo vnímání politicko-vojenské rizikovosti Blízkého východu. Stejný trend vykazovali též tzv. alocentrici, naopak psychocentriční turisté představovali skupinu s jednou z nejnegativnějších percepcí politicko-vojenské rizikovosti Blízkého východu. Zmíněné skupiny, jež vykazovaly pozitivnější vnímání, měly nadpoloviční většinu v našem vzorku respondentů. Celkově se zdá, že takovéto rozložení zapříčiňuje pozitivnější a méně generalizující soudy ohledně politicko-vojenských rizik na Blízkém východě v této studii. Zajímavé je zjištění, že předchozí návštěva regionu nehrála roli v percepci politicko-vojenské rizikovosti. Mohlo by se tak zdát, že se stírají rozdíly mezi přímou a nepřímou interakcí s prostorem. Nenalezení rozdílů ovšem bude spíše důsledkem neuvažování strukturálních aspektů v přímém poznávání prostoru. Další studie se proto musí zaměřit na četnosti návštěvy, intenzitu návštěvy, dobu po uplynutí návštěvy apod. Zajímavé by také mohlo být sledovat, jak přímá zkušenost proměňuje individuální percepci prostoru.

Kromě toho jsou v předchozích řádcích naznačeny další možnosti směřování výzkumu. Hlubší pohled na vnitrostátní dopady politicko-vojenských rizik, analýza vlivu nových médií či komparační kulturní analýza, představují témata, jež si zaslouží větší pozornost z akademických kruhů. V českém úzu stále existuje mnoho mezer v rámci geografických a geopolitických imaginací. Zároveň však nesmí být zapomínáno ani na samotné české území ve vztahu k politicko-vojenským rizikům. Současná situace

v Evropě přímo nabádá ke zkoumání proměn cestovních vzorců chování pro zdejší cestovní ruch.

Tímto se dostáváme k jednomu z problémů, jež může zásadně ovlivňovat výsledky této práce. Said (2008) tvrdí, že předsudky a stereotypy sílí zejména v době krizí a nejistot. Současná migrační krize mj. tak může zkreslovat do určité míry veškerá zjištění a možná by mohlo docházet k rozevírání nůžek ve vnímání v populaci. O to více je však překvapující optimistické a negeneralizované vnímání politicko-vojenských rizik pro cestovní ruch na Blízkém východě. Proměnlivost percepce v čase znamená v konečném důsledku složitost jejího zobecnění (Siwek 2011).

Přesto je pro destinační krizový management zásadní pochopení vnímání rizik a jejich tolerance z pohledu potenciálních turistů (Parsons 1996). Nicméně je třeba připomenout, že rozvoj image destinace musí být založen na realitě (Beerli a Martín 2004). V tomto bodě se zdá jako platný návrh Sönmez (1998), která volá po vytvoření mezinárodní nezávislé organizace šířící nestranné cestovní informace a hodnotící rizika pro cestování v jednotlivých zemích.

9 Seznam literatury a zdrojů

Literatura

AKTAS, G., GUNLU, E. (2005): Crisis Management in Tourist Destinations. In: Theobald, W.: Global Tourism: Third Edition. Elsevier Butterworth-Heinemann, Maryland Heights, s. 440 - 457.

AL HAMARNEH, A. (2013): International Tourism and Political Crisis in the Arab World - from 9/11 to the "Arab Spring". e-Rewiew of Tourism Research, 10, č. 5/6, s. 100 - 109 [online]. Dostupné na: <http://ertr.tamu.edu/volume-10-issue-56-may-2013-special-issue/> (10. 5. 2016).

ALESINA, A. A KOL. (1996): Political Instability and Economic Growth. Journal of Economic Growth, 1, č. 2, s. 189-211.

ALVAREZ, M., CAMPO, S. (2014): The Influence of Political Conflicts on Country Image and Intention to Visit: A study of Israel's image. Tourism Management, 40, s. 70 - 78.

ALY, H., STRAZICICH, M. (2000): Terrorism and Tourism: Is the Impact Permanent or Transitory? Time Series Evidence From Some MENA Countries [online]. Dostupné na: <https://www.trc.bus.ucf.edu/cdn/economics/workingpapers/2000-10.pdf> (4. 9. 2015).

AVRAHAM, E. (2015): Destination Image Repair During Crisis: Attracting Tourism During the Arab Spring Uprisings. Tourism Management, 47, s. 224 - 232.

BALOGLU, S., MANGALOGLU, M. (2001): Tourism Destination Images of Turkey, Egypt, Greece, and Italy as Perceived by US-Based Tour Operators and Travel Agents. Tourism Management, 22, č. 1, s. 1 - 9.

BARRETT, R. (2014): The Islamic State. The Soufan Group, New York, 61 s.

BASU, K., MARG, V. (2012): Impact of Political Instability and Terrorism in the Tourism Industry of Three Middle-East Countries: And Econometric Exploration. International Journal of Business Tourism Applied Sciences [online]. Dostupné na: http://www.ijbts-journal.com/images/main_1366796758/0002-Kaushik.pdf (22. 9. 2014).

BEERLI, A., MARTÍN, J. (2004): Factors Influencing Destination Image. Annals of Tourism Research, 31, č. 3, s. 657 - 681.

BIGER, G. (2012): The Boundaries of the Middle East - Past, Present and Future. Studia z Geografii Politycznej i Historycznej, 1, s. 61 - 67.

BJÖRK, P., KAUPPINEN-RÄISÄNEN, H. (2012): A Netnographic Examination of Travelers' Online Discussions of Risks. Tourism Management Perspectives, 2 - 3, s. 65 - 71.

BONHAM, C., EDMONDS, C., MAK, J. (2006): The Impact of 9/11 and Other Terrible Global Events on Tourism in the U.S. and Hawaii. Journal of Travel Research, 45, č. 1, s. 99 - 110.

- BURK, K. (2005): The Grand Tour of Europe. Transcript of Lecture, Gresham College [online]. Dostupné na: <http://www.gresham.ac.uk/lectures-and-events/the-grand-tour-of-europe> (7. 7. 2015).
- CAMPO, S., ALVAREZ, M. (2010): Country Versus Destination Image in a Developing Country. *Journal of Travel and Tourism Marketing*, 27, č. 7, s. 748 - 764.
- CARTER, S. (1998): Tourists' and Travellers' Social Construction of Africa and Asia as Risky Locations. *Tourism Management*, 19, č. 4, s. 349 - 358.
- CAVLEK, N. (2002): Tour Operators and Destination Safety. *Annals of Tourism Research*, 29, č. 2, s. 478 - 496.
- CLEMENTS, M., GEORGIU, A. (1998): The Impact of Political Instability on a Fragile Tourism Product. *Tourism Management*, 19, č. 3, s. 283 - 288.
- COOK, W. (1990): The Effect of Terrorism on Executives' Willingness to Travel Internationally. Dizertační práce. The City University of New York, 348 s.
- CULCASI, K. (2010): Constructing and Naturalizing the Middle East. *Geographical Review*, 100, č. 4, s. 583 - 597.
- ČEJKA, M. (2013): Izrael a Palestina: minulost, současnost a směřování blízkovýchodního konfliktu - 3. aktualizované vydání. Barrister and Principal, Brno, 332 s.
- ČERNÝ, K. (2009): Edward W. Said: Orientalismus. Západní koncepce Orientu. *Sociologický časopis*, 45, č. 5, s. 1132 - 1136.
- ČERNÝ, K. (2011): Svět politického islámu. Lidové noviny, Praha, 591 s.
- DAHER, R. (2007): Reconceptualizing Tourism in the Middle East: Place, Heritage, Mobility and Competitiveness. In: Daher, R. (ed.): *Tourism in the Middle East: Continuity, Change and Transformation*. Channel View Publications, Clevedon, s. 1-69.
- DALACOURA, K. (2012): The 2011 Uprisings in the Arab Middle East: Political Change and Geopolitical Implications. *International Affairs*, 88, č. 1, s. 63 - 79.
- DAVIES, N. (2004): Powstanie '44. Znak, Kraków, 958 s.
- DAVISON, R. (1960): Where Is the Middle East? *Foreign Affairs*, 38, č. 4, s. 13 - 30.
- DICKSON, T., DOLNICAR, S. (2004): No Risk, No Fun: The Role of Perceived Risk in Adventure Tourism. CD Proceedings of the 13th International Research Conference of the Council of Australian University Tourism and Hospitality Education [online]. Dostupné na: <http://ro.uow.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=1256&context=commpapers> (12. 11. 2014).
- DOLNICAR, S. (2007): "Crises" that Scare Tourists: Investigating Tourists' Travel-Related Concerns. In: Prideaux, B., Laws, E., Chon, K. (eds.): *Crisis Management in Tourism*. CABI Publishing, Wallingford, s. 98 - 109.

- DONNELLY, K. (2005): Troubles Tourism: The Terrorism Theme Park on and the off Screen. In: Crouch, D., Jackson, R., Thompson, F. (eds.): *The Media and the Tourist Imagination: Converging Cultures*. Routledge, Abingdon, s. 92 - 104.
- DRBOHLAV, D. (1991): Mentální mapy ČSFR. Definice, aplikace, podmíněnost. *Geografie*, 96, č. 3, s. 163 - 176.
- DROBÍK, T., HOCH, T., RUDINCOVÁ, K. (2012): Cestovní ruch v Africe a na Blízkém východě. Ostravská univerzita, Ostrava, 163 s.
- ENDERS, W., SANDLER, T. (1991): Causality between Translational Terrorism and Tourism: the Case of Spain. *Studies in Conflict and Terrorism*, 14, č. 1, s. 49 – 58.
- FAULKNER, B. (2001): Towards a Framework for Tourism Disaster Management. *Tourism Management*, 22, č. 2, s. 135 - 147.
- FIELDING, D., SHORTLAND, A. (2011): How Do Tourists React to Political Violence? An Empirical Analysis of Tourism in Egypt. *Defence and Peace Economics*, 22, č. 2, s. 217 – 243.
- FOGAŠ, A. (2008): Politickogeografický vývoj regiónu Blízkeho východu po druhej svetovej vojne. *Geographia Cassoiensis*, 2, č. 1, s. 29 - 33.
- FOGAŠ, A. (2011): Konflikty o vodné zdroje Blízkeho východu. *Informace ČGS*, 30, č. 1, s. 13 - 23.
- FORMAN, R., GODRON, M. (1993): *Krajinná ekologie*. Academia, Praha, 583 s.
- FRÍAS, D., RODRÍGUEZ, M., CASTAÑEDA, A. (2008): Internet vs. Travel Agencies on Pre-Visit Destination Image Formation: An Information Processing View. *Tourism Management*, 29, č. 1, s. 163 - 179.
- GOLD, J. (1980): *An Introduction to Behavioural Geography*. Oxford University Press, Oxford, 290 s.
- GREGORY, D. (2005): Performing Cairo: Orientalism and the City of the Arabian Nights. In: AlSayyad, N., Bierman, I., Rabbat, N. (eds.): *Making Cairo Medieval*. Lexington Books, Lanham, Maryland, s. 69 - 93.
- GUZANSKY, Y. (2013): Questioning Riyadh's Nuclear Rationale. *The Middle East Quarterly*, 20, č. 2, s. 59 - 64.
- HADDOCK, C. (1993): *Managing Risks in Outdoor Activities*. New Zealand Mountain Safety Council, Wellington, 104 s.
- HALL, C. (1994): *Tourism and Politics: Policy, Power and Place*. John Wiley & Sons, Chichester, 238 s.
- HALL, C. (2002): Travel Safety, Terrorism and the Media: The Significance of the Issue-Attention Cycle. *Current Issues in Tourism*, 5, č. 5, s. 458 - 466.
- HALL, C., O'SULLIVAN, V. (1996): Tourism, Political Stability and Violence. In: Pizam, A., Mansfeld, Y. (eds.): *Tourism, Crime and International Security Issues*. John Wiley & Sons, Chichester, s. 105 – 121.

- HALL, S. (1980): Encoding/Decoding. In: Hall, S. a kol. (eds.): Culture, Media, Language. Hutchinson, London, s. 128 - 138.
- HAVLÍČEK, T., BIČÍK, I. (2010): Geografie makroregionů I. Geografické rozhledy, 19, č. 3, s. 8 - 9.
- HAZBUN, W. (2006): Explaining the Arab Middle East Tourism Paradox. The Arab World Geographer, 9, č. 3, s. 201 - 214.
- HENDL, J. (2015): Přehled statistických metod: Analýza a metaanalýza dat. Páté, rozšířené vydání. Portál, Praha, 736 s.
- HNÍZDO, B. (1994): Základní geopolitické teorie. Mezinárodní vztahy, 29, č. 4, s. 72 - 79.
- HOLLIER, R. (1991): Conflict in the Gulf. Tourism Management, 12, č. 1, s. 2 - 4.
- HUGHES, G. (1998): Tourism and Semiological Realization of Space. In: Ringer, G. (ed.): Destinations: Cultural Landscapes of Tourism. Routledge, London, s. 17 - 32.
- HUNTINGTON, S. (1993): The Clash of Civilizations? Foreign Affairs [online]. Dostupné na: <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/1993-06-01/clash-civilizations> (6. 7. 2014).
- HUNTINGTON, S. (2001): Střet civilizací. Rybka, Praha, 447 s.
- JALILVAND, M., SAMIEI, N. (2012): Perceived Risks in Travelling to the Islamic Republic of Iran. Journal of Islamic Marketing, 3, č. 2, s. 175 - 189.
- KAHNEMAN, D., TVERSKY, A. (1979): Prospect Theory: An Analysis of Decision Making under Risk. Econometrica, 47, č. 2, 263 - 292.
- KELLER, K. (2008): Strategic Brand Management: Building, Measuring, and Managing Brand Equity, 3rd Edition. Prentice Hall, New Jersey, 692 s.
- KOVJANIC, G. (2014): Islamic Tourism as a Factor of the Middle East Regional Development. Turizam, 18, č. 1, s. 33 - 43.
- KRAJŇÁK, T. (2015): The Selected Chapters of Tourism Risks in the Middle East. Výzkumná zpráva. Universidade do Minho, Instituto de Ciências Sociais, Departamento de Geografia, Guimarães, 59 s.
- KRAJŇÁK, T. (2016): Conflict Evolution and Peacebuilding Initiative: The Syrian Crisis. Výzkumná zpráva Peace Action, Training and Research Institute of Romania, Department of Peace Operations [online]. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/301765280_Conflict_Evolution_and_Peacebuilding_Initiative_The_Syrian_Crisis (1.5. 2016).
- KROPÁČEK, L. (1999): Blízký východ na přelomu tisíciletí: dynamika přeměn v muslimském sousedství Evropy. Vyšehrad, Praha, 288 s.
- LEVIT, S. (2008): Israel's Tourism Industry: Recovering from Crises and Generating Growth. Honors College Theses. Pace University, Pforzheimer Honors College, 32 p.
- LEWIS, B. (1995): Dějiny Blízkého východu. Lidové noviny, Praha, 383 s.

- MABRO, R. (1992): The Political Instability of the Middle East and Its Impact on Oil Production and Trade. *Energy Studies Review*, 4, č. 1, s. 45 - 50.
- MACKINDER, H. (1904): The Geographical Pivot of History. *The Geographical Journal*, 23, č. 4, s. 421-437.
- MÁCHA, P., DROBÍK, T., ŠUMBEROVÁ, M., ŽENKA, J., TENZIN, E., ŠPIRKOVÁ, P. (2015): Geopolitické představy české veřejnosti. *Geografie*, 120, č. 4, s. 564–584.
- MANSFELD, Y. (1996): Wars, Tourism and the "Middle East" Factor. In: Pizam, A., Mansfeld, Y. (eds.): *Tourism, Crime and International Security Issues*. John Wiley & Sons, Chichester, s. 265 - 278.
- MERCILLE, J. (2005): Media Effects on Image. *Annals of Tourism Research*, 32, č. 4, s. 1039 - 1055.
- MORAKABATI, Y. (2013): The Tourism in the Middle East: Conflicts, Crises and Economic Diversification, Some Critical Issues. *International Journal of Tourism Research*, 15, č. 4, s. 375 - 387.
- NEUMAYER, E. (2004): The Impact of Political Violence on Tourism. *Journal of Conflict Resolution*, 48, č. 2, s. 259 – 281.
- NIAKOOEE, S. (2013): Contemporary Arab Uprisings: Different Processes and Outcomes. *Japanese Journal of Political Science*, 14, č. 3, s. 421-445.
- ÖZALP, O. (2011): Where is the Middle East? The Definition and Classification Problem of the Middle East as a Regional Subsystem in International Relations. *Turkish Journal of Politics*, 2, č. 2, s. 5 - 21.
- PARSONS, W. (1996): Crises Management. *Career Development International*. 1, č. 5, s. 26 - 28.
- PÁSKOVÁ, M. (2008): Kognitivní a mentální mapy v cestovním ruchu. In: Zelenka, J. (ed.): *Výzkum kognitivních a mentálních map*. Univerzita Hradec Králové, Fakulta informatiky a managementu, Hradec Králové, s. 83 - 90.
- PIZAM, A., FLEISCHER, A. (2002): Severity versus Frequency of Acts of Terrorism: Which has a Larger Impact on Tourism Demand? *Journal of Travel Research*, 40, č. 3, s. 337 – 339.
- PLOG, S. (1974): Why Destination Areas Rise and Fall in Popularity. *The Cornell Quarterly*, 14, č. 9, s. 55 - 58.
- QU, H., KIM, L., IM, H. (2011): A Model of Destination Branding: Integrating the Concepts of the Branding and Destination Image. *Tourism Management*, 32, č. 3, s. 365 – 476.
- RANGA, M., PRADHAN, P. (2014): Terrorism Terrorizes Tourism: Indian Tourism Effacing Myths? *International Journal of Safety and Security in Tourism*, 5, s. 26 - 39.
- RITCHIE, B. (2004): Chaos, Crises and Disasters: A Strategic Approach to Crisis Management in the Tourism Industry. *Tourism Management*, 25, č. 6, s. 669 – 683.

- ROBINSON, M. (2001): Tourism Encounters: Inter- and Intra-Cultural Conflicts and the World's Largest Industry. In: Al-Sayyad, N. (ed.): Consuming Tradition, Manufacturing Heritage: Global Norms and Urban Forms in the Age of Tourism. Routledge, New York, s. 34 - 67.
- ROCHOVSKÁ, A., KÁČEROVÁ, M., ONDOŠ, S. (2014): Výskumné metódy v humánnej geografii a ich aplikácie. Univerzita Komenského v Bratislavě, 232 s.
- SAID, E. (2001): The Clash of Ignorance: Labels like "Islam" and "the West" Serve Only to Confuse Us about a Disorderly Reality. The Nation [online]. Dostupné na: <http://www.thenation.com/article/clash-ignorance/> (6. 7. 2014).
- SAID, E. (2008): Orientalismus: západní koncepce Orientu. Paseka, Praha, 459 s.
- SEDDIGHI, H., NUTTALL, M., THEOCHAROUS, A. (2001): Does Cultural Background of Tourists Influence the Destination Choice? An Empirical Study with Special Reference to Political Instability. Tourism Management, 22, č. 2, s. 181 – 191.
- SIWEK, T. (2011): Percepce geografického prostoru. Česká geografická společnost, Praha, 164 s.
- SÖNMEZ, S. (1998): Tourism, Terrorism, and Political Instability. Annals of Tourism Research, 25, č. 2, s. 416 - 456.
- SÖNMEZ, S., GRAEFE, A. (1998a): Determining Future Travel Behavior from Past Travel Experience and Perceptions of Risk and Safety. Journal of Travel Research, 37, č. 2, s. 172-177.
- SÖNMEZ, S., GRAEFE, A. (1998b): Influence of Terrorism Risk on Foreign Tourism Decisions. Annals of Tourism Research, 25, č. 1, s. 112 – 44.
- STEPCHENKOVA, S., MORRISON, A. (2008): Russia's Destination Image among American Pleasure Travelers: Revisiting Echtner and Ritchie. Tourism Management, 29, č. 3, s. 548 - 560.
- ŠTĚPÁNEK, V., KOPAČKA, L., ŠÍP, J. (2001): Geografie cestovního ruchu. Univerzita Karlova v Praze, 230 s.
- ŠTYRSKÝ, J. (2008): Mentální mapy v geografii. In: Zelenka, J. (ed.): Výzkum kognitivních a mentálních map. Univerzita Hradec Králové, Fakulta informatiky a managementu, Hradec Králové, s. 95 - 102.
- TEKIN, E. (2015): The Impacts of Political and Economic Uncertainties on the Tourism Industry in Turkey. Mediterranean Journal of Social Sciences, 6, č. 2, s. 265 - 272.
- TOMEŠ, J. (2007): Války po rozpadu bipolárního světa - tendence a příčiny. In: Tomeš, J., Festa, D., Novotný, J. (eds.): Konflikt světů a svět konfliktů. P3K, Praha, s. 77 - 124.
- TOUŠEK, V., KUNC, J., VYSTOUPIL, J. (eds.) (2008): Ekonomická a sociální geografie. MU Brno, 416 s.
- WERNEROVÁ, M. (2006): Percepce atraktivity a image krajských měst v Česku na příkladu vysokoškolských studentů z Českých Budějovic a Ústí nad Labem. Diplomová

práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 99 s.

WILLIAMS, A., BALÁŽ, V. (2015): Tourism Risk and Uncertainty: Theoretical Reflections. *Journal of Travel Research*, 54, č. 3, s. 271 - 287.

YAP, G., SAHA, S. (2013): Do Political Instability, Terrorism, and Corruption Have Detering Effects on Tourism Development Even in the Presence of UNESCO Heritage? A Cross-Country Panel Estimate. *Tourism Analysis*, 18, č. 5, s. 587 - 599.

ZELENKA, J., PÁSKOVÁ, M. (2012): *Výkladový slovník cestovního ruchu*. Linde Praha, 768 s.

Ostatní zdroje

AFP (2016): Visitors to Middle East, North Africa expected to triple by 2030: UN [online]. Dostupné na: <http://english.alarabiya.net/en/life-style/travel-and-tourism/2016/01/22/Visitors-to-Middle-East-North-Africa-expected-to-triple-by-2030.html> (16. 5. 2016).

ESRI (2016): ArcMap 10.0. ESRI, Redlands, California.

FREEDOM HOUSE (2016): Freedom in the World 2015 [online]. Dostupné na: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2015#.V0zFjZGLQ2y> (31. 5. 2016).

GAYLE, D., TUCKMAN, J. (2015): Tourists Killed by Airstrike in Egypt Were in Restricted Zone. *The Guardian* [online]. Dostupné na: <http://www.theguardian.com/world/2015/sep/14/tourists-killed-airstrike-egypt-restricted-zone> (21. 9. 2015).

GOOGLE NEWS (2016): Mediální zprávy za státy Blízkého východu [online]. Dostupné na: <https://news.google.cz/> (10.6.2016).

HELLYER, H.A. (2015): Islamism Has Many Faces. We Must Learn to Read Them All. *The Guardian* [online]. Dostupné na: <http://www.theguardian.com/commentisfree/2015/feb/19/when-we-talk-about-radical-islam-what-do-we-mean> (27. 6. 2015).

INSTITUTE FOR ECONOMICS AND PEACE (2016a): Global Peace Index 2015: Measuring Peace, Its Causes and Its Economic Value [online]. Dostupné na: http://static.visionofhumanity.org/sites/default/files/Global%20Peace%20Index%20Report%202015_0.pdf (1. 6. 2016).

INSTITUTE FOR ECONOMICS AND PEACE (2016b): Global Terrorism Index 2015: Measuring and Understanding the Impact of Terrorism [online]. Dostupné na: http://static.visionofhumanity.org/sites/default/files/2015%20Global%20Terrorism%20Index%20Report_2.pdf (30. 5. 2016).

INTERNATIONAL FOUNDATION FOR ELECTORAL SYSTEMS (2016): ElectionGuide: Democracy Assistance & Elections News (Past Elections) [online]. Dostupné na: <http://www.electionguide.org/elections/past/> (2. 6. 2016).

- MASARYKOVA UNIVERZITA (2010): Online dotazování: výhody a nevýhody. Výukový materiál [online]. Dostupné na: https://is.muni.cz/el/1421/podzim2010/KPI22/um/material-vyzkumy_enp66.pdf (4. 6. 2016).
- MMR (2015): Seznam pojištěných cestovních kanceláří proti úpadku - platný k 29. 12. 2015 [online]. Dostupné na: http://www.mmr.cz/cs/Podpora-regionu-a-cestovni-ruch/Cestovni-ruch/Dovolena-bez-starosti/Cestujete-s-cestovni-kancelari#Overeni__zda_je_CK_pojistena (1. 2. 2016).
- MMR (2016): Statistika cestovního ruchu 2015: Výjezdový a domácí CR [online]. Dostupné na: <http://www.mmr.cz/getmedia/a6e7ee4f-2a6f-46a4-ac13-099bc5477e3f/Vyjezdovy-a-domaci-CR-rok-2015-z.pdf> (26. 6. 2016).
- MZV ČR (2016): Aktuální doporučení a varování [online]. Dostupné na: http://www.mzv.cz/jnp/cz/cestujeme/aktualni_doporuceni_a_varovani/index.html (10. 3. 2016).
- SHENKER, J. (2012): Egyptian Frustration as Tourists Stay Away. The Guardian [online]. Dostupné na: <http://www.theguardian.com/world/2012/jan/19/egypt-tourism-visitor-numbers-collapse> (3. 9. 2015).
- THE ECONOMIST (1999): Heaven or Hell? For a Tourist, Egypt Can Be Either [online]. Dostupné na: <http://www.economist.com/node/191183> (20. 3. 2016).
- UCDP (2015a): UCDP Battle-Related Deaths Dataset v.5-2015 [online]. Dostupné na: http://www.pcr.uu.se/research/ucdp/datasets/ucdp_battle-related_deaths_dataset/ (31. 5. 2016).
- UCDP (2015b): UCDP/PRIO Armed Conflict Dataset Codebook, Version 4-2015 [online]. Dostupné na: http://www.pcr.uu.se/digitalAssets/124/124920_1codebook_ucdp_prio-armed-conflict-dataset-v4_2015.pdf (31. 5. 2016).
- UNESCO (2015): World Heritage List [online]. Dostupné na: <http://whc.unesco.org/en/list/&order=region> (6. 6. 2015).
- UNHCR (2016): Population Statistics Database - Persons of Concern (mid-years-statistics) [online]. Dostupné na: http://popstats.unhcr.org/en/overview#_ga=1.35289449.919128463.1464866029 (2. 6. 2016).
- UNWTO (2015): Tourism Highlights [online]. Dostupné na: <http://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284416899> (13. 5. 2016).
- U.S. DEPARTMENT OF STATE (2014): Threats to Cultural Heritage in Iraq and Syria [online]. Dostupné na: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2014/09/232028.htm> (8. 6. 2015).
- WHITE HOUSE (2016): The Historic Deal that Will Prevent Iran from Acquiring a Nuclear Weapon [online]. Dostupné na: <https://www.whitehouse.gov/issues/foreign-policy/iran-deal> (2. 6. 2016).

WORLD BANK (2016): Various Indicators [online]. Dostupné na: <http://data.worldbank.org/indicator/> (13. 5. 2016).

WORLD ECONOMIC FORUM (2016): Global Risks of Highest Concern for Doing Business [online]. Dostupné na: <http://reports.weforum.org/global-risks-2016/eos/> (2. 6. 2016).

Přílohy

Příloha 1: Různé varianty oslovení potenciálních turistů na webových stránkách za účelem vyplnění dotazníku

<p>Ahoj všem, v současné době probíhá celonárodní výzkum rizik pro cestování na Blízký východ. Snahou je odhalit prostorové vnímání politicko-vojenských rizik pro potřeby cestovního ruchu. Tímto bychom Vás chtěli požádat o účast na dotazníkovém šetření, které je zcela anonymní. Děkujeme Vám za případné vyplnění a sdílení. Přejeme příjemný den :)</p> <p>http://goo.gl/forms/pWnzatwCq7</p>
<p>Dobrý den všem, v současné době probíhá celonárodní výzkum rizik pro cestování na Blízký východ. Snahou je odhalit prostorové vnímání politicko-vojenských rizik pro potřeby cestovního ruchu. Tímto bychom Vás chtěli požádat o účast na dotazníkovém šetření, které je zcela anonymní. Děkujeme Vám za případné vyplnění a sdílení. Přejeme příjemný den :)</p> <p>http://goo.gl/forms/pWnzatwCq7</p>
<p>Dobrý den všem, chtěl bych Vás požádat o vyplnění krátkého dotazníku, jehož cílem je vyzkoumat vnímání rizik pro cestování na Blízký východ. Určitě jakožto fanoušci Egypta k tomu máte co říci :) Dotazník je zcela anonymní a jeho zveřejnění bylo schváleno správcem skupiny. Děkuji Vám za případné vyplnění a přeji příjemný den :)</p> <p>http://goo.gl/forms/pWnzatwCq7</p>
<p>Ahoj všem cestovatelům i necestovatelům, chtěl bych Vás požádat o vyplnění krátkého dotazníku, jehož cílem je vyzkoumat vnímání rizik pro cestování na Blízký východ. Určitě jako fanoušci cestování k tomu máte co říci :) Dotazník je zcela anonymní. Děkuji Vám za případné vyplnění a přeji příjemný den :)</p> <p>http://goo.gl/forms/pWnzatwCq7</p>
<p>Ahoj všem cestovatelům i necestovatelům, chtěl bych Vás požádat o vyplnění krátkého dotazníku, jehož cílem je vyzkoumat vnímání rizik pro cestování na Blízký východ. Určitě jako fanoušci cestování k tomu máte co říci, a to i ti co region zatím nenavštívili :) Dotazník je zcela anonymní. Děkuji Vám za případné vyplnění a přeji příjemný den :)</p> <p>http://goo.gl/forms/pWnzatwCq7</p>
<p>Ahoj všem cestovatelům i necestovatelům, chtěli bychom Vás požádat o vyplnění krátkého dotazníku, jehož cílem je vyzkoumat vnímání rizik pro cestování na Blízký východ. Určitě jako fanoušci cestování k tomu máte co říci, a to i ti co region zatím nenavštívili :) Dotazník je zcela anonymní. Děkujeme Vám za případné vyplnění a přejeme příjemný den :)</p> <p>http://goo.gl/forms/pWnzatwCq7</p>
<p>Dobrý den všem cestovatelům i necestovatelům, chtěli bychom Vás požádat o vyplnění krátkého dotazníku, jehož cílem je vyzkoumat vnímání rizik pro cestování na Blízký východ. Určitě jako fanoušci cestování k tomu máte co říci, a to i ti co region zatím nenavštívili. Dotazník je zcela anonymní. Děkujeme Vám za případné vyplnění a přejeme příjemný den.</p> <p>http://goo.gl/forms/pWnzatwCq7</p>

Zdroj: Vlastní zpracování.

Příloha 2: Motivační dopis pro cestovní kanceláře a agentury k účasti na dotazníkovém šetření

Vážená paní / Vážený pane,

chtěli bychom požádat zodpovědnou osobu z Vaší cestovní kanceláře o vyplnění krátkého dotazníku, jehož cílem je analýza vnímání rizikových faktorů pro cestování na Blízký východ. Oslovujeme Vás jakožto experty, jejichž odpovědi nám pomohou hlouběji prozkoumat danou problematiku. Výsledky celého šetření, které zahrnuje i vnímání rizik potencionálních turistů, by měly mít hned z několika hledisek relevantní význam i pro Vaši cestovní kancelář a v případě zájmu Vám je rádi poskytneme.

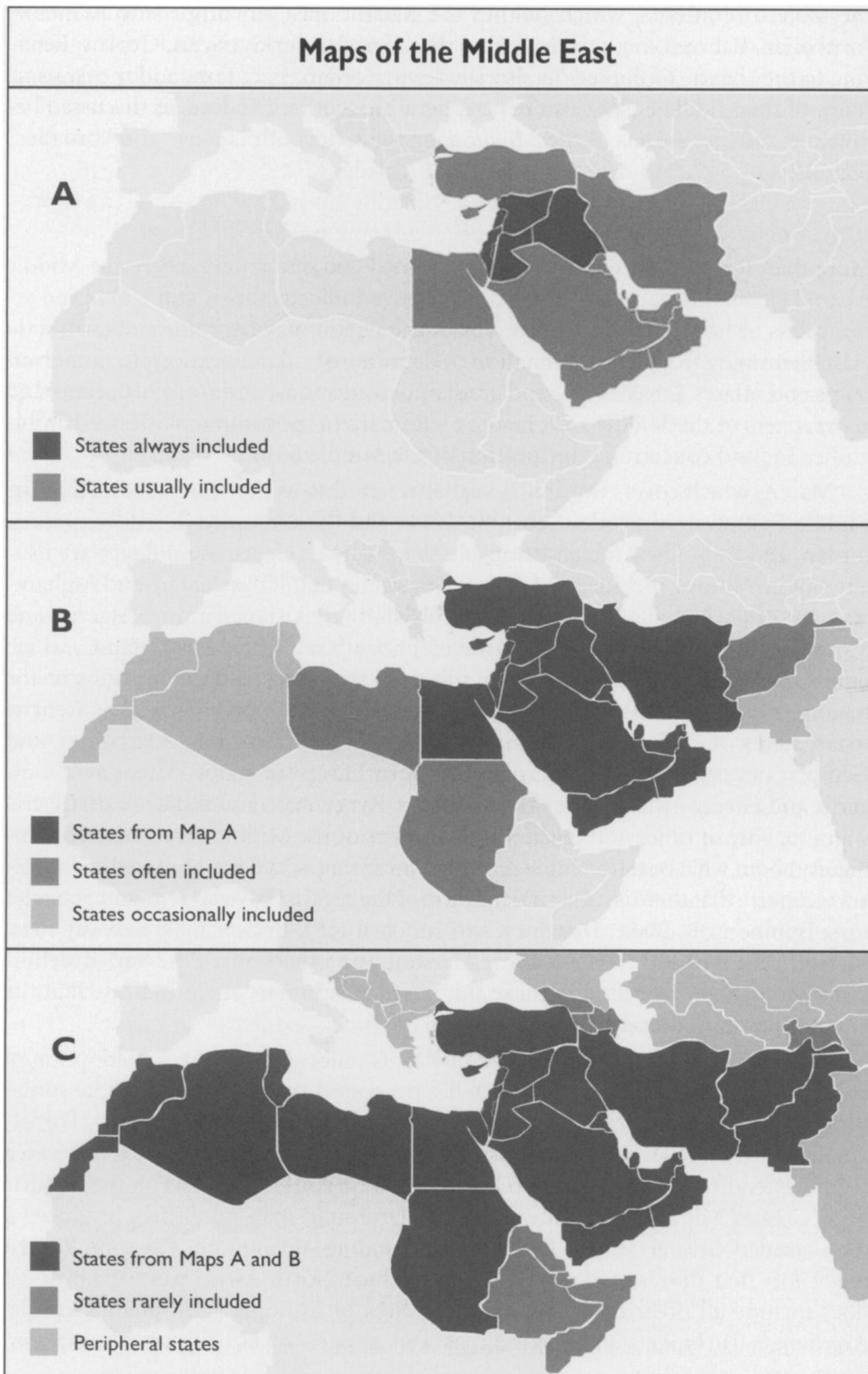
Dotazník byl vypracován v rámci Centra výzkumu geografie volného času (GeoVoČ), které působí při katedře sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze. V případě jakýchkoliv nejasností ohledně dotazníku a našeho šetření nás kontaktujte na adrese krajnat@natur.cuni.cz.

<http://goo.gl/forms/vIXMyMdEPC>

S pozdravem
Tomáš Krajňák

Zdroj: Vlastní zpracování.

Příloha 3: Shodné a odlišné prvky ve vymezení Blízkého východu

Zdroj: Culcasi (2010).

Příloha 4: Blízkovýchodní památky zapsané na Seznamu světového dědictví UNESCO v roce 2015

Stát	Název památky	Kategorie památky	V ohrožení?
Bahrajn	Qal'at al-Bahrain - Starověký přístav a hlavní město Dilmunu	K	
Bahrajn	Lov perel, svědectví o ostrovním hospodářství	K	
Egypt	Abú Mena	K	Ano
Egypt	Théby s přílehlou nekropolí	K	
Egypt	Historická Káhira	K	
Egypt	Memfida a její nekropole - pyramidová pole od Gízy po Dahshur	K	
Egypt	Núbijské památky od Abú Simbel po Pilak	K	
Egypt	Kláster svaté Kateřiny	K	
Egypt	Vadí Al-Hitan (Údolí velryb)	K	
Irák	Hatra	K	
Irák	Aššúr (Qal'at Sherqat)	K	Ano
Irák	Archeologická oblast Samary	K	Ano
Irák	Citadela v Arbílu	K	
Írán	Isfahán	K	
Írán	Persepolis	K	
Írán	Čogha Zanbíl	K	
Írán	Tacht-e Sulejmán	K	
Írán	Bám	K	
Írán	Pasargady	K	
Írán	Sultaníje	K	
Írán	Behistun	K	
Írán	Arménské kláštery v Íránu	K	
Írán	Shushtarský historický vodohospodářský systém	K	
Írán	Sheikh Safi al-din Khānegāh a komplex svatyně v Ardabilu	K	
Írán	Historický bazar v Tabrízu	K	
Írán	Perské zahrady	K	
Írán	Cihlová věž Gonbad e-Kabus	K	
Írán	Jamehova mešita v Isfahánu	K	
Írán	Golestánský palác	K	
Írán	Shahr-I Sokhta	K	
Izrael	Masada	K	
Izrael	Staré město Akko	K	
Izrael	Bílé město v Tel-Avivu	K	
Izrael	Biblické tely - Megiddo, Chacor a Be'er Ševa	K	
Izrael	Kadidlová stezka - pouštní města v Negevu	K	
Izrael	Bahá'istické svatyně a zahrady v Haifě a Akku	K	

Izrael	Archeologická naleziště v pohoří Karmel: Nahal Me'arot a jeskyně ve vádí el-Mughara	K	
Izrael	Jeskyně Bejt Guvrin a Maresha v jutské nížině	K	
Jeruzalém (navrženo Jordánskem)	Staré město Jeruzaléma a jeho hradby	K	Ano
Jordánsko	Petra	K	
Jordánsko	Quseir Amra	K	
Jordánsko	Um er-Rasas (Kastrom Mefa'a)	K	
Jordánsko	Chráněné území vádí Rum	K-P	
Libanon	Anjar	K	
Libanon	Baalbek	K	
Libanon	Byblos	K	
Libanon	Týros	K	
Libanon	Svaté údolí Quadi Qadisha a Posvátný cedrový les (Horsh Arz el-Rab)	K	
Omán	Pevnost Bahla	K	
Omán	Archeologické naleziště Batu, al-Chutmu a al-Ajnu	K	
Omán	Útočiště přimorožce arabského	P	
Omán	Cesta kadidla	K	
Omán	Zavlažovací systémy Aflaj	K	
Palestina	Betlém - místo narození Ježíše Krista - chrám narození páně a poutnická cesta	K	Ano
Palestina	Země olivovníků a vinné révy - Kulturní krajina jižního Jeruzaléma, Battir	K	Ano
Katar	Al Zubarah	K	
Saudská Arábie	Archeologické vykopávky Al-Hijr (Madāin Sālih)	K	
Saudská Arábie	Oblast At-Turaif	K	
Saudská Arábie	Historické centrum Džidyy, brána do Mekky	K	
Sýrie	Starověká část Damašku	K	Ano
Sýrie	Starověká část Bosra	K	Ano
Sýrie	Palmýra	K	Ano
Sýrie	Aleppo	K	Ano
Sýrie	Krak des Chevaliers a Saláhuddínova citadela	K	Ano
Sýrie	Starobylé vesnice v severní Sýrii	K	Ano
Turecko	Göreme (Kappadokie)	K-P	
Turecko	Velká mešita a nemocnice Divriği	K	
Turecko	Istanbul - historická území	K	

Turecko	Chattušaš	K	
Turecko	Nemrut Dağ	K	
Turecko	Hierapolis-Pamukkale	K-P	
Turecko	Xanthos-Letoon	K	
Turecko	Safranbolu	K	
Turecko	Trója - archeologická lokalita	K	
Turecko	Mešita Selimiye	K	
Turecko	Neolitická lokalita Çatalhöyük	K	
Turecko	Bursa and Cumalikizik: kolébky Osmanské říše	K	
Turecko	Pergamon a okolní vícevrstvá kulturní krajina	K	
SAE	Kulturní památky Al Ajn	K	
Jemen	Staré zděné město - Shibam	K	
Jemen	Staré město - San'á	K	
Jemen	Historické město Zabidu	K	Ano
Jemen	Souostroví Sokotra	P	

Poz: K = kulturní, P = přírodní, K-P = smíšená památka;

Sloupec „V ohrožení?“ = památka zapsaná na Seznamu světového dědictví v ohrožení.

Zdroj: UNESCO (2015).

Příloha 5: Dotazník pro potenciální turisty

Rizikové faktory pro cestování na Blízký východ

Vážení respondenti,

chtěli bychom Vás požádat o vyplnění tohoto dotazníku, jehož cílem je analýza vnímání rizikových faktorů pro cestování na Blízký východ. Dotazníkové šetření bude sloužit jako datová základna pro diplomovou práci.

Vyplnění dotazníku je zcela dobrovolné a anonymní. Výsledky budou sloužit pouze pro potřeby diplomové práce a budou prezentovány pouze jako souhrnné informace.

Přibližná doba vyplňování dotazníku je 10 minut. Děkujeme vám za pomoc při šetření.

Dotazník byl vypracován v rámci Centra výzkumu geografie volného času (GeoVoČ), které působí při katedře sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze. V případě jakýchkoliv nejasností ohledně dotazníku a našeho šetření nás kontaktujte na adrese conflictareastravelling@gmail.com.

1. Cestujete rád/a do zahraničí?

- Určitě ano
- Spíše ano
- Neutrální postoj
- Spíše ne
- Určitě ne

2. Jak byste popsal/a svojí zkušenost s mezinárodním cestováním?

- Žádná
- Malá
- Průměrná
- Velká

3. Jaký druh mezinárodního cestování preferujete?

- Organizované, odpočinkové cestování; prostřednictvím cestovních kancelářů; do známých a bezpečných destinací
- Individuální, aktivní, dobrodružné cestování; objevování nových a exotických míst a kultur
- Něco mezi první a druhou možností

4. Považujete cestování obecně do zahraničí za riskantní?

- Určitě ano
- Spíše ano
- Neutrální postoj

- Spíše ne
- Určitě ne

5. Napište jeden obraz či charakteristiku, která se Vám vybaví, když si představíte Blízký východ jako turistickou destinaci:

6. Jak byste popsal/a atmosféru či náladu jedním slovem, jenž byste mohl/a zažít během návštěvy Blízkého východu?

7. Napište jednu specifickou turistickou atraktivitu, jenž si představíte na Blízkém východě:

8. Z následující rizikových faktorů vyberte nejdůležitější, které vnímáte jako nejvíce odrazující od cestování na Blízký východ:

- Fyzicko-geografické/přírodní (zemětřesení, pouštní bouře, záplavy, sopečná činnost, cyklony, ekologické katastrofy aj.)
- Politicko-vojenské (vátky a ozbrojené konflikty, terorismus, demonstrace, porušování lidských práv aj.)
- Sociální (kriminalita; rozdíly etnické, náboženské, kulturní aj.)
- Ekonomické (nestabilita měny, korupce, víza aj.)
- Zdravotní a hygienické (nemoci - AIDS, MERS, SARS, virus Zika, Ebola; rozdíly ve složení stravy, hygieně, absence zdravotní péče aj.)
- Technologické a selhání lidského faktoru (silniční, železniční a letecké nehody, ale i nedostatečná turistická infrastruktura aj.)
- Jiné:

9. Ohodnoťte uvedené faktory dle jejich vlivu Vás odradit od cestování do zemí Blízkého východu (1 = velmi silný; 6 = velmi slabý):

	1	2	3	4	5	6
Vnitrostátní války a ozbrojené konflikty	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Mezistátní/internacionalizované války a ozbrojené konflikty	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Terorismus	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Revoluce, povstání, demonstrace a další masové protesty	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Násilí vůči turistům	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Politická nestabilita v sousední zemi	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Přítomnost zbraní hromadného ničení	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Represivní politický režim (porušování	☐	☐	☐	☐	☐	☐

lidských práv)						
Změna ve vládnutí (volby)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Vysídlené osoby (uprchlíci)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Kulturní rozdíly (Islám)	☐	☐	☐	☐	☐	☐

10. Ohodnoťte Vaši současnou touhu navštívit jednotlivé země (1 = velmi silná; 6 = velmi slabá):

(Pro lepší orientaci můžete využít přiloženou politickou mapu Blízkého východu na konci dotazníku)

	1	2	3	4	5	6
Egypt	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Izrael	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Palestina	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jordánsko	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Sýrie	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Libanon	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Turecko	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Irák	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Kuvajt	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Írán	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Saudská Arábie	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Bahrajn	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Katar	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Spojené Arabské Emiráty	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Omán	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jemen	☐	☐	☐	☐	☐	☐

11. Navštívil/a jste někdy některou z výše uvedených zemí?

- Ano
 Ne

12. V případě kladné odpovědi u předchozí otázky uveďte země které jste navštívil/a:

13. Ohodnoťte jednotlivé země dle jejich politicko-vojenské stability/bezpečnosti (1 = velmi bezpečná; 6 = velmi nebezpečná):

(Pro lepší orientaci můžete využít přiloženou politickou mapu Blízkého východu na konci dotazníku)

	1	2	3	4	5	6
Egypt	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Izrael	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Palestina	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jordánsko	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Sýrie	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Libanon	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Turecko	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Irák	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Kuvajt	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Írán	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Saudská Arábie	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Bahrajn	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Katar	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Spojené Arabské Emiráty	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Omán	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jemen	☐	☐	☐	☐	☐	☐

14. Pohlaví:

- Muž
 Žena

15. Věk:

16. Vzdělání:

- Základní
 Středoškolské
 Vysokoškolské

17. Velikost bydliště:

- Praha
 Město nad 50 000 obyvatel
 Město pod 50 000 obyvatel

Obec do 2 000 obyvatel

Odeslat

Nikdy přes Formuláře Google neposílejte hesla.

Používá technologii

Formulář byl vytvořen v doměně PĚF UK.

[Nahlásit zneužití](#) - [Smluvní podmínky služby](#) - [Další smluvní podmínky](#)